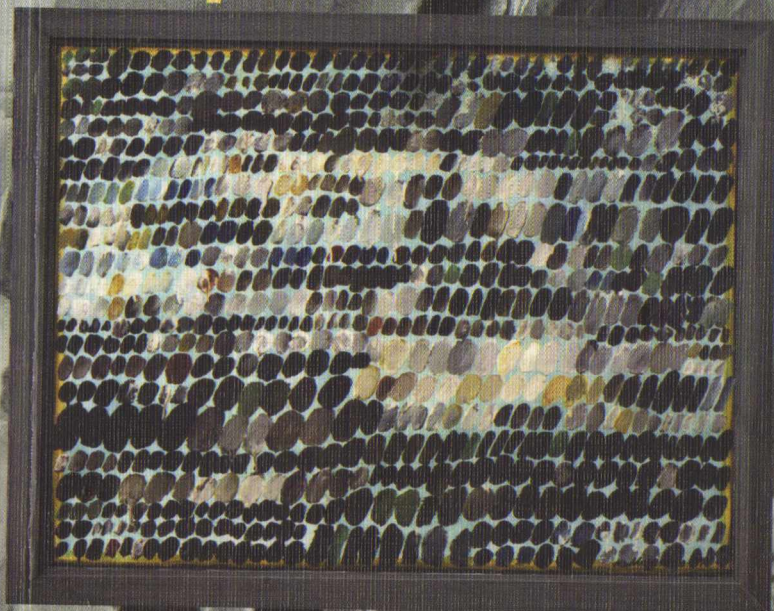

Марина Гримич

Second life

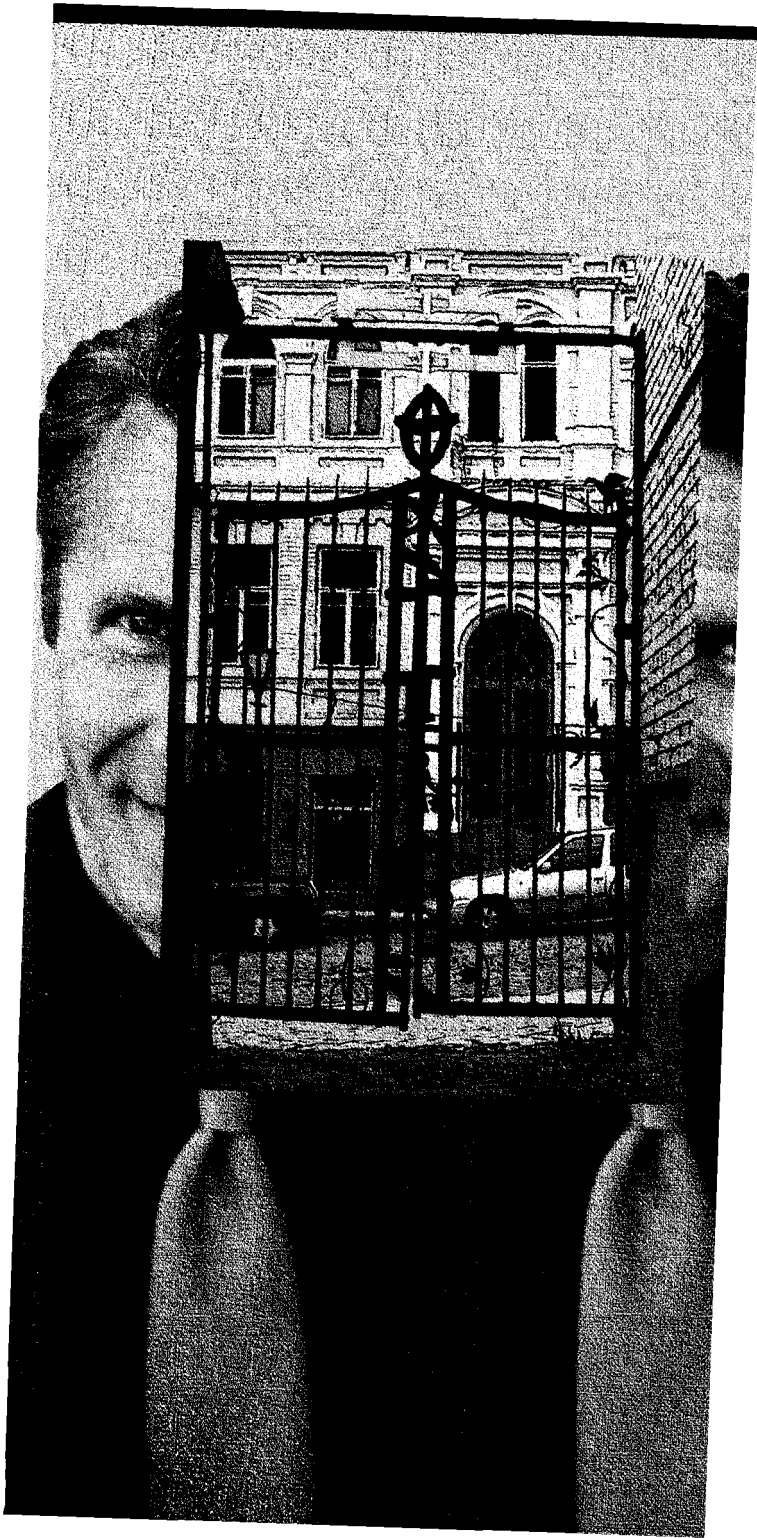

ІНТЕР

Серія «Déjà vu»

Марина Гримич

Second life

D é j à v u

Серія заснована в 2006 році

Марина Гримич

SECOND LIFE

(Друге життя)

Роман

Київ
Дуліби, 2010

УДК 821.161.2-31
ББК 84.4 Укр 6-444
Г 84

*Книга вийшла за фінансового сприяння
Віталія Дем'янюка і Ярослава Притули*

Художник Ніна Денисова

В оформленні обкладинки використано картину
Миколи Малишка «Заперечення»

Гримич М.

Г 84 Second life (Друге життя): роман / Марина Гримич. –
К.: ПП «Дуліби», 2010. – 162 с. (Серія «Déjà vu»)

ISBN 978-966-8910-23-4 (серія)

ISBN 978-966-8910-52-4

Герой дещо єретичного роману Марини Гримич – майже бездоганний молодий чоловік з високим IQ, здоровим ставленням до життя і легкою рукою, – опиняється на «тому світі», перебування на якому ламає всі існуючі в «цьому світі» стереотипи і міфи. Щоправда, часом виникає сумнів, чи той простір, куди потрапляє головний герой, не є насправді віртуальним?

УДК 821.161.2-31
ББК 84.4 Укр6-444

ISBN 978-966-8910-23-4 (серія)
ISBN 978-966-8910-52-4

© Дуліби, 2010
© Марина Гримич, текст, 2010
© Ніна Денисова, художнє
оформлення, 2010

Second life¹

ін розплющив очі й відразу ж закrywся рукою від світла.

– Welcome²! – театральнo розвів руки молодий симпатичний чоловік.

Артем примружився – світло било йому в очі.

– «Артем Андрійович Шуліка, 33 роки, неодружений, народився в Києві, за професією девелопер³, мешкав і працював у Києві

¹ Second life – у перекладі з англ. – «друге життя». Словосполученням *second life* називається сучасний віртуальний простір, у якому нині «тусуються» мільйони «резидентів» (прим. автора).

² Тут.: Ласкаво просимо (англ.).

³ Девелопер – запозичення з англ. Вживається на позначення нової «міждисциплінарної» спеціальності. Девелопери займаються віднайденням нових бізнес-ідей, їх розробкою (комп'ютерне програмування, будівельний проект тощо), продюсуванню (віднайдення інвестицій), реалізацією і подальшим розвитком (прим. автора).

та Північній Америці, помер від серцевого нападу...» Я нічого не наплутав?

Артем ошелешено дивився на молодика в джинсах, котрий зачитував з фолдера його CV⁴.

– Ти хто такий? – замість відповіді спитав він.

Молодик подивився на нього з вселенською тугою в очах.

– Я – Серафим.

– Привіт, Серафиме! – спробував встановити контакт Артем, як його вчили в західних університетах.

– Серафим – це не власне ім'я, це ранг. Найнижчий ранг у так би мовити Божественній канцелярії. Власне, колись я був представлений на Ангела, однак через один випадок, практично, через такого, як ти, я й досі лишаюся хлопчиком на побігеньках... Та ти все одно нічого не зрозумієш, поки...

– Поки що?

– Поки не пройдеш, як казав Данте, «всі кола пекла».

Артем наморщив чоло.

– То я все-таки помер?

Серафим скривився:

– Oh, my God!⁵ Такий розумний чоловік, вчився в Оксфорді, бізнес-план міг скласти одним порухом мізинця лівої ноги, причому із заплющеними очима, робив гроші тільки

⁴ CV (по-українськи читаться «сіві») – з лат. *curriculum vitae*: звіт (резюме) про освіту і професійну діяльність (прим. автора).

⁵ О Господи! (англ.).

так (він клацнув першим і третім пальцем правої руки), а мислить категоріями середньовіччя... Слово «помер» – зі старого словника людства, а тут, як бачиш, життя триває! Ходімо за мною, я тебе проведу до врат.

– Слухай, Серафиме, якщо це *той світ*, чи як його назвати...

– Краще казати «потойбічний світ».

– Словом, якщо я потрапив на потойбічний світ, то де ж тоді тунель і світло в кінці тунелю, про яке розповідають ті, що оклигали після клінічної смері?

– Невже і ти віриш у це? Невже ти віриш у тунель і світло в його кінці? Адже це так банально! Та це було розраховано на простого обивателя, а не на таких, як ти! Ну, які ви всі недотепи там, на землі! Тунель і світло – це наш ангельсько-архангельський прикол над «живими», своєрідні студенські бешкети: ми вживлюємо цю картинку в мозок хворих, а потім вотчуємо⁶, як вони пафосно розповідають про неї іншим людям і як ті їх із благоговінням слухають. Щоправда, ми зараз бавимось цим усе менше. Набридло. Вчорашній день. У нас інші тепер забави. Ходімо!

Артем рушив за Серафимом. Той був одягнений у білу сорочку з червоними і синіми смугами. Верхній гудзик був розстебнутий, а з-під піднятого коміра бовталася

⁶ «Вотчувати» – від англ. *to watch* – дивитися (кіно, наприклад). Тут вживається у значенні «дивитись як кіно». Слово має гумористичний ефект «суржика», який побутує в українсько-північноамериканському середовищі і називається «half-напів» (прим. автора).

трохи набік на спущеному вузлі майже до сонячного сплетіння червона краватка з білими купідончиками-янголятками. Стильно. Його худорлява постать рухалася дещо манірно, неначе пританцьовуючи. Ззаду звисав жмут густого волосся, перетягнутий резинкою.

Артем роззирнувся. Старі будівлі дореволюційного київського стилю, які колись називалися «доходные дома», тільки вже поруйновані часом, деякі без шибок, а деякі і без стін...

– То я в пеклі? – спитав Артем Серафима.

– Знову дикий архаїзм. Ти часом не вчився в католицькій школі? Сорі, бадді⁷, я й забув, що ти не з діаспори. Звідкіля в тобі ця медієвістика? – зітхнув Серафим.

– Ти ж сам мені щойно згадав Данте і його «кола пекла»...

– Та я ж фігурально! – обурився Серафим. – Тут записано в робочому файлі, що тебе можна вважати інтелектуалом, тому я і вжив цей образ. А ти мені знов за рибу гроші... Немає слів, – зітхнув. – Далі сам усе зрозумієш, як тебе там? – Він підглянув у фолдер, забувши ім'я клієнта. – Ага, Артеме Андрійовичу.

Артем вирішив більше не ставити запитань.

Вони йшли по вулиці, де потріскався асфальт, з якого проростали кульбабки і грицики, типові дикі київські квітки Артемового дитинства... Цегла на стінах будинків

⁷ Від англ. *sorry, buddy*. Тут: *вибач, друже*.

кришилася, показуючи своє руде нутро, під будинками розрослися старезні кущі бузку і ясмину...

– Тобі це нічого не нагадує? – спитав Серафим Артема.

– А що це має мені нагадувати?

– Трошечки напруж свій мозок...

– Стару київську вулицю, якби...

– Якби – що?

– Ну, якби на ній зненацька вимерли всі мешканці і вона так би й простояла 100 років...

– Тисячу...

– Що – «тисячу»?

– Їм уже тисяча років.

– Цим будинкам не може бути тисяча років. Це стиль початку двадцятого століття.

– На цьому світі час біжить інакше.

– На цьому світі час біжить інакше... – повторив Артем, неначе записуючи цю фразу в свою оперативну пам'ять.

– Яку київську вулицю тобі це нагадує?

– Богдана Хмельницького, тобто Леніна...

– ... або Фундуклеївську? – виявив добру історичну підготовку Серафим.

– Я там виріс, – ностальгійно промимрив Артем.

– Отож-бо.

Серафим довів його до одного з будинків зразка «доходних домів» і зупинився перед старими, розхитаними і обшарпаними дверима.

– Слухай, – неначе вибачаючись сказав Серафим. – Ти знаєш, я тут у запарці... Стільки новоприбульців – екзальтовані бабульки,

самогубці, жертви автокатастроф... Я просто валюся з ніг. Ти наче нормальний гай⁸... Тут записано в експертній оцінці твого айк'ю⁹: «готовий до сприйняття сокровеного»... Значить, думаю, тобі нянька не потрібна... Що як я тебе залишу тут, біля входу? А далі ти вже сам...

Артем не знав що відповісти. «Отже, звичай Серафим супроводжує новоприбульця довше, ніж мене. Ну що ж...»

– То як? – спитав Серафим.

Артем здвигнув плечима, мовляв, ну нехай.

– Дякую, друже... – поплескав Серафим його по спині. – Якщо я тобі буду потрібен, миттю примчу. Треба лише сказати вголос: «Серафим 2353950» – і я тут як тут. Повтори.

– 2353950.

– Люблю працювати з молодими.

– Справа не в молодості. Це професійне. Я ж тривалий час заробляв гроші трейдерством. Пам'ять на цифри – мій хліб.

Серафим потис Артемову руку:

– Молодець, друже. Почувайся як удома! – пожартував він чорним гумором і вже було розвернувся, щоб іти, однак в останню мить затримався.

– А скажи-но мені: невже не можна було в твої 33 роки уникнути серцевого нападу з летальним кінцем?

Артем замислився.

⁸ Guy (англ.) – хлопець, молодий чоловік.

⁹ IQ – intelligence quotient (англ.) – коефіцієнт загального інтелектуального рівня людини (прим. автора).

– Можливо. Але тепер це не має значення... Вірніше, я не хочу про це думати.

– Скоро захочеш.

– Що ти маєш на увазі?

– Ну, я повинен був би тобі сказати це раніше: на цьому світі все так, як і на тому, з якого ти прийшов. Як там у вас, серед «живих»? Коли ти переїжджаєш в інше місце, чи переходиш на іншу роботу, чи емігруєш, мусиш пережити культурний шок. Ностальгію за попереднім життям. Те саме відбуватиметься з тобою і тут. Але ти не переживай, тобі не можна хвилюватися, в тебе серце хворе, не дай Бог, іще раз помреш. Що ми тоді з тобою робитимемо?..

Серафим розсміявся.

– Вибач, дурний жарт. Dirty joke¹⁰. Ми, Серафими, циніки невинуваті. Просто схиблені на чорному гуморі. Про що це я? Ага, про культурний шок. І депресія тебе чекає, і болюче звикання... Так що будь готовий до всякого!

Артем слухав Серафима, намагаючись запам'ятати все, що він каже.

Аж раптом він відчув, що з ним коїться щось дивне. В очах зненацька потемніло, почав смикатися в конвульсіях, з рота потекла піна. Він втратив свідомість.

Отямившись, побачив, що лежить на землі.

Серафим подав йому руку і допоміг підвестися.

¹⁰ Тут: «чорний гумор» (англ.).

– Що це було? – спитав Артем, трохи похитуючись – паморочилося у голові.

– Електричний шок. Тебе хочуть повернути до життя. Хочеш назад?

– Ще не знаю.

– Потерпи. Зараз мине...

Серафим уважно дивився на Артема. Він умить посерйознішав. Його грайливий тон і цинізм десь зникли.

– Мабуть, не можна тебе поки що лишати самого в такому стані.

– Це може повторитися ще раз?

– Хто його знає? – віртуозно уникнув відповіді Серафим. – Ну що ж, ще раз welcome у потойбічний світ!

І Серафим прочинив важкі дерев'яні двері до під'їзду старого напівзруйнованого київського будинку дореволюційного зразка.

На них війнуло затхлістю.

Коли очі звикли до темряви, з мороку виринули сходи, що вели нагору. Вони були також добряче поруйновані часом, між сходинками зяяли діри. Судячи зі звуків, що долинали згори, в будинку хтось мешкав, причому тих «когось» було дуже багато.

– Обережно, не зашпортнись, – попередив Серафим. – Ходімо.

Артем піднімався сходами дуже повільно. Він навчився ходити так останнім часом, відколи почав відчувати пекучий вогонь у грудях. Однак тепер він нічого не відчував.

Піднявшись на другий поверх, вони опинилися у довгому коридорі, де обіч двох стін розташувалися двері до квартир. Штукатурка на стінах облупилася, плінтуси повідпадали,

по кутках висіло павутиння, двері майже всі були прочинені. Всюди снували люди.

Серафим завів Артема через одні двері до помешкання. Артему здалося, що він упізнає цю квартиру. Саме в такій жила його бабуся, коли він був малим. Величезна кімната, переділена шафами на кілька сегментів. За великим «комунальним» столом, заваленим наїдками, сиділа весела компанія. Здається, щось святкували.

Артем не знав цих людей, але вони йому не були зовсім чужими. Таку сцену застілля він не раз бачив у бабусиному домі. Здається, тим людям він також не видавався чужинцем, вони визначили це за своїми, лише їм відомими ознаками. Один чоловік устав із-за столу і махнув Артему рукою, мовляв, сідай до нас. Він зробив це на правах господаря і відразу ж на мигах показав через стіл жінці, напевно, своїй дружині, щоб вона принесла додаткову тарілку й чарку. Зрозуміти це було неважко: так завжди робили в київських комуналках, коли в домі з'являвся гість.

Артем присів на старий дерев'яний стілець зі шкіряними вставками на сидінні й спинкою, оббитою золотистими цвяшками. Невдовзі перед ним з'явився й посуд. Господиня, за старим київським звичаєм, сама накладала гостеві страву з кожної великої тарілки. Артем краєчком ока зауважив знамениті київські «салатики»: «Олів'є», «Мімозу», «салат із плавленого сирка з часничком», «оселедця під шубою», а також рибу

в томатному соусі, картоплю з м'ясом, товсто нарізані кружальця ковбаси, квашену капусту і квашені огірочки. В старомодну чарку хлюпнули якогось напою. Це була тягуча темно-вишнева рідина. Напевно, кріплене кримське вино. Таке подавала його бабуся своїм гостям. Це було хорошим тоном, дуже хорошим тоном (хоча й дещо старомодним уже на час його дитинства) київського міщанського штибу.

Артем згадав про бабуся – художницю-костюмера Оперного театру.

«Може, вона десь тут, за столом? Адже я на *тому світі*! Недаремно мене Серафим привів саме сюди. До речі, де він?»

Артем роззирнувся. Серафим десь зник.

Тоді він почав роздивлятися жіночі фігури. Жодна з них не нагадувала бабуся, навіть у молодості.

Тим часом присутні за столом жваво розмовляли, Артем ніяк не міг зосередитися на розмові.

Їсти не хотілося, однак лишити щось у тарілці, за старим київським звичаєм, означало нанести образу господині. Він покуштував салат «Олів'є», який так любив у дитинстві. І не відчув смаку. Він узяв іще, іще. Потім приступив до інших наїдків, яких «з горою» наклала йому господиня. Те саме. Він поглинав їжу, намагаючись «упіймати» хоча б на смак, однак безрезультатно.

– Диви, як зголоднів! – підморгнув чолові'яга, що сидів праворуч. Артем його не знав, це точно. Однак було те саме відчуття, що той йому не чужий.

Компанія за столом обговорювала фільм Сергія Параджанова «Цвіт граната». Артем усміхнувся: як він любив дитиною сидіти на великому кріслі, тримаючи ведмедика в руках, закутавшись вовняним картатим бабусиним пледом, і слухати безкінечні розмови бабусиних гостей про мистецтво! Бабуся особисто знала багатьох «зірок» тодішньої богеми, і вони часто навідувалися до неї на чайок під оранжевим абажуром. Бабуся була невиправно старомодною і революційно модною водночас. Це створювало її неповторний стиль: вона носила екстравагантні костюми, однак при цьому припасовувала до свого одягу шматочки старих речей, називаючи це дивним тоді словом «вінтаж».

...Власне, цю ідею «вінтаж» Артем втілював у своєму магістерському проєкті елітних резиденцій, який разом із собою зміг відразу ж по захисту «продати» престижній девелоперській фірмі, співзасновником якої був батько Елізабет, фірмі, якій потрібні були іноваційні нестандартні проєкти, аби стабільно утримувати своє місце на переповненому ринку...

Артем спробував зосередитися на розмові, що велася за великим комунальним столом, але впіймав себе на тому, що не може розрізнити слів. Однак йому дивним чином було зрозуміло, про що йдеться.

«Тут, у потойбічному світі, комунікація відбувається інакше», – зробив для себе висновок Артем і записав цю інформацію на свій мозковий хард-драйв.

Господар столу підвівся і жестом зімітував, неначе вдягає на голову велетенську шапку, і Артем збагнув, про що йдеться: про ту славнозвісну фотографію Параджанова, де в нього на кавказькому береті стоїть китайський ліхтарик, на якому, в свою чергу, сидить голуб. А оголені груди режисера прикриває букет із лілій.

«Ні, це все ж таки не добре, що я не розрізняю слів», – подумав Артем і напружив слух.

Проте йому нічого не вдалося. Він усе чудово розумів, проте слів так і не чув, – власне, чув, але не розумів змісту, тобто кожне слово було зрозумілим, проте вкупі вони не поєднувалися в логічну фразу.

Артем підняв чарку і пригубив вина. Це було супроти київського звичаю, коли пили лише всі разом «по команді», після виголошеного тосту.

Він відчув, що на нього скося подивилися, однак, як це буває у середовищі старої київської інтелігенції, вдали, ніби не помітили його помилки. В Артема сіпнулася рука, і він облився вином. Хазяйка підхопилася з місця і почала запопадливо розказувати і показувати, де в цій величезній комунальній квартирі можна знайти ванну. Судячи з того, що розтлумачувала господиня столу, ванна була не дуже близько: треба було пройти весь коридор, дійти до того місця, де він загинався «буквою Г», і повернути праворуч.

Артем устав із-за столу. Ніхто не прореагував на його відхід, всі продовжували палко обговорювати Параджанова. Вийшов

у коридор. Там, де коридор повертав направо, на розі будинку, було вікно. Типове вікно київського під'їзду, запилюжене і загажене голубами. Біля вікна стояли чоловіки і палили. Артем визирнув крізь вікно на вулицю. Там, унизу, проглядався типовий київський дворик старого міщанського зрачка, з палісадником із квітучими флоксами за низеньким дерев'яним парканчиком.

– Ностальгуєш? – почув він у себе за плечима знайомий голос.

Артем обернувся і побачив Серафима.

– Ти де був? – спитав Артем.

– Я ж тобі казав, я зайнятий по зав'язочку. Мене викликала одна з тих екзальтованих бабульок.

– Що за проблема з бабульками? Вони ж прожили ціле життя! Це мені треба було битися в істериці, адже я прожив лише третину.

– Людина проживає стільки, скільки їй написано, і ні хвилини менше, – пояснив Серафим усміхнувшись. – Ти прожив УСЕ своє життя, а не його третину. Розумієш різницю?

Артем розглядав флокси, які фіолетово цвіли у міщанському дворіку. Здається, тут недавно пройшов дощ з градом, бо флокси посхилялися в різний бік і були добряче пошарпані й мокрі.

– Я реалізував себе лише на чотири відсотки... – задумливо промовив Артем, неначе добре відпрацьовану фразу.

– Звідки така точність? Чому саме на чотири, а не на п'ять?

– Це саме питання я поставив йому...

– Кому?

– Йому... – вперто повторив Артем.

– А-а-а... Значить, Він.

– Він, – не став уточнювати Артем, не знаючи, кого саме має на увазі Серафим. У нього в файлі, здається, є докладна інформація про всі подробиці Артемового життя. Так що немає сенсу гратися в піжмурки.

Вони ще трохи мовчки постояли, дивлячись крізь брудне вікно, заляпане голубиним послідом, на фіолетові флокси за низьким дерев'яним парканчиком.

– Ти хотів у ванну? Давай я тебе проведу... – запропонував Серафим.

– Я вже вагаюся, чи хочу туди йти. Здається, моя пляма від вина тут нікого не шокує...

– Мусиш... – двозначно натякнув Серафим.

– Ну то ходімо... – слухняно відповів Артем.

Серафим відчинив перед ним двері і повів рукою: заходь.

Артем зазирнув усередину і відсахнувся.

Він з недовірою подивився на Серафима. Той відвів погляд і тримав двері навстіж, ніби наполягаючи: «Ти мусиш туди зайти».

Артем зробив крок через поріг.

Перед ним простяглася величезна довга кімната чи зал, швидше величезний шкільний клас з великими вікнами. Артем стояв на дерев'яній підлозі, однак насправді на високому подіумі, що тягнувся від дверей уздовж кімнати. Ліворуч від нього, неначе в глибокій ямі, подіум обривався, внизу тяглася вздовж вікон підлога, на якій стояли

в ряд, як в інтернаті, металеві ліжка, злегка прикриті лише убогими сірими простирадлами і протертими дірковими ковдрами.

На ліжках, щоправда не на всіх, лежали люди, схожі на бомжів, юродивих чи психічно хворих.

Праворуч, на подіумі вздовж правої стінки, стояли умивальники й унітази. Тобто бомжі могли зі своїх ліжок спостерігати за тим, що люди зазвичай роблять в інтимній обстановці. Вони вдавали, що відвертаються, але насправді потай підглядали за Артемом. Адже це була єдина їхня розвага. Здавалося, вони звикли до цих ліжок, як бомжі і юродиві при звичаються до нічліжок, а психічно хворі – до психдиспансерів.

Артем обережно пройшовся по прогнилому подіумі й відкрутив кран з пластмасовим вентилям і синьою крапочною вгорі. Потекла вода так само, як вона текла з бабусиною крану: переривчастим струменем, шиплячи, шмаркаючись і плюючись.

Артем підставив руку, вода хлюпнула на неї, він знав, що вона холодна, однак не відчув цього. Він так і стояв, тримаючи руку під струменем, і думав про те, що тепер йому доведеться з цим змиритися: він не розрізнятиме слів, не відчуватиме холоду й тепла... Що ще?

Від ліжок долинуло покашлювання.

Артем обернувся. Зовні юродивий чоловік з рідким сивим розпатланим волоссям показав головою кудись убік. Артем простежив за його поглядом.

На ліжку, закутавшись у діряву рожеву ковдру з двома білими смугами, хтось спав «калачиком».

Артем почав вдивлятися в обриси під ковдрою. Він не бачив ні обличчя, ні бодай маленької частинки тіла, однак розумів, що починає впізнавати.

Це був Дейв. Definitely him¹¹. Покидьок суспільства, людина-garbage¹².

Однак він єдиний був поряд з Артемом у його північноамериканському житті тоді, коли весь світ відвернувся від нього. Саме в занюханому трейлері Дейва на покинутій фермі Артем прожив кілька місяців. Дейв готував йому картопляний суп в кені¹³, в металевій консервній бляшанці, на вогні, розведеному між чотирма цеглинами у жовтій траві перед трейлером. Коли суп був готовий, вони сідали біля того маленького вогнища в засмальцьованих куртках і чорних синтетичних шапках, насунених на очі, вмочували в ту бурду хліб і мовчки їли прямо з бляшанки...

Артем відмахнувся від спогадів. Дейв продовжував спати, загорнувшись з головою в ковдру советського зразка.

Артем поспішно вийшов з ванни і зупинився біля вікна, де стояв перед тим. Здається, за той час, поки він був у ванні, фіолетові квіти хтось зібрав до купи і підперезав мотузкою.

¹¹ Точно він (англ.).

¹² Сміття (англ.).

¹³ Can (англ.) – консервна бляшанка.

Артем розміковував, насупивши чоло, а потім різко повернувся до Серафима:

– Отже, для кожного померлого ви створюєте свій персональний *той світ*? – спитав він.

– Геніально. Ніхто ще так швидко не приходив до цього висновку.

– То це правда?

– Якщо тобі так зручніше думати, можна й так сказати. Хоча насправді ми вам його не створюємо. Творите його ви самі. Ми лише ініціалізуємо ваш початковий файл при народженні, а ви його далі заповнюєте. Потім час від часу бравзеруємо¹⁴ базу даних і контролюємо її, щоб не було жодних ексцесів... Але вони все одно трапляються, і їх стає дедалі більше...

Артем подивився Серафимові прямо у вічі.

– Бог є? – напругу запитав він.

Серафим розсміявся.

– Знаємо, знаємо твою знамениту фразу: «Я дуже хочу повірити в Бога. Допоможіть мені!» Але ти ще не готовий цього знати.

– Я хочу побачити Бога.

– Побачити – це слово з медієвістичого словничка.

– Пізнати?

– Це вже XIX століття. Ти робиш успіхи. Скоро дійдемо до двадцять першого. Щодо виразу «пізнати Бога»: пізнання передбачає суб'єктивність. Кожному може щось привидітися чи наснитися, і він загорланить: «Я пізнав Бога!» Власне, з цих суб'єктивностей

¹⁴ Новотвір від англ. *to browse* – переглядати.

і складається ідеологія різних релігій. А Бог – об'єктивна реальність. Можна лише відчутти його присутність. Але це дано не всім.

– Як це зробити?

– Це вдається лише одиницям.

– Мені вдається?

– Ще не знаю.

– Отже, Він таки є?

Серафим розсміявся замість відповіді.

Артем, зрозумівши, що не доб'ється від Серафима нічого, поглянув на флокси. Знову в них щось змінилось, але що?

– Що далі? – спитав він у Серафима.

– Усе, як в усіх.

«А як в усіх?» – хотів спитати Артем, однак полінувався.

– Куди поспішати? Адже попереду ціла вічність.

Він пішов за Серафимом...

Через деякий час Серафим знову зник, і Артем самотньо тинявся старим будинком з його дивними мешканцями. Та це не були привиди. Це були реальні мешканці реального будинку. Вони там жили: їли, спали, сварилися, прали білизну в емальованих мисках господарчим милом і розвішували її прямо в кімнатах, натягнувши мотузку по діагоналі через усю кімнату; пили горілку, грали в карти, переставляли меблі... Шастання Артема їх абсолютно не бентежило, вони ніби не помічали його. Всі двері (якщо вони й існували) були навстіж розчинені, мовляв, тут ні в кого ні від кого нема секретів.

Через деякий час Артем вибродив з цього будинку – в інший, недобудований дев'яти-

поверховий. Саме такі почали будувати в епоху дев'ятиповерхівок, яка настала через десять років після епохи хрущовок.

Іще малим хлопцем Артем облазив не одну таку будову, остерігаючись звалитися сторчголов зі сходів без поручнів у сіру бетонну безодню...

Страх зірватися з висоти і розбитися переслідував його все життя. Завжди.

Артем пройшов шлях від хлопчика, що винаймає кімнату в смердючому чайна-тауні, спить з маленькою в'єтнамською повією і підробляє ночами в ресторані; від молодого здібного амбіційного студента, який лише працею інтелекту заробив свої перші кілька десятків тисяч доларів, працюючи трейдером на біржі, – до провідного девелопера у престижній північноамериканській фірмі. Він злетів на небачену висоту. Ні, неправда. Він сам спроектував і вибудував хмарочос свого добробуту й успіху. Він зводив його поверх за поверхом. Він жив у пентхаузі¹⁵ цього хмарочосу, впиваючись своєю божественністю і небожительством. Аж поки не впав... Сторчголов. У сіру запилюжену безодню.

Артем обернувся. Де подівся Серафим?

Той з'явився наче нізвідки. Наче з тієї сірої запилюженої бетонної безодні.

– Слухай, а де тут вихід? – спитав Артем.

¹⁵ Пентхаус – останній поверх у будинку, зазвичай, з елітним дизайном (прим. автора).

Серафим розсміявся.

– А чому ти думаєш, що звідси має бути вихід?

– Це було б логічно.

– Вихід куди? – лукаво спитав Серафим.

– Ну, не знаю. Певно я перебуваю на мікроскопічному сегменті *того, пардон, цього світу*. Принаймні поподорожувати поза ним, тобто за цим сегментом, можна?

Серафим засяяв своєю чарівною усмішкою. Однозначно, він починав подобатися Артемові. І здається, симпатія була взаємною: представнику найнижчого рангу в божественній ієрархії було цікаво з молодим і кмітливим прибульцем зі світу «живих».

– Ти ж недавно зробив правильний висновок, гідний мешканця ХХІ століття, – сказав Серафим. – У кожного свій *той світ*, або, як ми це називаємо, *second life file*¹⁶ – «файл другого життя». Потрапити у чужий файл неможливо. Або принаймні небажано.

– Second life? Друге життя? Я правильно почув? – ошелешено подивився на Серафима Артем.

– Так-так! – розсміявся Серафим.

– Ні, я маю на увазі... Яке відношення має ваше «друге життя» до віртуального простору, в якому «зависає» молодь, тікаючи від буднів реального життя?

– Безпосереднє. Коли ми на молодіжній серафимсько-ангельській-архангельській конференції радилися: що б таке зробити, аби люди легше після так званої смерті

адаптувалися до так званого потойбічного світу, швидше могли збагнути, як у ньому організовано простір, зрозуміли його логіку, – ми запустили цю мульту в життя...

– Феноменально...

– Ти не звернув увагу, що слово file – переставлене life¹⁶?

Артем замислився.

– Отже, у кожного свій файл... – буркнув Артем собі під ніс, а тоді звернувся до Серафима:

– А наскільки широкий мій файл?

– Це залежить від того, скільки інформації ти туди закачав за своє життя.

– От я якраз про це. Думаю, що цей лабіринт будинків і дворів, з якого я не можу вибратися, це ще не все. Має бути ще щось у моєму файлі.

– Секрет полягає в тому, що тут час не біжить лінійно. Тут швидкість інакша, тут бувають прискорення і часові чорні діри. Але, як і в лінійній моделі, ми не знаємо або не хочемо знати, що попереду. Можливо, хтось із тих чуваків, яких ти сьогодні зустрів, таки натрапить на вихід, який ти шукаєш, і після тривалого перебування в цьому київському домі вийде на інший рівень...

– От! – перебив його Артем. – От, що я інтуїтивно шукаю: вихід на інший рівень. Не хочу застосовувати медієвістичну термінологію, щоб ти з мене не кепкував... – Артем задумався, – але й не хочу вживати лексикон геймерів... Але краще вже медієвістика.

¹⁶ Життя (англ).

Отже, якщо йти за православною ідеєю, ми зараз на рівні митарств? Значить, звідси має бути вихід або в пекло, або в рай.

Серафим розреготався.

– Коли мені це говорить бабулька, я розумію, а коли магістр Оксфорду, це не просто смішно, а ульотно смішно. Ану ще раз повтори про митарства!..

Артем не образився.

– То що це таке? – натомість запитав він.

– Second life as it is¹⁷. Це твоє життя після життя. Ти сам його будуєш. Як було і в твоєму колишньому житті. Ти починаєш з якогось старту, а далі все залежить від тебе самого.

Серафим поплескав його по плечу:

– Шукай те, що хочеш знайти. Я пішов. – Він заглянув у якусь книжечку. – Бабулька кличе. Бідна, не може повірити, що вона не в раю. Адже вона так ревно відвідувала церкву щонеділі!

Серафим розсміявся. Артем подивився на нього з осудом. І той прикрив рота рукою:

– Вибач. Я ж казав: ми, Серафими, невинправні циніки! – і розчинився у просторі.

...І знову все спочатку. Тобто знову треба починати життя, друге життя? З чого? Може, з бізнес-плану?

Отже, бізнес-план.

Перша стадія: збір інформації.

Він вкотре глянув крізь вікно на флокси. Біля цього вікна йому, безперечно, найза-

¹⁷ Друге життя, як воно є (англ.).

тишніше. Що його тут приваблює? Може, колір квітів? Дуже живий колір.

І вмостившись з ногами уздовж вікна на широкому низькому підвіконні, опершись спиною об стінку, почав аналізувати ситуацію. Що він знає про місце, куди потрапив?

Час. Час біжить не лінійно, не рівномірно. Що це означає? Побачимо.

Простір... Що з простором?

Він озирнувся: дверей до дивної ванни вже не було на попередньому місці. Він не здивувався. Зробив для себе висновок: отже, простір має здатність переструктуровуватися.

Що далі?

Єдина людина, яку він тут упізнав, хоча дуже дивним чином, — це Дейв.

Висновок (на жаль, базований не на логіці, а на інтуїції): треба його тут знайти.

...З Дейвом він познайомився випадково. Хоча хто його знає? За довідкою, отриманою від Серафима, кожна людина під час народження має свій ініціальний файл з первинною інформацією. Але чи належать ключові особи в житті людини до категорії первинної інформації? Хтозна, що було в тому файлі під час його народження? Можливо, Дейв уже був у ньому...

Артем працював в інвестиційній компанії, яких чимало в Північній Америці. Їх завдання полягає в тому, щоб знаходити або започатковувати нові девелоперські проекти і збирати під них гроші.

Головний внесок робили великі інвестори, тобто ті, які мали на рахунку не менше

мільйона. Але їхніх грошей ніколи не вистачало. Компанія збирала значну частину коштів від непрофесійних інвесторів, тобто звичайних людей, які мають надлишок грошей на рахунку і хочуть їх збільшити малими зусиллями. Інвестуючи свої, скажімо, п'ять тисяч доларів під шість відсотків річних, вони за 10 років до своїх п'яти тисяч отримують три тисячі прибутку кеш флу¹⁸. Це набагато вигідніше вкладення грошей, ніж зберігання їх у банку. Хоча й ризикованіше, адже сама інвестиційна компанія іде на ризик, на який ніколи не зважиться солідний банк. А за успішного проекту початковий внесок і, відповідно, кеш флу автоматично зростають. Це приваблює людей, а ризик, відповідно, відлякує.

Тому щоб зібрати кошти на новий девелоперський проект, інвестиційні компанії організовують спеціальні презентації в різних містах Північної Америки, часом із невеличкими фуршетами, а часом і з повноцінними вечірками. На презентаціях інвестиційна компанія розповідає про свої проекти, які перебувають на різних стадіях розробки і втілення, і людина має змогу вибрати, кому що до вподоби і куди вкласти гроші: у будівництво житла або промислові об'єкти. А якщо інвестор уже вклав гроші в якийсь проект цієї компанії, він може дізнатися на презентації, як просуваються його справи.

¹⁸ Cash flow – тут: термін ділової мови на позначення регулярного (найчастіше щоквартального) відрахування відсотків на рахунок інвестора (прим. автора).

Артем відповідав у той час за проект побудови елітних резиденцій за модною в Північній Америці філософією біофілії. В Європі це назвали б екопроект, оскільки наріжним каменем його концепції є природа. Природа як ландшафт, як краєвид з вікна, як можливість мати справжній садок на своїй терасі сьомого поверху, як використання природних енергетичних ресурсів (сонячні батареї, вітрові турбіни, тепло землі), як застосування закритого циклу використання води, як первинна переробка сміття. Природа і природність є в центрі уваги девелопера біофілійного проекту.

Успішність девелопера як професіонала визначається в інвестиційній компанії тим, як він уміє роздобувати й акумулювати кошти. Артем, узявшись за цей екопроект, не програв: завжди існує категорія малих інвесторів, які полюбляють красиві картинки. Вкладення у такий мальовничий проект приносить їм, окрім матеріального, ще й естетичне задоволення. Тому проблем з інвесторами у нього не було. Однак менеджмент фірми вважав, що треба тягти гроші до останнього. Власне, для цього й існували презентації.

Подібні заходи інвестиційних компаній відвідують зазвичай люди середнього віку і пенсіонери або, як їх тут називають, «сеньйори». Після офіційного завершення презентації починається, як правило, неофіційне спілкування. Члени команди нижчої ланки розходяться між людьми, працюючи з тими, які ще вагаються. Вони ненав'язливо, дуже делікатно пропaгуують їм привабливість ідеї

вкладення своїх грошей у котрийсь із інвестиційних проектів, демонструючи вигоду на власному досвіді. Натомість члени команди вищої ланки, тобто девелопери, відповідалі за проект, після презентації працюють з групою людей, які дуже серйозно зацікавилися проектом або вже вклали в нього свої гроші. Цю, так би мовити, пропагандистську і грошевитягальну стадію Артем просто ненавидів. Він узагалі ненавидів бути клоуном. А ця стадія, безперечно, залежить від клоунських здібностей девелопера і від того, як у нього підвішений язик. Незважаючи на те, що Артем прожив на Заході багато років, у його англійській мові все ще відчувався легенький чужинський акцент, що міг відлякувати або принаймні не переконувати певну категорію малих інвесторів, які хочуть бачити в девелопері «свого хлопця», такого як вони, а не якогось зайшлого афериста.

Власне, саме тому компанія набирала на службу менеджерів по роботі з клієнтами, більшість із яких були проповідниками євангелістських церков, людьми, добре навченими переконувати людей, навертати їх на нову віру, причому в найщирішій формі. І саме тому для таких розмов Артем брав собі в помічники Роджера.

Той історичний вечір, з якого починається передісторія його знайомства з Дейвом, видався Артемові невимовно тяжким. Навіть Роджер кілька разів зійшов потом, поки агітував за проект.

Тому коли врешті-решт остання група інвесторів, фармарів з навколишніх околиць,

втомилася і відійшла від нього, він зітхнув з величезним полегшенням.

І саме в цей момент він почув за спиною майже шепотіння: «Тьомо, це ти?»

Артем здригнувся. Це було сказано українською мовою. Крім того, Тьомою його називала бабуся.

Він обернувся.

І побачив Марину. Він її не впізнав, а лише здогадався, що це вона.

Марина колись жила з батьками і старшою сестрою по сусідству з Артемовою бабусяю. Коли художниці-костюмерові треба було поринути у свої справи («Я теж маю право на особисте життя!») – любила говорити бабуся), вона заводила Артема до сусідів, а точніше до Марини, якій було десять років і яка залюбки з ним гралася.

Марина садовила його, п'ятирічного, на диван, обкладала подушками, ставила перед ним іграшкову шкільну дошку і з крейдою в руках давала йому уроки математики.

«Математика – королева наук!» – повторювала вона, коли він не міг розв'язати математичної вправи.

Власне, саме з її «Математики – королеви наук» і проростало бажання Артема стати першокласним економістом.

Коли приходив час денного сну, Марина вкладала його на дивані, сама лягала поруч на високі подушки і читала вголос «Віконта де Бражелона» Олександра Дюма, під якого Артем і засинав.

Якщо була літня пора, то все відбувалося інакше: Марина вдягала великий капелюшок

його бабусі, оперезаний стрічкою із старого мережива, з причепленими збоку пластмасовими вишеньками й паперовою квіточкою, виводила його за руку у їхній київський дворик старого дореволюційного міщанського зразка, де за кущами бузку і жасмину був романтичний закапелок. Марина розвішувала там гамак, садовила в нього Артема, підбивала подушку і розхитувала його, співаючи дурної дитячої пісеньки:

*Ой дірі-ді, ой-ра той-ра,
Ой дірі-ді, ой-ра той-ра!*

Він засинав, а вона сиділа на маленькій табуреточці і читала книжку, поки він спав.

Одного разу, після прочитання чергового розділу «Віконта де Бражелона», Артем рішуче сказав: «Коли я виросту, то вийду заміж за тебе!»

Марина на нього подивилася з учительським осудом і строго відповіла: «Мовчи, малявко! По-перше, виходять заміж дівчатка, а хлопчики одружуються. А по-друге, я вийду заміж за Принца і буду Принцесою, а не твоєю, малявко, жінкою».

Зараз, у тому депресивному кондиціонованому, «без вікон, без дверей» залі для презентацій Артем дивився на Марину, і його огортали теплі почуття дитинства, згадка про квітучий бузок, жасмин і флокси (от звідкіля його бажання дивитися на ці квіти!), про старий київський дворик, землю, встелену кульбабками і споришем, гамак і Марину в бабусиному вінтажному капелюсі з томиком Дюма під пахвою.

Марина й Артем пішли вечеряти. Хоча обом їсти не хотілось, але це була нагода поговорити.

Марина розповіла про себе тільки те, що живе і працює в Києві, а приїхала в те західне місто Північної Америки за контрактом на три роки. Артем був красномовнішим. Він розповів їй про Оксфорд, про men's club¹⁹, до якого належав, про свій перший девелоперський проект – практично магістерську роботу: будівництво резиденцій у вінтажному стилі на березі великого озера для художників і письменників-сеньйорів. Далі Артем розповів про свій нинішній екопроект «Резиденції з краєвидом на затоку» і наступний – побудова резиденцій підвищеної комфортності для тих, хто працює в Форті Мак Мюрей.

Форт Мак Мюрей – місце на далекій півночі американського континенту, де лежать знамениті нафтові піски, де люди заробляють грубі гроші. Працюють там вахтовим способом, тож будівництво житлового комплексу в мальовничому місці на півдорозі до найближчого великого міста видається дуже привабливою перспективою.

У тоні Артема відчувалися хвалькуваті нотки, він не міг стриматись, адже хоч там як, а Марина була його першим дитячим коханням. «Ось що сталося з малявкою», – неначе говорив він їй.

Марина всміхалася такою самою, як і колись, усмішкою вчительки. Вона ще

¹⁹ Чоловічий клуб – у західній культурі закрите чоловіче товариство (прим. автора).

не навчилася сприймати його інакше, як «малявку».

– До речі, – сказав він, – я маю намір на вікенд об'їхати околицю, де робитиму той проект. Називається «Урочище койотів». Хочеш зі мною?

– Хочу.

– Домовились!

Артем згарячу це сказав і злякався: а раптом вона зрозуміла це як натяк на «щось інше», – і похапцем перепитав:

– Так ти знайшла свого Принца у житті?

– Знайшла, – вона задоволено розсміялася.

Артем заспокоївся. Отже, вона нічого «такого» не подумала.

– А чого ж тоді ти сидиш тут сама? В цій холодній далечині? – вирішив уточнити він.

– Розумієш, відчуття «я – принцеса» треба час од часу освіжати, інакше воно втрачає свою привабливість. А найкраще робити це, дозволяючи собі час від часу бути «не принцесою». А ти як? Знайшов свою Принцесу?

Артем на мить замислився. Він не знав, казати їй чи ні. А якщо казати, то правду чи збрехати?

– Я не готовий відповісти, – сказав він.

Вона не здивувалась, вона просто кивнула. Це було дуже природно. І Артем відчув полегкість: головне він їй сказав, тепер можна бути самим собою.

Вони вирентували машину і поїхали на те місце, де на півдорозі в Форт Мак Мюррей інвестиційна компанія придбала землю. Власне,

професійне обстеження території «Урочища койотів» провели ще до Артема професійні геологи, топографи, ґрунтознавці, однак він довіряв лише собі, своєму окові і нюхові.

Тому прибувши на місце, він серйозно почав працювати: звіряв топографічну карту з місцевістю, робив нотатки, фотографував, щось міряв і перемірював, стежив за ходом сонця і годинником, звіряючи кут падіння сонячних променів у різний час, ловив вітер, придивлявся до скупі рослинності, обходив територію, вирішуючи, як краще розмістити комплекс малоповерхових будинків: адже цей регіон, близький до полярного кола, характеризувався тим, що влітку тут було аж забагато сонця, а взимку – замало. Який кут і конфігурацію резиденцій вибрати? Де зробити в'їзд до житлового комплексу? Існувала ще маса інших питань, які він повинен з'ясувати до того, як найме на роботу проєктантів.

Марина тим часом сиділа на березі річки і просто дивилася на воду. Річки в цій частині Північної Америки дуже давні, тож їхнє русло сховане в глибоких каньйонах. З високого берега добре видно безмежний степ, всіяний де-не-де лісами, куполоподібне небо, а внизу – провалля з ледачою, мов старий кіт, річкою...

Артем працював кілька годин поспіль, після того вони розклали маленький пікнічок, перекусили і, відкривши куплений заздалегідь атлас навколишніх цікавинок, вирішили заїхати на закинуту українську околицю, де, судячи з опису, було дві старі церковці і два цвинтарі.

– Я не можу зрозуміти, як ці кілька десятків гектарів землі в абсолютній пустелі, ізоляції від зовнішнього світу могли замінити людям батьківщину – села, що тонуть у вишневих садках і піснях, можливість бути своїм серед своїх у горі й біді, щасті й добробуті? Невже Маркс мав рацію? Невже щастя в матеріальному благополуччі? – промовила задумливо Марина, озираючись навкруги.

– Не перекручуй Маркса. Він говорив, що матерія передує духові. І він, врешті, має рацію. Всі еміграції, у тому числі політичні, є доказом цьому. Люди виїжджають у пошуках кращого життя або рятуючи своє життя і життя своїх дітей. А ідея «бути з батьківщиною» завжди: в щасті і горі – відсувається на другий план. І навіть перспектива «лишитися чужим у новій країні до кінця свого життя» не лякає їх.

– А ти?

– Я такий самий. Хоча тут я тільки заробляю гроші. Громадянства я не змінив.

Марина обняла його, як це робила в дитинстві: практично стисла в залізних обіймах.

Те місце, де за картою розташовувалися дві українські церковці і два цвинтарі, вони знайшли досить легко, поблукали там, почитали українські імена на хрестах і, коли сонце скотилося до горизонту, поспішили до машини, щоб за три години доїхати в місто.

Урізноманітнюючи собі шлях, вони звернули на бічну третьюрядну дорогу, однак за розмовою переплутали квадрати і загубилися. Спершу вони не надавали цьому великого значення: адже всі дороги тут вели або

з півночі на південь, або зі сходу на захід, утворюючи сітку. Якщо стежити за сонцем, можна спокійнісінько виїхати на основну трасу. Однак зненацька налетів вітер, сонце зникло. Якось дуже швидко стемніло, і вони, втративши орієнтацію, опинилися справді in the middle of nowhere²⁰.

Серед повного мороку вони побачили вогник, що слабо мерехтів удалині. Коли під'їхали, зрозуміли, що опинилися на закинутій фармі, а вогник світився зі старого трейлера.

Це і був трейлер Дейва.

Дейв вийшов їм назустріч з двома собаками північної породи, неначе зовсім не здивувавшись появі незваних гостей.

У трейлері їм трьом, а точніше п'ятьом (враховуючи собак) було тіснувато. Однак Дейв охоче виявляв гостинність, як це вміють робити люди, що живуть у суворих природних умовах, не розбалувані цивілізацією.

Дейв витягнув з холодильника консервну бляшанку з квасолею і зварив їм суп, який вони ум'яли з покришеним відсирілим крекером, запиваючи дешевим холодним пивом.

Сяк-так перебивши апетит, Артем з Мариною почали роззиратися, де б у цьому тісному трейлері переночувати.

Єдине ліжко, яке тут було, нагадувало нари в нічліжці бомжів: це було кубло зі шматтям, рясно вкритим собачою шерстю.

²⁰ Усталений північноамериканський термін на позначення незаселеної або малозаселеної території. Можна перекласти як «серед пустелі» (прим. автора).

Оскільки це була єдина горизонтальна поверхня, де можна було простягти ноги, вони сильно не відмовлялися, коли Дейв запропонував їм на ньому перебути ніч.

Вляглися на ліжку. Між ними, очевидно, на звичному для них місці, відразу вместилися собаки. Марина й Артем не протестували: вчотирьох було явно тепліше. Поки ще горіло світло, Артем, не в змозі заснути від перевтоми, запропонував Марині щось почитати вголос, «як у старі добрі часи».

Марина понишпорила рукою на полиці над собою і знайшла книжечку, надруковану на газетному папері. Це був знаменитий щорічник, «Фармарський альманах», що виходить ось уже сотню років.

Прокинулися вони рано.

Артем лишив Дейву пристойний кеш²¹, і з першими променями сонця вони з Мариною виїхали до міста.

...Коли після смерті Чарльза Артем впав у депресію і над усе йому хотілося розчинитись у повітрі, зникнути в космосі, розтанути в *nowhere*²², він раптом згадав про Дейва і його самотній трейлер у прерії.

Він подзвонив Марині і попросив її вирентувати машину і приїхати на автобусну зупинку, на яку вкаже їй Артем. Його подорож автобусом тривала кілька діб і була досить виснажливою. Однак Артем прийняв це рішення свідомо. Він був певен, що через фізичні страждання позбудеться душевних.

²¹ Готівка (англ.).

²² Ніде (англ.).

Автобус спізнився. Марина стояла на станції, знервована через Артема і перевтомлена від незвичної для неї норми автопробігу за добу. Він вийшов з автобуса, мовчки обійняв Марину, мовчки перебрав на себе кермування, і вони вдвох довго їхали безмежною прерією у безкінечну ніч...

Марина лише раз його спитала: «Що сталося, Тьомо?»

Артем чекав цього й підготувався:

– Я ще не готовий відповісти.

Артем сподівався, що Марина відразу ж кумедно наморщить чоло і замислиться над чимось своїм, без додаткових, принизливих для нього пояснень. Так і сталося. І він був вдячний їй за це.

Ніч була зоряною, дорога плавною, машина надійною. Марина спала поруч, смішно розтуливши рота. Артем поглядав крізь вікно праворуч, де жеврів ранок наступного дня. Першого дня в його новому житті.

На світанку вони зупинилися біля придорожнього міні-маркету «24 hours»²³, сонна Марина неуважно вибирала і купувала продукти, включно з собачим кормом, Артем пакував їх у багажник, а тоді рушили далі, в напрямку до закинутої ферми і Дейвового відстійного трейлера.

Дейв, як і вперше, побачивши Марину з Артемом, начебто ніскільки не здивувався. Він досить покійно сприйняв новину про те, що Артемові треба зупинитися саме в нього,

²³ Цілодобово (англ.).

і розгублено відкрив порожній холодильник, куди Марина почала запихати продукти.

Артем на мить завагався: чи правильне рішення він прийняв, нахабно ввірвавшись у приватний простір Дейва. Він шепнув це на вухо Марині. Вона ж без вагань його заспокоїла:

– Судячи з фізичного стану його собак, його справи кепські. Вам буде добре разом.

І не помилилася. Артем прожив у Дейва кілька місяців. За цей час він проникся любов'ю до північноамериканських прерій і повагою до самотніх прерійських «вовків», таких як Дейв, що живуть там усупереч ratio.

Артем перебрався до Дейва в кінці літа. Те літо в преріях видалося напрочуд гарячим. Однак вдихати сухе степове повітря було легко навіть у найбільшу спеку. Навколишня рослинність – жовта прерійська трава, тонкі деревця в гайках, які тут називають бушем, – хрумтіла і запаморочливо пахла. Але у перший, дуже тяжкий для Артема місяць цей запах збуджував у ньому відчуття не радості, а солодкого болю. Власне, слово «прерія» і дотепер асоціюється в нього з солодким болем.

За перші два тижні з молодого гарного чоловіка з підтягнутими у фітнес-залах м'язами, доглянутими руками, зубами, шкірою Артем перетворився на неголеного, байдужого до свого зовнішнього вигляду прерійського хлопця. Якось, побачивши своє відображення в уламку дзеркала, що висів на дереві, Артем довго вдивлявся в нього, неначе намагаючись згадати: «А был ли мальчик?»²⁴ – тобто чи

²⁴ Знаменита цитата з роману Максима Горького «Жизнь Клима Самгина» (прим. автора).

взагалі запоморочливий злет київського хлопця в західному світі був реальністю, чи лише плодом його хворобливої уяви? Можливо, він завжди був покидьком суспільства з впалими щоками під кількаденною щетиною, з відсутнім поглядом і примітивним мисленням?

Здавалося, що він живе з Дейвом цілу вічність і попереду в них так само ціла вічність.

Дейв іще двадцять років тому поставив свій трейлер на подвір'ї закинutoї батькової ферми, відтоді як розлучився з дружиною і лишив у місті житло їй та доньці. Неподалік стояв в аварійному стані старий, іще дідів будинок, почорнілі дерев'яні господарські споруди – клуні, сарайчики, стайні... Все це поросло високою травою, а подекуди і хирлявим прерійським бушем²⁵. Біля трейлера стояв недбало кинутий брудний, у деяких місцях поіржавілий Dodge²⁶ – маленька вантажівка, вірний друг фармара на прерійських дорогах і на зимовому бездоріжжі. А якщо далі пройти по тій занедбаній фермі, то можна було знайти на узліссі бушу покинуті комбайни, трактори та іншу сільськогосподарську техніку, з якою «міський жевжик» Артем не був знайомий. Пізніше, коли він став трохи подорожувати з Дейвом тими забутими Богом прерійськими околицями, він з'ясував для себе, що такі занехаяні ферми в сучасній Північній Америці не виняток,

²⁵ З англ. *bush* – кущ, зарослі кущів, лісок. На півночі Північної Америки так називаються гаї з тонкостовбурних дерев.

²⁶ Північноамериканська автомобілебудівельна фірма.

а швидше правило. Епоха комерційного розквіту малих (160-акрових) фарм тривала тут якихось 50–70 років, тепер вижити на них неможливо. Тому вони або стоять покинуті, або їх поглинули великі агрофірми.

Перший місяць був для Артема безкінечним і депресивним, як сама прерія для того, хто в ній не виріс. Він звик до міського ландшафту, тож перший час почувався абсолютно пригніченим. Однак у нього не було вибору. Перебування у великому місті, де він жив останніми роками, могло б стати для нього просто вбивчим.

Але якщо бути до кінця відвертим, йому просто хотілось упиватися своїм горем, купатись у своїй депресії.

Він намагався відганяти гнітючі думки, однак не міг опиратися їх навалі. В нього пекло навколо серця. Власне, саме тоді й почалися його проблеми зі здоров'ям. Щоб якось зняти душевну напругу, він ішов у буш і там кричав, надриваючи горло під акомпанемент завивання Дейвових собак. Сам Дейв його ні про що не питав.

Ночами Артем не міг спати. Питання «чому?» роз'їдало його зсередини. Він виходив надвір, під бездонне куполоподібне небо, розводив багаття і годинами дивився то на вогонь, то на зорі. Лише під ранок, коли надворі починало сіріти, його починав знемагати сон, він повертався в трейлер, який віддав йому в розпорядження Дейв, перебравшись у стару дідову хату. Під обід Артем пробуджувався, виходив до Дейва, котрий куховарив на подвір'ї фарми. Вони

мовчки обідали, а потім сідали на східці трейлера і годинами спостерігали за рухом сонця, чекаючи, яким буде сьогоднішній захід: пурпурово-червоним чи жовтогарячим, пафосним чи скромним.

Часто вони при цьому мовчали, а часом вели неспішну розмову. Артем довго звикав до прерійської говірки з її проковтуванням складів і лінивим обертанням язика. А через кілька тижнів помітив, що говорить так само.

Якось Дейв розповів Артемові свою історію. Він багато років пропрацював у маленькому містечку на бензозаправці, що стояла на великій трасі, по якій курсували величезні троки²⁷ до Форту Мак-Мюррей. Життя його було спокійним, стабільним, і він був ним цілком задоволений. Однак якось він поїхав до великого міста перевідати доньку, що народила дитину. Після десяти років, протягом яких він не виїжджав зі своєї околиці, опинившись у великому місті, він був шокований тим, як воно змінилося з того часу, коли він там працював водієм автобуса. Власне, після тієї поїздки Дейв відчув себе покидьком суспільства. Саме звідтоді почалося його дивакувате самотництво.

Дейв зробив паузу. Артем терпляче чекав пояснень, однак той, глибоко занурившись у себе, мовчав.

– Що саме тебе шокувало? – нарешті спитав Дейва Артем.

²⁷ Так українці Північної Америки називають великі вантажівки.

– Те, яким стало місто... – Дейв неначе завагався, казати Артемові правду чи ні. – Яким воно стало... багатокультурним, – вжив він канадський пропагандистський термін. – Усюди обличчя чужинців... Я відчув, що країна, в якій я народився, вже не належить мені або таким, як я... Вона не належить навіть моїй доньці. Емі так само мусить працювати водієм автобуса, бо чужинці виявилися набагато спритніші за неї в навчанні і кар'єрі... Я зрозумів, що я щось пропустив... що я тепер зайвий у своїй країні...

Та подорож сильно вплинула на Дейва. Він повернувся на свою бензоколонку і звільнився з роботи. Побачивши, як чужинці у великому місті роблять великі гроші, він відчув, що це принизливо – працювати за жалюгідний заробіток. Краще вже так, як тепер...

– Так, погодився Артем, тепер Дейвова країна належить молодим азійським хлопцям і дівчатам, які завзято визнали її за свою й амбіційно намагаються зайняти найкращі місця в її соціальній ієрархії. Власне, ще місяць тому ця країна належала і йому, молодому, нахабному східноєвропейцеві.

Артем слухав Дейва і чухав спину собакам. Цікаво, чи не відчуває Дейв ворожості до нього? Адже він якраз і був одним з тих чужинців, які заповнили його країну.

Артем зиркнув на Дейва.

Ні, здається, антипатії не було. Схоже, прерійські хлопці взагалі позбавлені заздрощів чи підступності, на відміну від тих, що живуть у містах, ходять у свої офіси в новеньких костюмчиках і краватках та годи-

нами вдивляються в екрани комп'ютерів, вбачаючи в цьому сенс свого життя.

Отже, – подумав Артем, – не лише його відкинуло північноамериканське суспільство. Його – зайду, чужинця. Воно з неменшою жорстокістю відкидало і своїх... Звичайно, боляче бути чужим у чужій країні, однак ще болючіше бути чужим у своїй країні.

Такі роздуми примусили Артема інакше подивитися на свою особисту трагедію. Він спитав себе: а чи взагалі була це трагедія?..

Звідтоді Артем почав оживати, біль по-малу притупився.

Водночас із ним почало діятися щось зовсім інше. З'явилося відчуття, що він живе тут, на закинутій фермі, in the middle of nowhere, в цьому смердючому трейлері все своє життя, що він ніколи звідси нікуди і не виїжджав і що тут він і завершить своє життя лузера²⁸. У нього з'явився страх перед зовнішнім світом, що простирався поза фермою Дейва.

Він з жахом спостерігав, як катастрофічно зменшуються продукти у трейлері, з тривогою чекаючи того дня, коли їжа взагалі закінчиться і доведеться приймати якесь рішення. Колись це було його сильним місцем: приймати рішення – точні, блискавичні, успішні. А тепер він втратив цю здатність і, здавалося, безповоротно.

Артем лишив свою кредитну картку у великому місті, а повертатися туди не мав бажання.

²⁸ Від «looser» (англ.) – невдаха.

І той день настав. Дейв дочекався, коли прокинеться Артем, і завів свого старенького пікапчика «Доджа»:

– Поїдеш зі мною?

Артем, пересилиючи себе, кивнув на знак згоди. Йому було лячно. Йому було некомфортно. Але це треба було зробити. І він поліз до машини.

Прерійське містечко, куди вони приїхали, населяли такі самі Дейви, яким не знайшлося місця у мегаполісах.

«Мабуть, лише в таких містечках й залишилися чисті англосакси, в містах все давно перемішалося. Дивно було спостерігати, як велику англосаксонську расу витісняє і поглинає прийшлий і зміксований компонент. А ще століття тому вони тут були людьми першої категорії! Власне, може, це і було розплатою за те, що вони зробили з індіанцями?»

Це дивувало Артема, який виріс у європейській країні, де моноетнічна спадкоємність істотно не міняється протягом багатьох століть...

Містечко вмирало. Це було очевидно: масово покинуті будинки обабіч вулиці, ледь живий бізнес, жалюгідний асортимент продуктів у крамничці, до якої вони зайшли...

Їх зустріла жінка із в'ялою усмішкою, на вигляд значно старша за свої роки. Вона справляла враження людини, яку доценту виснажило життя. Степовий вітер висушив її шкіру, а колір її колись блакитних очей вигорів на безжальному прерійському сонці і вимерз на лютomu прерійському морозі.

– Здрастуй, Моллі! – привітався до неї Дейв.

– Привіт, Дейве!

Дейв стояв, тупцяючи на порозі крамнички, неначе боявся зайти досередини.

– Моллі, я... – зам'явся він.

– ...Знову без грошей? – перепитала жінка і без емоцій відреагувала: – О'кей.

Артем не міг повірити власним очам і вухам.

Тим часом Дейв почав накидати у візок купу всяких наїдків, Моллі все порахувала і записала в книгу.

Недбало зваливши все в кузов «Доджа», вони поїхали назад, у свій вовчий сховок.

«Вона дала йому все, як колись, в давні часи, “на хрестик”! – нарешті збагнув Артем. – В суперцивілізованій Північній Америці люди живуть за допотопним звичаєм! Причому це не відстала іммігрантська африканська громада. Це англосакси!»

Треба було такому статися, аби він опинився тут і побачив інакшу Північну Америку! Інший світ. Про який не пишуть. Про який не знають...

Продуктів, які взяв Дейв у крамничці «під чесне слово», вистачило на тиждень. Та й не дивно, адже це була так звана junk food²⁹.

Артемові з Дейвом справді ставало дедалі скрутніше. Кілька днів їм довелося їсти пісний картопляний суп.

І от коли, здавалося, ситуація досягла критичної межі, приїхала Марина.

²⁹ Цим терміном у Північній Америці називають їжу швидкого приготування, що асоціюється з некорисним харчуванням (чіпси, картопля-фрі, бургери, кола).

Ніби відчула...

Вони саме сиділи з Дейвом на східцях трейлера і спостерігали за тим, як збираються в ключі дикі гуси на сусідньому озері.

Дейв і Артем нагадували братів-близнюків: обидва в старих засмальцьованих куртках, в однакових чорних синтетичних шапочках, орнаментованих білими оленями, обидва неголені і з порожніми поглядами.

Марина не впізнала Артема. Вийшла з машини, розім'яла ноги і гукнула до Дейва:

– Hi, Dave! Where is Tim?³⁰

Дейв здивовано повернув голову в бік Артема, мовляв: а це тоді хто?

Марина придивившись, отетеріла:

– Тьомо, це ти?

Артем ніяково кивнув.

Марина розгублено вдивлялася в нього кілька секунд. Переконавшись, що це таки він, і щоб приховати свій шок, почала похапцем виймати з машини продукти. Навколо неї крутилися, задоволено крутячи хвостами, собаки.

Дейв кинувся допомагати їй переносити продукти в трейлер. Марина, щоразу проходячи повз Артема, підозріло скошувала на нього погляд, однак нічого не питала.

На цей раз вона привезла їжі, якої мало б вистачити надовго: крупи, макарони, борошно, кілька великих вакуумних упаковок замороженого м'яса. І багато собачого корму.

Перемовившись кількома словами з Мариною, Дейв витягнув зі старого гаража

³⁰ «Привіт, Дейве, а де Тім?» (англ.)

заіржавілий гриль і заходився розпалювати в ньому вогонь.

– Let me know, Dave, when lunch is ready!³¹ – гукнула вона йому і зникла в трейлері.

Коли Артем туди зазирнув, то побачив, що вона спить на його ліжку, навіть не знявши куртки. Артем замислено дивився на неї: як виросла і постаріла ця «Манина», і яке дивне життя, що звело їх на краю світу, і як добре, що воно їх звело, інакше... інакше невідомо, що з ним би було...

Артем із жалем подумав, що, напевно, зараз вона прокинеться і поїде, а йому так цього не хотілося.

Однак Марина, прокинувшись, не поїхала. Вона сказала, що тепер long weekend³², три вихідних поспіль, тому поїде на четвертий день, бо вівторок у неї вільний.

Вони їли бургери, спечені на грилі, і пробували зав'язати розмову. Марина, слухаючи жувачну говірку Дейва, смішно морщила лоба, намагаючись зрозуміти, що він каже. Артем мовчав. Марина, здавалося, боялася його зачіпати. Після пізнього обіду вони сиділи втрюх на східцях трейлера і милувалися заходом сонця.

Марина намагалася розговорити Дейва, і це їй врешті-решт вдалося. Дейв розповів про свого прадіда, який узяв цю землю під гомстед³³, про те, як він корчував «буш» акр

³¹ «Дай мені знати, коли обід буде готовий» (англ.).

³² Продовжені вихідні (англ.).

³³ Homestead – північноамериканський термін на позначення дикої ділянки землі, яка надавалася ново-прибулим емігрантам (XIX – перша третина XX ст.) для подальшого фермерування (прим. автора).

за акром, за що отримав право викупити землю під ферму. На відміну від інших англосаксів, які з самого початку попродавали свої ферми новоприбулим зі Східної Європи, а самі перебралися в міста й повідкривали бізнеси, Дейвів прадід так і лишився на тій землі, а за ним і Дейвів дід, і батько. Вже за батька стало ясно, що працювати на фермі не має сенсу, однак він уперто тримався за неї, бо не вмів робити нічого іншого.

Дейв поїхав шукати щастя у великому місті. І не знайшов. Повернувся на прадідів «корінь». Тут і застряг...

Вони ще довго говорили про те і про се, гріючись біля вогню.

Дейв пішов спати в стару хату, Артем пішов за ним, залишивши трейлер Марині й собакам.

Уранці, поки Марина ще спала, Артем із Дейвом зварили на вогні каву, а коли вона встала, засмажили яєшню з беконом, також на вогні.

Цього ранку Артемові вперше за довгий час було гидко від того, яким він став, і ще гидкіше – через те, що це бачить Марина. Вона була досить добре вихована, аби вдавати, що нічому не дивується і все розуміє. Однак сам Артем відчував – надто довго затримався у стані депресії, і це вже смішно: «Мальчик обиделся, потому что он невестребован! Бедный, бедный мальчик!» Так колись бабуся казала про одного нікчемного балеруна їхнього театру, якому не дали станцювати головну роль і він через це на радість усім звільнився.

Артем не хотів, щоб його так сприймали. До Марининого приїзду він цілком добре уживався зі своєю депресією, однак тепер, другий день поспіль, він ненавидів свій стан і себе в ньому. Цілий ранок він демонстративно намагався бути нехай не веселим, то принаймні жвавим, однак актор із нього був нікудишній.

Артемові хотілося поговорити з Мариною, однак не знав, з чого почати.

Вона ж, помітивши зміни, зачепила його сама:

– Вгадай, що я привезла, Тьомо!

І вона показала йому грубу книжку.

– Невже Дюма? – затамував подих він.

– Так!

Артем посміхнувся. Уперше за кілька місяців. Це було кумедно. Колись до кісток раціональний Тім і Арчі³⁴, який і кроку не ступав без власної вигоди, за місяць перетворився на класичного трейлер-треша³⁵, чи пак лузера, а тепер ще й збирається сентиментувати над солодкою брехнею про життя французького королівського двору, написаною для невдах, які самі не можуть нічого досягти, тому воліють жити в уявному світі.

Марина й Артем, як і колись у дитинстві, вмостилися на ліжку, і вона почала йому читати вголос перший розділ.

³⁴ Тім і Арчі – дві короткі форми імені «Артем», адаптовані до англійської антропоніміки (*прим. автора*).

³⁵ Компілятивний термін автора, що перекладається як «покидьок з трейлера».

Слухати в цій забутій Богом місцині, з безкінечними депресивними просторами, депресивним трейлером, депресивним хирлявим ліском, депресивним цвинтарем старої сільськогосподарської техніки, з двома напівдикими собаками і одним напівдиким чоловіком, – слухати в цій депресивній реальності про віконтів, мушкетерів, королів, королев видавалося принаймні чудернацьким. Але то була улюблена казка дитинства. Артем розслабився і незчувся, як заснув.

Здається, за багато місяців він уперше виспався.

Збудив його бабусин голос.

«Тьомо, вставай!»

Артем здригнувся і буквально вистрибнув з ліжка. Марини поруч не було.

Він знайшов її й Дейва на звалищі сільськогосподарської техніки.

– Please, please!³⁶ – про щось благала Марина Дейва.

Дейв розгублено мацав старого трактора, ходив навколо нього, кректав, зітхав.

– Добре, що ти прокинувся, Тьомо! – зраділа вона. – Виспався?

– Я б іще поспав, але мене розбудила бабуся.

– Справді? Який збіг!

– Тобі вона також снилася?

– Ага.

– Якою вона була?

– Власне, я її не бачила. Я спала солодким сном, однак зненацька почула її переляканий

³⁶ Ну, будь ласка, будь ласка! (англ.)

голос «Де Тьома?» і прокинулася. Серце калатало несамовито, як тоді, в дитинстві, коли ти вві сні звалився з ліжка і закотився, не прокидаючись, під стіл.

– Ну ти тоді й отримала від бабусі! – усміхнувся Артем.

– Ти, пам'ятаєш? Я вклала тебе спати, а сама пішла в свою кімнату і ввімкнула на всю катушку музику, знаєш, отой старенький програвач з платівками на 78 обертів? У нас була колекція латиноамериканської музики. І я собі танцювала в кімнаті, наспівуючи на повен голос «а я ріва, я ріва!», як тут у двері подзвонили. Це була твоя бабуся. Вона спитала: «Тьома спить?» Я кивнула. Коли вона зайшла до спальні, то тебе там не знайшла. Натомість було відчинене вікно. Вона влетіла до вітальні, і вигукуючи точнісінько так, як тепер у моєму сні: «Де Тьома?» Я перелякалася, вбігла і собі у спальню, а тебе і справді ніде нема. Я голосно заревла. Тоді ти прокинувся і виліз із-під столу!..

Вона замовкла і довго дивилася на нього, неначе намагаючись зрозуміти, як із того маленького хлопчика виріс оцей чоловік, пригноблений депресією.

Він так само не відводив від неї погляду.

– Що? – спитала вона, і це означало: «Чому ти так дивишся на мене?»

Артем не наважувався її попросити про одну дивну послугу, яка, йому здавалося, зараз могла б йому допомогти.

– Та кажи вже, – нетерпляче проказала вона.

– Затанцюй мені «Ой, ді-рі-ді!».

Марина стрепенулася від несподіванки.

– Ти що? Я – поважна жінка! – замахала вона руками, відсахуючись.

«Ну, буласка, ну, Манина!» – попросив він її, як колись у дитинстві.

Вона глянула на нього з дуже дивним виразом обличчя, і він у свою чергу спитав:

– Що? – тобто: «Чому ти так дивишся на мене?»

– Нічого, – відказала вона, повільно підняла руки і, обертаючи кистями, заспівала, кружляючи на місці:

«Ой, ді-рі-ді, ой-ра-той-ра!

Ой, ді-рі-ді, ой-ра-той-ра!

Ой, ді-рі-ді, ой-ра-той-ра!

Ой, ді-рі-ді, ой-ра!»

Артем радісно заплескав у долоні, як у дитинстві.

Це все спостерігав Дейв. У його очах застигли безмірний подив, нерозуміння і захоплення водночас.

По завершенні дивного «концертного номера» Дейв якось незграбно махнув Марині рукою, а коли вона звела на нього запитальний погляд, мовив:

– Ready!³⁷

Марина вагаючись подивилася на Артема.

– Що? – перепитав він.

– Є справа! – награно рішуче сказала вона.

– Я вже не малявка, щоб виконувати твої накази! – пожартував Артем.

– Робитимеш, що я тобі скажу, як миленький!

– Ну, що ти там надумала, Марино?

³⁷ Готово! (англ.)

– Сюрприз. Але спочатку прелюдія. Послухай одну історію. До речі, знаєш, яка професія належить до групи найвищого ризику щодо суїцидів унаслідок глибоких депресивних станів?

– Девелопери?

– Вони теж, але в цій групі вони не на першому місці.

– То хто ж?

– Дантисти.

– Ага, чув, чув.

– Це північноамериканська історія. Якось один знаменитий дантист проводив тренінг в університеті. Якийсь студент поцікавився у нього: «Чи були у вас такі глибокі депресивні стани, про які розповідають щодо стоматологів?» Той був заскочений цим запитанням, але відповів чесно: «Так». – «І вам хотілося накласти на себе руки?» – «Було так». – «І що ви зробили?» – «Я пішов до свого колишнього професора, спитав, що мені робити, а він мені дав пораду: купи собі ферму. Я отетерів: “Що?” А він повторив: “Купи собі ферму. Приїдь на неї сам, без нікого. Сядь на трактор і заведи його. А коли це зробиш, зателефонуй мені на мобільний”. Я здивувався, але зробив так, як він порадив. Минув деякий час, поки я залагодив усі фінансові та юридичні справи. А коли нарешті опинився сам на сам із трактором, я сів на нього, завів двигун і, як і наказав мені професор, зателефонував йому. “Що ти відчуваєш?” – спитав той. Я замислився. Переді мною було безмежне поле, прерія. Бездонне небо. Земля. Я один посеред Всесвіту. Піді

мною вібрує машина. Я відчув якийсь поштовх. Поштовх – і за мить з мене спали всі кайдани депресії. Вистачило однієї миті...»

Артем заворожено дивився на Марину. Дейв переводив погляд то на неї, то на нього, намагаючись зрозуміти, що діється.

Артем обернувся до John Deere. Це була стара, але надійна машина. Легенда американських прерій, яка колись перетворила дикі простори на квітучий край. John Deere для прерійського фермера – це все одно, що Harley Davidson для байкера, ножиці Камісорі для перукаря...

Артем незграбно, як це може зробити лише міський житель, виліз на сидіння трактора й окинув поглядом поле.

Був звичайний похмурий осінній день. Стара як світ прерія і старе як світ небо. Це був старий світ. Той незайманий світ, що існував до цивілізації. Той світ, що його створив Бог. Не пізніший Бог-суддя, а ранній Бог-творець.

Артема охопило дивне хвилювання. Відчуття було цілком нове, досі не знане. Якби він був жінкою, то, напевно, порівняв би себе з породіллею, яка, народивши дитину, в одну мить позбувається несамовитого болю і страждань, а натомість сповнюється шаленою радістю: із «нічого» з'явилося «щось», і не просто «щось», а живе створіння, людина. Творення світу, мікрокосму.

Біля Артема на приступці John Deere стояв Дейв. За Марининою командою він завів двигун, і Артем відчув перший поштовх машини, що ожила після довгого сну:

це нагадувало пробудження ініційованого після тимчасової смерті. Стара машина, яку було поховано на кладовищі сільськогосподарської техніки, зненацька повернулася з «того світу», а разом із нею повернувся до життя і він, Артем. Легенька вібрація передалася від трактора йому, промасувавши кожну клітинку його тіла, вони від того розпустилися, як квітки з пуп'янків. Артем фізично відчув збудливе тремтіння.

Коли трактор рушив, Артем обернувся і побачив, як під плугом перевертається скиба землі. Це було щось неймовірне, щось міфологічне, щось від сотворення світу, від першої Божої оранки.

Марина бігла, задихаючись, поряд з John Deere і кричала:

– Ну як, Тьомо, як? Що ти відчуваєш, Тьомо? Кажи!

– ...Як на світ народився, Манино, – шепотів він тремтячими губами.

На приступці трактора стояв Дейв. Він зняв свою чорну синтетичну шапку з білими оленями і махав нею, як прапором перемоги...

Артем глибоко зітхнув, неначе ще раз скинув з себе напругу, як тоді, на Дейвовій фермі.

Він знову повернувся в реальність, у реальність «потойбічного світу», де опинився, у реальність, із якою йому треба було змиритися.

Власне, він і не дуже опирався. Як не дивно, його не точив жаль через втрату життя. Можливо, той жаль іще прийде до нього, але Артем цього поки що не знав.

Він зліз із підвіконня, кинув прощальний погляд на фіолетові флокси у дворику (до їхніх кучерявих «шапок» поприлипали мокрі руді листки каштана) і рушив на пошуки Дейва.

Як не дивно, на цей раз він досить швидко знайшов «ванну» кімнату комунальної квартири свого дитинства, а точніше, псевдованну псевдокомунальної квартири псевдодитинства. Однак, зазирнувши туди, він зауважив зміни: Дейва на ліжку вже не було. Лише валялася зібгана жужмом рожева ковдра совєцького зразка з двома білими смугами.

Треба було міняти тактику. В потойбічному світі пошуки слід вести принципово інакше. Але як? Не за логікою, це точно. Принаймні не за бізнесовою логікою, якої його навчали в університетах.

Артем вирішив вийти надвір. Надто довго він блукав приміщеннями, хотілося дихнути свіжим повітрям, якщо воно тут може називатися свіжим. Адже тут не існує ні запахів, ні смаків, ні звуків...

Згадуючи типові проекти старих київських будинків, він припустив, що десь тут, по ідеї, має бути чорний хід. Артем роззирнувся. Справді, за поворотом коридору помітив великі масивні двері.

Артем прочинив їх і відчув прохолоду. Відчув швидше не фізично, а ментально. Бо завжди, коли він виходив на «задні» сходи, його обгортав прохолодний морок, здавлював своїми бридкими холодними лапами страх, точніше, не страх, а так собі, страшок.

Скільки разів у дитинстві йому доводилося, затамувавши подих, збігати вниз із смітєвим

відром, перескакуючи через дві сходинки, а потім так само летіти нагору!

Це завжди була моторошна процедура. Здавалося, що от-от привідчиняться якісь із дверей і звідтіля вилізе «чорна рука» або виїде «жовтий гроб на колесиках», знаменитий персонаж міського дитячого фольклору.

Тепер страшно не було. Не було і моторошно. Все найстрашніше вже сталося: він помер. Помер у свої тридцять три роки. В порівнянні з цим фактом і гроб на колесиках, і чорна рука знецінилися.

А шкода. Хотілося ще раз відчутти той страх. Хотілося ще раз побути в тій шкурі. В людській шкурі.

Ось і закінчилися сходи, й Артем прочинив важкі двері і вийшов у двір.

...В очі яскраво сяйнуло сонце, і він знову примружився.

– Ну як? – почув він знайомий голос.

– Та так, нічого, – відповів Артем.

Очі його ніяк не могли призвичаїтися до світла. Він, здавалося, осліп.

– Ходімо, – сказав Серафим.

– Я нічого не бачу!

– Не переживай. Тут таке буває.

Артем рушив.

Іти було дуже легко. І було зовсім не страшно впасти, бо практично він наче плив повітрям.

– Куди ми йдемо? – спитав Артем, крізь примружене око спостерігаючи за Серафимом, що неначе був облитий сонячним промінням.

– Просто гуляємо, – спокійно пояснив той. – Обережно, дивися під ноги! – розсміявся він, знаючи, як Артему важко розглядати навколишній світ крізь щілинку ледь розплющеного ока.

– Де ми?

– На «стройці»!

Справді, під ногами були якісь бетонні уламки, з яких стирчав дріт, розкришена цегла. Треба було через усе це переступати. Скільки таких будівельних майданчиків під назвою «стройка» Артем облазив хлопчиськом!

Очі потроху звикли до світла, і він побачив, як Серафим легко перескакує, неначе перелітає, то з купи будівельного сміття на бетономішалку, то з неї на купу побитої цегли. Він явно приколювався, адже можна було цілком обійтися без перестрибувань, а обережно йти, як Артем.

– Що ти робиш? – спитав Артем у нього.

– Та так, граюся...

– Подобається?

– А чому б і ні?

– А що тут прикольного – блукати по стройці?

– Ти нічого не розумієш. Це у тебе стройка. А в інших – інше. Я ж пояснював тобі, що кожен за своє життя спроектував собі «той світ», свій потойбічний світ, друге життя, second life. У кожного він інакший. Саме тому я досі не вмер з нудьги. – Серафим розсміявся з явного оксюморона щодо власної смерті, адже Серафими безсмертні.

Артем не помітив двозначності його останніх слів, не звернув уваги на Серафимів жарт. Він думав про своє:

– Тобто ти – це щось подібне до Головного адміністратора веб-сайту «Second life», який має ключик до всіх віртуальних просторів усіх юзерів?

– Ну, не до всіх, а лише до тих, які в моєму списку...

– І як тобі це? – спитав Артем.

– Не знаю, я не замислювався. Це моє життя.

– Друге життя? – запитав Артем те, що вже давно намірявся запитати.

Йому було цікаво, чи Серафими такі, як він, тобто зроблені з того самого тіста, що й люди? Отже, чи був Серафим колись звичайною людиною, такою, як і Артем, чи Бог створив його як окремішню касту?

Серафим лукаво глянув на нього і у відповідь лише усміхнувся.

Тим часом вони спустилися в котлован, виритий для чергового багатоповерхового будинку. В котловані було вже вкопано стовпчики для фундаменту, однак вони стояли в воді. Як завжди, інженери, не маючи мапи підземних вод Києва, зробили неправильні розрахунки.

Серафим з Артемом пересувалися з одного кінця котловану до іншого, перестрибуючи зі стовпчика на стовпчик, як колись у дитинстві Артем з Мариною.

Саме з таких котлованів, а практично з неохайних грязьових ям, виростали багатоповерхівки, які здавалися людям фантастично красивими. Щось на зразок Летючих Кораблів.

І лише згодом, через десятки років, ці красені ставали холодними потворами із

запльованими під'їздами, загидженими сходовими клітками, смердючими сміттєпроводами. Ugly and disgusting³⁸.

«Може, і мої девелоперські проекти з часом стануть ugly and disgusting, здаватимуться такими самими потворами, як і «многоетажки», побудовані в радянські часи», – розмірковував Артем, перескакуючи за Серафимом з одного стовпчика на другий, як колись за Мариною.

І ось вони опинились на протилежному боці котловану. Треба було вибиратися нагору тими грузькими стінками ями. Це було найтяжче. В дитинстві бувало, що вони з Мариною дерлися нагору, ковзаючи ногами по слизькій глинистій землі, чіпляючись за коріння, потім на півшляху зривалися і сповзали разом із шматком грязюки вниз, у те котлованяче озеро. Потім хтось один, найчастіше Артем, вилазив першим нагору і витягував іншого, тобто Марину, за руку. Вони прибігали додому брудні й довго відмивалися, намагаючись замаскувати сліди злочину, однак сховатись у тій комунальній дійсності було неможливо. Обов'язково лишалися знаки: на сходах, на мокрій дірявій ганчірці перед дверима для витирання ніг, у ванні, де вони милися, на одязі, який вони намагалися зашпори. І завжди ввечері вони отримували «наганяй» від батьків і бабусь, а коли їх питали, що вони в тому котловані «загубили», то самі собі дивувалися: і що може бути привабливого в тій глибокій брудній ямі?

³⁸ Потворний і бридкий (англ.).

Ще на тиждень їм вистачало батьківського прочухана, щоб обходити котлован десятою дорогою, але потім він знову починав їх притягувати, як магнітом. Артем з Мариною кружляли довкола нього, поки хтось із них (найчастіше Марина) не спокушав:

– Давай?

На це хотілося відповісти запитанням: «А що нам за це буде?» – однак страх осоромитися перед Мариною був сильнішим, аніж страх перед батьками.

І вони, взявшись за руки, з'їжджали на ногах униз, у глибоку яму, до дивного штучного грузького озерця.

Лише тепер, рухаючись за Серафимом, Артем нарешті зрозумів: для них із Мариною це був шанс потрапити в майже потойбічний світ, в майже підземний світ, в існування якого вони, звичайно, не вірили, оскільки виростали в атеїстичному суспільстві, однак у який їм дуже хотілося вірити.

Серафим якийсь час вивчав «стінку» котловану, потім спритно схопився за корінь, що стирчав із неї, і, обіпершись правою ногою на камінчик, пружно викинув своє тіло нагору.

Артем зробив те саме. Це було легко. Не так, як у дитинстві. А ніби в комп'ютерній грі, у віртуальному просторі second life.

Коли Серафим з Артемом вилізли з котловану, вони опинилися на пустирі, розчищеному від старих одноповерхових міщанських будинків і старих міщанських садочків.

Тепер там були купи старого сухого сміття – уламки стін, стільців, шматочки шпалер, оббивки меблів, діряві каструлі, олов'яні

ложки. На цих горах проросли сині квіти. Саме такі росли на київських пустирях, що запанували на місцях розвалин так званого приватного сектора, який колись займав велику частину старого Києва.

Зараз таких квіток у Києві нема. А тоді були. Артем запам'ятав їх, бо саме з них він зробив і подарував перший у своєму житті букет.

– Що це? – суворо спитала Марина.

– Це тобі, – покірно відказав він.

На обличчі суворої вчительки з'явилося щось на зразок розгубленості.

– Дякую...

Тьома не знав, що відповісти. Він лише притулив вухо до свого плеча: мовляв, я сам не знаю, чому я це зробив...

...Перетнувши пустир, Серафим і Артем вийшли неначе на високий берег вузької ріки, а на протилежному березі – низькому – височів великий модерний хмарочос зі скляними стінами.

Саме в такому хмарочосі у великому північноамериканському місті Артем жив зовсім недавно. Зараз він вдивлявся в одне з вікон, ніби намагаючись розгледіти в ньому інтер'єр квартири. Власної квартири.

Велике панорамне вікно на всю стіну з краєвидом на озеро... Артем несподівано побачив у ньому колишнього себе. Це студію: вітальня, їдальня і кухня плавно переходять одна в одну... Біля кухонної «стінки» в стилі хай-тек – високий стіл з високими барними стільцями. Коли Артем снідав, він вмикав музику і повільно їв. Ретельно пережовував

їжу, як рекомендували спеціалісти-дієтологи. Жовна різко виділялися на чисто виголеному обличчі. Його обличчя було подібне до обличчя чоловіків-моделей, які рекламують станки для гоління. Він мав складне для гоління обличчя, зі складним «ландшафтом», з багатьма «лагунами» й «узвиштями», «дюнами» і «ярами». І справді, була в його обличчі якась магія, Елізабет мала рацію. Тепер він у цьому переконався, роздивляючись самого себе крізь вікно, з відстані потойбічного світу.

Артем любив снідати сам. Це була єдина можливість додержати своїх дієтологічних принципів, принципів здорового способу життя, які він встановив для себе. Обіди і вечері дуже часто проходили як корпоративні заходи, вносили хаос у його дієтологічну програму, і це його дратувало. Адже він був вірцевим членом вірцевого високоцивілізованого північноамериканського суспільства.

Сніданки для нього перетворились на своєрідну форму медитації. Він уникав компанії, і навіть коли Елізабет ночувала в нього, вона намагалася не заважати йому вранці, лише обережно підглядала за ним, ніжачись у ліжку.

У цей момент він справді був просто бездоганим. Елізабет таки мала рацію. Тепер, дивлячись на себе збоку, Артем міг це оцінити. Кожен обрис його щелепи, трохи випукле підборіддя, рух м'язів під час ковтка кави були настільки ідеальними, неначе спроектованими на комп'ютері. Ні, жодна машина не здатна створити цей шикарний дизайн, хіба що небесний комп'ютер, за

яким сидить не програміст, а Серафим, або Ангел, або Архангел. Артем спостерігав за тим, як ковток кави ледь помітними на тонкій шкірі хвилеподібними рефlekсами рухається донизу, до того місця, де був розстібнутий гудзик його бездоганної сорочки, і зникає десь унизу, під коміром.

Він почув музику, яку слухав він же, тільки той, з першого життя. Це була Чіо-чіо-сан. Вона плакала, і він, здавалося, також ковтав сльози зворушення, але насправді це був лише ковток кави.

У ці хвилини ранкової медитації він не був людиною. Це був інопланетянин. Це був Ангел. Це був Архангел.

Це був Демон: перший Ангел, що збунтувався проти свого Вчителя, коли той, витворивши неймовірно досконалий світ, зупинився, щоб відпочити перед другим таймом креативного процесу. Обдумати те, що він зробив, і накидати креслення наступного етапу. Зупинка була необхідна, аби не наробити дурниць. Однак Ангел, який допомагав Йому в усьому, його Учень і водночас Креативний директор Творення світу вирішив, що Бог зупинився назавжди, що Він більше не хоче змін. І збунтувався проти Вчителя.

Артем бачив самого себе у профіль. Біла шкіра з дводенною темною щетиною на складному ландшафті чоловічого обличчя, сині очі, коротка маскулінна зачіска. Так, він був Демоном, прекрасним і самовпевненим.

– Про що ти думаєш? – спитав Серафим.

Вони стояли на вершечку крутого пагорба. Серафим розмахував над прірвою якимись

дивними паличками, з'єднаними мотузкою-нунчаками.

Ця гра заворожувала Артемів погляд. Він загіпнотизовано дивився на кола, які ви-мальовувалися на тлі прірви.

– Про те, що моє життя – не суцільне полотно, а квілт – стьобана ковдра, зроблена з різних клаптиків, – промовив він. – Дейв, Марина, Елізабет, Чарльз, моя бабуса... Між усіма ними немає зв'язку, як між окремими файлами в одному фолдері мого життя...

– Це дуже правильне відчуття, – сказав Серафим. Він перекинув нунчаки в ліву руку і знову став накручувати ними кола. – Люди настільки повірили в теорію Дарвіна, що прикладають її до всього, навіть до свого життя. Насправді життя хоч і лінійне, однак не безперервне. Життя кожної людини складається з окремих файлів, з життів різних людей, які носять одне й те саме ім'я протягом усього свого існування, та й то не завжди. Часто люди змінюють ім'я: жінки виходять заміж, ченці приймають обітницю, транссексуали змінюють стать, тубільці відбувають обряд ініціації... Чи не досить? Я маю на увазі, що вам на землі здається, ніби одна людина проживає одне життя, а насправді життя різних індивідуальностей, різних індивідів зібрано в одному фолдері одного життя.

Артем шоковано дивився на Серафима:

– Ти це серйозно? Чи це всього-на-всього метафора? – насторожено спитав він.

– Це дуже серйозно. Ти навіть собі не уявляєш, наскільки.

Серафим викручував нунчаками вісімки перед собою. Не відриваючи погляду від нього, Артем по якійсь паузі замислено спитав:

– Чому люди про це не знають? Вірніше, чому ви не дозволили їм це знати?

Серафим пришвидшив оберти. Почувся легенький свист.

– А навіщо це людям? – спитав він, дивлячись Артемові просто в очі.

– Якби люди це знали, це позбавило б їх багатьох проблем.

– Наприклад? – Серафим ще збільшив силу обертів.

Артему все тяжче і тяжче було відірвати погляд від вісімки. Він спробував якомога логічніше сформулювати свою думку, проте лишився незадоволеним собою:

– Наприклад, коли людина в молодості наробила багато дурниць, а в старості мучається докорами сумління... Якби людина знала, що ці помилки наробила не вона, а інша людина під її іменем, їй би легше було жити і вмирати.

– Це ще один наш винахід. У вас, на землі, це називається Мораль.

– А насправді це що?

– Насправді це геніальна ідея Творця, реалізована нами, Ангелами і Серафимами. Мораль – це інформаційні захисні бар'єри, які оберігають ваш, так би мовити, «земний» світ від саморуйнації. Іф ю ноу вот ай мін³⁹.

³⁹ If you know, what I mean» (англ.) – «Якщо ти в курсі, що я маю на увазі». Фраза, яка промовляється з «радянським» акцентом у сучасному офісному сленгу України.

– Отже, це інформаційні бар'єри?

– Саме так.

– Тобто мораль не є категорією духовною?

– Саме «Так-так-так», – сказав кулемет», – процитував старий галицький анекдот Серафим. – Це ви, люди, ділите світ на «духовний» і «матеріальний». Це ваша помилка. Людство придумало слово «духовний», аби пояснювати все те, що не може пояснити логічно. Насправді весь світ і все у світі матеріальне. Розумієш: УСЕ.

Серафим підвищив голос, бо почав робити вісімку нунчаками не перед собою, а обабіч себе, що вимагало від нього додаткових фізичних зусиль.

– Зупинись! – вигукнув Артем. – Я не можу зосередитися! – закричав він.

Серафим моментально послухався і блискавично впіймав обидві палички нунчаків однією рукою.

Артем вирішив з'ясувати для себе питання духовного і матеріального світу до кінця. Це питання віддавна його цікавило, ще звідтоді, коли він студентом відвідував наукове товариство теоретичної космології в Оксфорді.

– Отже, все у світі матеріальне. Так?

– Так. Я б лише уточнив: не просто в світі, а у Всесвіті.

– Добре. Я це можу прийняти. Однак як можна пояснити перервність нашого життя?

Серафим став у театральну позу і пафосно процитував:

– «Несмотря на свое уменье следить за людьми, Климу всегда казалось, что люди изменяются внезапно, прыжками, как минутная

стрелка затейливых часов, которые недавно купил Варавка: постепенности в движении их минутной стрелки не было, она перепрыгивала с черты на черту. Так же и человек: еще вчера он был таким же, как полгода тому назад, но сегодня вдруг в нем являлась некая новая черта». Хто це написав?

Артема ніяк не надихала цитата, однак він із чемності сказав:

– Припускаю, що великий пролетарський письменник.

– Отож-то, – промовив Серафим і замислився.

Але Артемові будь-що хотілося продовжити розмову. Тому він провадив далі:

– Ми от кажемо, що наше життя складається з якихось етапів. Однак це фігурально. Насправді ми знаємо, що один раз народжуємося і один раз умираємо.

– Так і є. Життя – це один фолдер. Кожен фолдер так і називається: «Життя Артема Шуліки» або «Життя Кліма Самгіна»... Але в кожному фолдері є окремі файли. «Тьома». «Артем». «Тім». «Арчі». Знову «Тім». І, нарешті, «Артем Андрійович» або «пан Шуліка». Всіх їх пов'язує одна тема або лише один лейтмотив, одна фактура або лише одна нитка, один генетичний код або лише один ген, одна інформаційна комбінація або лише один інформаційний біт.

– Але я маю одне тіло, яке один раз народилось і один раз померло...

– Власне, людське тіло часто і є тією ниткою, яка може пов'язувати різних індивідів – Тьому, Артема, Тіма, Арчі, Артема

Андрійовича – в один фолдер. Але не завжди. З тілами людей також відбуваються метаморфози.

– Але еволюційно...

– Ні, не еволюційно. Адже ви досі не знаєте, звідки беруться хвороби. От учора був здоровий чоловік, а сьогодні у нього виявили рак. І ніхто ніколи точно не скаже, як еволюційно в людині зародилася хвороба. Ніколи і ніхто. Хочеш спитати чому? Тому що життя перервне. Вчора цього не було, а сьогодні воно є. І ніякої еволюції. Метаморфоза. Революція. Перетворення. Як у казці. Чи ще один приклад: аварія. Ви ніколи не зрозумієте, чому саме в цьому місці дороги машину закрутило, а на попередньому ні, хоч там було так само слизько, як і тут. І чому саме в той момент, як закрутило машину і ви несло на протилежний бік траси, назустріч якраз виїхала вантажівка. Ви скажете – випадковість. А якщо ви так скажете, то визнаєте, що в цьому не було нічого еволюційного. В тому, що людина за одну мить стала інвалідом. Практично іншим індивідом. Абсолютно іншим і тілом, і, як ви любите казати на землі, духом. У цю мить було створено новий файл у тому самому фолдері. Розумієш?

– Але генетичний код лишається тим самим!

– Правильно. Власне, цей генетичний код і тримає всі різні файли в одному фолдері життя.

– Тоді навіщо окремі файли? Чому не тримати життя людини не в одному фолдері, а в одному файлі?

– Гаразд, поясню це образно. Море уявляєш?

– Так.

– Накочується хвиля і біля берега перетворюється на піну. Що таке піна? Це вже щось інше, ніж морська вода у хвилі. Це вже інша субстанція... Але при цьому вона має прямий генетичний зв'язок із хвилею. Піна – це не хвиля. Це інший файл одного фолдера. Розумієш?

– Припустімо.

– Логічно?

– Начебто.

– Хімічна формула води в хвилі і в піні лишається тією самою, але насправді це різні речі. Як лід і вода. Там – аш два о, і там аш два о. Але кристалізація інша. Так і людина – хромосоми ті самі, а «кристалізація» тканин змінилася. Теоретично ми могли б тримати всі життя в одному файлі, однак це примітивніший рівень класифікації людських життів. Наша база даних має ідеальну систему класифікації.

– Ідеальнішу за Excel? – пожартував Артем.

– Звичайно... – неначе не зрозумівши жарту, запевнив його Серафим.

– Ви такі продвинуті... – слово «продвинуті» Артем вжив з іронією, проте Серафим її сприйняв серйозно або вдавав, що сприйняв.

– Аякже, – підтримав він Артемову твердження. – Ви думаєте там, на землі, що ми – Ангели і Серафими – порівняно з вами перебуваємо в середньовіччі? Навпаки, це ви порівняно з нами перебуваєте в середньовіччі. Прогрес починається тут, у потойбічному світі, а не на землі.

– А як же класичні речі? Як же Святе письмо?

– Ти читав його?

– Так, і не раз.

– Скажи: що ти про це думав? Тільки чесно!

– Думав, що якби воно не було Святим, це була б якась беліберда. Принаймні Старий Заповіт – точно.

– Ти диви! І не боїшся сказати це вголос?

– Мені цього Бог не пробачить на Страшному Суді?

– Господи, та нема ніякого Страшного Суду, немає ніякої святості в Святому письмі! Це звичайна історична книга. Сого, вона не звичайна. Вона геніальна. Це чудовий старовинний епос. Підручник з моралі. Нетленка, так. І все. Не варто вбачати в ньому святість і потаємний зміст! Там Бога немає.

– А де він?

– Я вже казав, якщо ти зможеш вийти на вищий рівень...

Серафим зітхнув. Артем використав цю паузу для того, щоб Серафим не завершив попереднє речення. Він уже поставив собі за мету будь-що вийти на вищий рівень, але боявся наврочити. Тож перервав Серафима:

– Не треба далі. Зрозумів. Не дурний. Але скажи мені: навіщо це Йому?

– Кому?

– Богові.

– Що саме?

– Тримати людей у сліпоті...

– Ніхто нікого не тримає. Кожен настільки сліпий, наскільки він таким хоче бути.

Обиватель, отримавши первинну інформацію про Бога у вигляді стародавньої казочки, проковтує її, навіть не намагаючись попрацювати своєю сірою рідиною, аби глибше зрозуміти Бога. Люди мають потребу в Бозі. Різною мірою, свідомо чи підсвідомо, все своє життя чи на певному етапі – але всі. Потреба в Бозі, як у їжі. Однак замість того, щоб приготувати собі їжу, пожертвувавши на це свій час і свою працю, вони просто з'їдають те, що приготували інші – фаст фуд⁴⁰ або заморожені продукти. Так легше і смачніше. Не треба напружуватися: тільки простягни руку і відкрий рота, пожуй і проковтни. Як на причасті. Люди ковтають шматочок хліба, вмочений у вині, і думають: все, я вже очистився. Як і тисячі років тому, вони досі вірять у магію. А магії нема. Є матерія в найрізноманітніших формах. Обиватель ледачий. Він не хоче працювати над пізнанням Бога. Але при цьому хоче регулярно вживати Бога: як там у вас на причасті: «Їж тіло моє, пий кров мою». Насправді пізнання Бога – це тяжка інтелектуальна й емоційна праця...

Серафим явно вже втомився. Просто на Артемових очах він старів... А Артем, навіпаки, відчув приплив енергії:

– Не згоден із тим, що люди не намагаються пізнати Бога. Скажімо, фізики-теоретики... Я знаю точно, що вони постійно думають про Бога, а точніше, про те, чи потрібен

⁴⁰ Fast food – їжа швидкого приготування (бургери, хот-доги, френч фрайз тощо).

їм Бог, щоб пояснити творення світу, коли з нічого виникло щось...

– Знаю, знаю... Ти був членом товариства теоретичної космології в університеті... Але я не про науковців. Я про звичайних людей, – заперечив Серафим.

– Гаразд, приймається. Тоді інший приклад: російські письменники... «Богоискательство» – одна з головних тем російської класичної літератури. І якщо її досі читають, значить, і обиватель має потребу розібратися в цих питаннях.

– Так вони Його пізнали? – спитав Серафим.

– Я не знаю. Це я тебе хочу спитати: так вони Його пізнали?

Серафим розсміявся.

– На тому рівні знань, які існували в дев'ятнадцятому столітті, можливо, вони дуже наблизилися до Його розуміння. Але люди в двадцять першому столітті мають змогу глибше зрозуміти Його суть. Для цього є всі передумови.

– Які?

– Наука. Насамперед математика, теорія лінгвістики і, звичайно, теоретична фізика.

– Ну, тоді я пас. У жодній з цих галузей я не є профі.

– Ні, ти не пас. Ти далеко не пас, хлопче. Ти дуже цікавий об'єкт для спостереження. Інакше я б з тобою тут не панькався.

Артем подивився на Серафима. Той був дуже серйозний. Тільки тепер Артем розгледів маленькі деталі на його обличчі, зокрема дрібні зморшки навколо очей. Не такий він молодий і безтурботний, яким здався.

– Матерія вічна, це факт. Але невже матерія настільки вічна?

У цей момент Артем знову відчув потужний поштовх усередині, його неначе вивернуло, він відчув удар, сильний, однак, як і все в потойбічному світі, безболісний. Артем знову втратив свідомість.

...Коли він оговтався, Серафим, як і минулого разу, подав йому руку, допомагаючи звестися на ноги.

– Що це було?

– Електрошок. Я ж казав, вони намагаються тебе повернути назад, – усміхнувся Серафим. Це знову був молодий цинічний чоловік, а не старий, як світ Серафим.

– Але ж перший раз давно вже був... Моє тіло там, на землі, за цей час уже охолело! – здивувався Артем.

– Помиляєшся. Між тим і цим ударом минуло кілька секунд. За земним часом... Я ж тобі казав, що тут час біжить інакше.

– Як саме?

– В 1921 році було відкрито явище розширення Простору у Всесвіті, що розширюється. Ти повинен це зрозуміти як член товариства теоретичної космології.

– Ясно... – розгублено промовив Артем.

Він і справді був членом товариства теоретичної космології протягом кількох років, однак для нього це була радше снобістська, аніж пізнавальна, акція. Туди входили найкращі представники світової наукової думки, інтелектуальна еліта, світила та їхні послідовники. На засіданнях обговорювали питання творення Всесвіту, теорії Великого

вибуху, чорних дір, сингулярності. Відвідувати це товариство в Оксфорді для не-математика й не-фізика було все одно, що веслувати щоранку в Гарварді по знаменитому університетському каналчику: це був найкоротший, а отже, дуже популістський шлях стати інсайдером⁴¹ у найпрестижнішому університеті світу.

– Хочеш повернутися? – Серафим зазирнув йому в очі.

Артем здригнувся. Він не відразу зрозумів, про що мова.

– Куди?

– В своє перше життя. Земне життя.

– Ще не знаю...

Артем після попередньої розмови сказав би радше «ні», аніж «так». Перспектива пізнати Бога, яка перед ним несподівано постала, була аж надто спокусливою. Що може бути важливішим? Робота? Девелоперські проекти? Це просто жалюгідно. Любов? Пристрасть? З погляду потойбічного життя, вони видаються нікчемною формою інфантилізму. А більше нічого й не було в його житті, про що можна було б шкодувати.

Серафим неначе прочитав усе це з його обличчя. Ні, без ніяких «неначе», він і справді просто зчитав цю інформацію з Артемового обличчя.

– Тоді ходімо, – сказав він. – Помаленьку, не поспішай. Є ще один шанс. Усе ще можна змінити...

⁴¹ Insider (англ.) можна перекласти як «свій».

Вони помалу спускалися з великого горба. Серафим вів Артема під руку, як старого німечного діда. Артем відчував велику слабкість у ногах і тому не опирався пропонуваній Серафимом допомозі.

Опинившись унизу, Серафим стрепенувся, неначе від звуку мобільного телефону, якого у нього не було. Він відпустив Артема і зазирнув у свій фолдер, який тримав під рукою.

– Мені треба бігти, – сказав він занепокоєно. – Бабульки зібралися на мітинг протесту. Хочеш зі мною? – І, не дочекавшись відповіді від ослаблого Артема, продовжив: Знаю, хочеш. Тільки роби вигляд, що ти один із нас, добре?

Артем безсило кивнув. Другий електрощок на нього подіяв набагато сильніше, ніж перший, забравши в нього велику частку енергії. Але при цьому Артем, почувши Серафимову пропозицію, був добряче заінтригований. Він радо погодився, адже це можливість потрапити у чужий файл, чи фолдер, чи як його там... Словом, у чуже потойбічне життя.

«Бабульки» – а насправді це були не обов'язково дуже старі жінки, багатьом перейшло лише десь за шістдесят, – чистенькі, акуратненькі, з перманентом на голові, – зібралися в приміщенні, схожому на зал для святкових обідів, презентацій та урочистостей, який у сучасних українських церквах Північної Америки розташовується в підвальному поверсі. Великий зал, такий собі совєцький клуб, але без вікон і з інакшою «наочною агітацією».

Зал був переповнений. Серафим вийшов на сцену. Своїм зовнішнім виглядом і манерою поводитися він явно дисонував із присутніми.

Деякі жінки були розгнівані, деякі розгублені. Більше було розгублених. На їхніх обличчях застиг шок: колись вони думали, що на «тому світі» потраплять у середовище, яке нагадає їм їхню церкву, що її вони ревно відвідували, принаймні у старшому віці. Вони сподівалися, що їх там чемно зустрінуть небожителі, рангом не нижчі за святих, схожі на священників у рясах або на Святого Миколая; що вони поважно привітають їх на тому світі і чемно відчинять перед ними врата раю.

Натомість вони побачили несерйозного жеврика в піжонистому костюмі, з недбало розстебнутим верхнім гудзиком сорочки й опущеним вузлом яскравої краватки. І він називає себе Серафимом! Тут щось не те! Тут якесь непорозуміння! Вони помилково опинилися в цьому місці, де все струхлявіле, старе і от-от розсиплеться на порошок! Нехай він, Серафим, уважніше погляне в свій фолдер, вивчить їхні «Справи» поіменно і переконається, що вони всі добрі парафіянки, порядні християнки. Вони вимагають пошани до себе. Вони не хочуть бути тут, разом із безбожниками і гультьями!

Серафим поведився дуже чемно. Він ретельно конспектував усі скарги, не забуваючи зафіксувати імена й дати народження позивачів, а також церкву, до якої вони належали, голос, яким вони співали в церковному хорі, і всі заслуги перед церквою, Богом і своєю країною.

Кожній жінці він обіцяв, що обов'язково передасть скаргу в Небесну Канцелярію.

Так тривало цілу вічність, аж поки з на-
товпу не почувся чоловічий голос:

– Та що ви його слухаєте! Це самозва-
нець! Він пішак! Ніхто! Дайте нам когось із
вищого начальства, хоча б Ангела.

– Ангела? – звів брови Серафим. – No
problem!⁴² Ось вам Ангел! – і він театраль-
но показав рукою на Артема. – Зустрічайте: Ан-
гел Артемій! У перекладі з грецької – «здо-
ровий», – і манірно заплескав у долоні.

Артем розгубився. По залу прокотилася
спершу непевна, а потім наростаюча хвиля
аплодисментів, у яких він відчув надію. Люди
дуже сподівалися на щось. На що?

Він кинув гнівний погляд на Серафима,
проте той навіть не знітився, він кліпав своїми
великими віями, як «блондинка», і шаноб-
ливо вклонявся перед «Ангелом Артемієм».

Щоб якось відтягти час і подумати, як
себе поводити, Артем повільно піднімався
сходами на сцену. Він устиг окинути оком
свою зовнішність. Був він у тому, в чому
застав його серцевий напад: біла майка, яка
щільно облягала його струнке засмагле тіло,
білі штани. Згадавши споглядання себе са-
мого в своїй колишній кухні, зрозумів, що
жінки бачать перед собою красивого мо-
лодого чоловіка з чорним волоссям і синіми
очима... Одне слово, він мав досить модер-
нізований, проте близький до автентичного,
вигляд справжнього Ангела. Хоча хто може

⁴² Без проблем! (англ.)

знати, яким має бути справжній Ангел? Мабуть, краще сказати, що Артем мав модернізований вигляд стереотипу Ангела.

Ось він став на сцені. Перед ним коливалося море голів: жіночих – сивих і перманентних, у хустках і шиньйонах, чоловічих – сивих і лисих... Вони буквально тулилися одна до одної. Йому навіть здалося, що вони були склеєні в один великий кульковий килим. Кожна кулька мала очі, носа і рота. Кожна кулька спостерігала за кожним його порухом.

«Це повний сюр... – подумав Артем. – Здається, в мене після другого електрошоку з'явилися галюцинації. Реальність спотворюється, як у віртуальному просторі «second life».

Треба було щось робити. Численні очі поїдали його, вони хотіли, щоб він їм щось сказав – щось дуже важливе, есенціальне.

– Що ви хочете? – не вигадав нічого кращого, ніж поставити просте, можна сказати, неотесане грубе запитання Артем.

Проте воно не викликало неприємних відчуттів у присутніх. Принаймні очі їхні так само були сповнені надії, очікування, віри, як і перед тим.

– Хочемо Бога! – шепіт хвилиною прокотився по залу.

Артем відкашлявся і сказав перше, що спало йому на думку, навіяне попередньою дискусією з Серафимом.

– Бога треба шукати.

Аудиторія була готова до цієї відповіді. По-своєму, але готова.

– Ми його шукали... Ми йому молилися ревню вранці і ввечері, ми йому молилися в церкві і вдома.

– Шукати Бога, сидячи у церкві, – це все одно, що подорожувати світом, сидячи перед екраном телевізора.

У залі запала мовчанка.

«Що він каже, що він каже?» – прокотилося за мить залом.

Це було надто нетолерантно щодо цих людей, Артем зрозумів це. Він вколов їх у найболючіше місце. Яке він має право повчати їх? Хто він такий, щоб дорікати їм за те, що вони жили, як уміли, вірили, як уміли? Яке право він має ображати їхні релігійні почуття? Хто він такий, щоб це робити?

– Маєте ще запитання? – сказав він цього разу дещо запопадливо, неначе намагаючись згладити свою попередню некоректність.

У залі все ще тривала тиша. Цього разу від неї віяло недовірою і навіть ворожістю.

Нарешті з натовпу почувся чоловічий голос:

– Де вічний спокій?

«Де Вічний спокій? – перепитав себе Артем. – Та немає його. І бути не може у Всесвіті, що постійно розширюється».

– Немає вічного спокою, – невпевнено промовив він майже по складах. – Немає...

Знову щось не те... Адже цими словами він позбавив їх надії. Надії зустрітися з Богом. Надії мати вічний спокій. Вони хочуть стабільності свого перебування в потойбічному світі. А разом із тим прагнуть до Бога. Як їм пояснити, що ці речі несумісні? Бог вимагає

від людини, яка хоче Його пізнати, неймовірних зусиль. Неймовірної праці. Як їм сказати, що вони не готові до цього?

Артем глянув на Серафима. Той наче казав: тепер ти розумієш, як мені! Тепер ти побував у моїй шкурі!

Почувся той самий чоловічий голос із натовпу.

– Це не Ангел! Нас знову обдурено! Це також самозванець! Геть звідси! Ганьба!

І всі спершу непевно, а потім дружно заскандували:

– Геть! Геть! Ганьба!

Артем з жалем подивився на людей.

Краще перебувати у своєму файлі, – подумав він.

...Артем ішов запилюженою дорогою. Навколо простирався незнайомий краєвид. Усе нагадувало маленьке портове містечко, де набережна і кілька паралельних до неї вуличок – не романтичне місце для променаду екзальтованих туристів, а територія для брудної, тяжкої, смердючої чоловічої роботи. Саме там розташовані доки, склади, комори, що тхнуть риб'ячим жиром упереміш із продуктами людської фізіології і сміттям.

Ясно, що колись він таке бачив раз або два в житті – чи то на Багамах, чи на Адріатиці, чи на Середземномор'ї. Однак все одно це був не знайомий для нього культурний ландшафт. Чому ж він йому явився тепер, у його second life, в його потойбічному світі?

«Ні, я інакше поставлю запитання: чому я опинився саме тут? Це не моя культура.

Адже в такому випадку порушується логіка, не справджуються Серафимові слова про те, що кожна людина за своє життя сама створює собі потойбічний світ. Виходить, ми за життя НЕ створюємо собі другого світу! Значить, Серафим казав неправду! До речі, де він?»

Артем роззирнувся. Серафима ніде не було видно.

Артем брів вуличкою рибальського містечка, обабіч нього тяглися якісь склади без вікон, які тулилися або впритул одне до одного, або розділені вузькими темними провулками, з яких, здавалося, от-от вискочить биндюжник з ножем і банальним: «Кошелек или жизнь!» Хоча ні, які гроші в другому житті?

Артем побачив далеко поперед себе спини інших людей і поспішив їх наздогнати: в гурті не так моторошно. Незчувся, як опинився в людському потоці, що рухався повільною тягучою рікою, щодалі ущільнюючись, аж поки кожен почав штовхати один одного, до того ж вуличка значно звузилася. В Артема на мить зблиснула думка: а що як відділитися від цієї безликої маси? Однак, зрозумів він, уже пізно щось міняти. Інерція натовпу тягла його вперед, проштовхатися до краю було неможливо, а якби й трапилась така нагода, все одно будівлі складського типу не давали жодного натяку на те, за що можна було б зачепитися чи як проникнути досередини. Вуличка різко повернула ліворуч, в напрямку до моря, і вперлася у велику будівлю, схожу подібну до велетенського промислового цеху.

Натовп сунув крізь прочинені ворота, затагнувши з собою й Артема. Він опинився у гігантському колишньому промисловому приміщенні. Під його ногами, – він мало туди не звалився, – десь на стометровій глибині, виднілося «дно» цеху. Більшість відразу туди й попадали. Однак Артем мав швидку реакцію, тож утримався на одній із балок, що пролягали по верхньому рівневі цеху. Внизу валялися уламки рейок, напівзогнилі колоди, мотки дроту, шматки бетонних глиб. Усе це стирчало з чорної, подекуди запліснявілої води.

Артем, рятуючись від напливу людської маси, що підпирала його ззаду, проштовхуючи вперед, зробив відчайдушний стрибок до стіни з нешироким карнизом і ще кілька секунд балансував, намагаючись знайти хоча б якусь зачіпку на шорсткій стіні. Нарешті він намацав стертими до крові нігтями голівку цвяха, залишеного невідомо ким і навіщо. Це був його порятунок. Артем упіймав його великим і вказівним пальцями і сконцентрував на них вагу свого тіла.

Тим часом люди продовжували валити в той закинутий цех і падати вниз уже на початку шляху, чіпляючись одягом за арматуру, хапаючись руками за все, за що можна було схопитися. Лише одиниці, неначе знаючи про цю провокацію, щойно входили до цеху, відразу ж застрибували на першу поверхню, що потрапляла їм на очі, і намагалися хоч якось закріпитися там.

«Це вже занадто, – подумав Артем, не дивлячись собі під ноги на вузький карниз. –

Куди вони рвуться з такою впертістю і остервенінням?» Артем повільно повернув голову туди, куди сунула людська маса.

Там був ВИХІД.

Артем зрозумів. Артем усе зрозумів.

Ось він, наступний рівень.

Він озирнувся навкруги. Люди, – ті, що втримались нагорі, – продовжували йти, балансуючи, як канатоходці, по металевих рейках, повзли, міцно обхопивши руками дерев'яні балки, і всі їхні погляди були звернені туди, до ВИХОДУ.

Вони щось знають. Але звідки? Чи це інстинкт?

Дивний інстинкт. Ніколи про нього не чув.

Це інстинкт, що зветься «хочемо Бога!».

Єдиний людський інстинкт, не притаманний тваринному світові.

Дурниці. Немає такого інстинкту. Тоді що це?

...Серед людей, які не вибули з боротьби за право наблизитися до Бога, були найрізноманітніші персоналії. Причому такі, від яких він ніколи не чекав би такої стійкості. От хоча б та стара жінка, що вчепилася в трубу. Її спідниця задерлася, оголивши великі старечі стегна. Вона, дивлячись уперед і закусивши нижню губу, повзла до світла, що пробиралося з дверей Виходу. Її сиве волосся розпатлалося, прилипло до спітнілого чола. Труба хиталася в повітрі над чорною водою, звідки стирчали гострі уламки бетону. Однак жінку ніщо не спиняло. Міліметр – споцінок, міліметр – споцінок.

Артем подумав: вона добереться.

Вона не ридатиме, не обурюватиметься, як ті бабульки з перманентами на голові. Вона добереться ТУДИ.

Артем відірвав руки від стіни і зробив перший крок по рейці, яка по діагоналі проходила впоперек цеху...

«Якби знав, то з дитинства займався б акробатикою, – пожартував він подумки і відразу ж заперечив собі: – Ні, тут акробатика ні до чого: тоді самі акробати доходили б до кінця... Тут щось інше».

Артем відчув, що рейка, на яку він став, погано закріплена. Вона ніби теліпається в повітрі, рухаючись, як маятник, то ліворуч, то праворуч, то вниз. Артем перелякався і ступив крок назад до карниза, вчепившись пальцями у знайому заіржавілу шапочку цвяха.

Йому похололо в серці, а на чолі виступив піт. Зовсім не хотілося полетіти сторчма в ту чорну зацвілу воду з райдужними плямами бензину, з якої стирчали різні гостроверхі постіндустріальні конструкції.

Треба заспокоїтися.

Щоб підбадьорити себе, Артем пошукав поглядом закріплену старшу жінку із задертою спідницею й оголеними литками. Вона саме непорушно завмерла на своїй трубі, притулившись до неї щокочу. Її губи випнулися вперед, а обличчя перетворилося на млинець. Усе це виглядало б кумедно, якби не обставини... В її очах читався розпач, здавалося, вона зараз плюне на все, відірве руки від труби і дасть своєму тілу впасти в чорну воду.

Артем завмер. Його справді тривожило: що вона зробить далі? Тепер йому здалося,

що з її вагою і віком долізти до кінця труби майже неможливо.

Він роззирнувся: хто пробирався по дерев'яній прогнилій балці, хто по тонкій іржавій трубі, хто по великій трубі, такій як газопровід, хто по мотузці, хто по якійсь арматурі. У кожного був свій шлях. Не подібний ні на чий інший.

Перед ним була рейка. Артем придивився до неї: вона нагадувала шматок залізничної колії. Її маятникоподібний рух управо-вліво з несистематичними несподіваними «провалами» вниз його лякав.

Він не наважиться на неї ступити.

Щось йому заважало розпочати свій шлях.

Гріхи?

Ні, згадавши слова Серафима, він зрозумів, що тут стара термінологія не працює.

Що ж тоді?

За логікою, щоб піти цим шляхом, треба стати абсолютно легким, невагомим.

Як це зробити? Хто б підказав? Він знову роззирнувся навкруги.

Ні, тут він собі порадирика навряд чи знайде. Тут кожен сам по собі. Сам за себе. Кожен зайнятий своєю справою. Дістатися до Виходу всіма можливими способами – продертися, проповзти, проплисти, пробратися, прочеленджувати, прорватися, прострибати – це, виявляється, справа суто особиста. Тут колективізм ні до чого. У кожного свій шлях. Причому, схоже, виживає, тобто доходить до кінця, не найсильніший фізично, а той, хто справді прагне дістатися туди.

Артем спрямував погляд далеко вперед, намагаючись роздивитися тих, хто вже був майже на ВИХОДІ.

Він побачив унизу чоловіка, що нагадував соловецького ченця в довгій рясі і гостроверхій шапці, який брів по пояс у чорній воді, час від часу перелазячи через бетонні глиби, уламки верстатів, дошки... На його грудях і спині, спереду і ззаду кістлявого тіла, теліпалися дві величезні каменюки. Він брів і голосно стогнав, повторюючи: «Господи, буди мня грешного»...

Отже, якщо впасти вниз, це ще не зовсім кінець. Можна дістатися ВИХОДУ і звідтіля. Однак, здається, крім того чоловіка внизу більше нікого не було. Принаймні біля ВИХОДУ.

– Як тобі це? – почув він знайомий голос Серафима.

Артем спершу здригнувся від несподіванки, але потім, опанувавши себе, зрадів, що має співрозмовника.

– Повний сюр, – відповів він.

– Тепер ти розумієш?

– Іще не зовсім.

– А що саме ти вже зрозумів?

– Поки що лише те, що я повинен пробратися до ВИХОДУ.

– Добре. Питання є?

– Слухай, а взагалі є такі люди, яким оце все, оцей цирк не потрібен? Були ж мученики, яких пізніше канонізувала церква, були всілякі там пустельники, сподвижники, праведники, як там їх іще? Адже вони своїм життям заслужили собі право опинитися в раю

чи в тому місці, що за ВИХОДОМ. Їм також доводилося займатися акробатикою?

– Кожен, хто вирішив для себе шукати ВИХІД, має пройти цей шлях.

– Тоді, може, є інший формат цього всього?

– Що ти маєш на увазі?

– Ну, щоб не долати цей цех з оцими трубами, рейками і всяким таким індустріальним мотлохом, а наприклад, пробиратися лабіринтом, катакомбами, джунглями?

– У кожного свій формат.

– Тоді я не розумію, чому я запрограмований на цей формат? Я ніколи не мав справи з цехами і портовими містечками. Якщо попередній рівень був для мене впізнаваним, знайомим, то тут усе для мене нове, чуже. Ти певен, що це саме мій формат?

– Так, друже Артемію, певен. Річ у тім, що перший рівень найлегший. Там є все те, що було в тебе в житті. Там легше вижити. Там не треба боротися. Просто «вписуєшся» в формат і існуєш вічно. А цей рівень передбачає порівняно незнайому ситуацію. Тобто загалом людина теоретично про таке знає, хоча практично з цим не стикалася.

– Ага, – тільки й спромігся промимрити Артем.

Він знову глянув на старшу пані з задертою спідницею. Вона просунулася лише на кілька сантиметрів. Її пальці, що стискали трубу, побіліли від зусиль.

Водночас він побачив малого хлопчика, який несподівано з'явився тут і птахом перелітав з одного стовпчика на інший, а тоді, змигнувши оком, без будь-яких зусиль випурхнув у ВИХІД.

– Цікаво, – подумав Артем.

Він почав уважніше роздивлятися місце прибуття, ВИХІД: там, як і годиться, було світло. Класичний варіант. Нічого нового. Щоправда, це не було світло вогню чи світло сонця, це був відблиск сонця на поверхні моря. Саме тому воно мінилося і переливалося.

Артем замислився: чи варто ризикувати? Адже ще може статися, що його все-таки повернуть до життя третім електрошоком.

Та втратити нагоду побачити, ЩО ТАМ, було б нерозумно.

– А якщо я впаду, що зі мною станеться? – спитав Артем у Серафима.

– Нічого особливого. Якщо на початку шляху впадеш униз, треба буде повернутися на попередній рівень.

– Тобто я нічим не ризикую?

– Абсолютно нічим, крім можливості відчувати Бога.

– А друга спроба тут дається?

– Та хоч сота. Я ж сказав, – усе залежить від тебе.

Артем подивився на «свою» рейку, яка саме хитнулася у його бік.

– Та я ніколи по ній не пройду!

– А влучити в лунку гольфовим м'ячиком за кілька десятків метрів слабо?

– Це зовсім інше.

– Це те саме. Це той самий гольф: слід зосередитися, виміряти, прицілитися, оцінити, відміряти ще раз, абстрагуватися від зовнішнього світу, сфокусуватися... Що тобі ще треба?

Артем усміхнувся. Як просто!

Серафим явно був не в тому настрої, щоб розбалакувати.

– Ну все, я пішов! – сказав він.

– Ти куди? – з жалем спитав Артем.

– Нарада.

– З ким тепер? З бабульками-атеїстками?

– Ні, з ними, як не дивно, найлегше. Он ту бачиш? – Серафим показав на старшу жінку з задертою спідницею, що повзла по трубі. – То одна з них. Фронтівичка.

– То хто на тебе чекає тепер?

– Самогубці.

– А чим вони незадоволені?

– Чим? А тим, що, виявляється, після смерті щось є! Після смерті, виявляється, немає кінця, все тільки починається. А вони, прийнявши рішення піти з життя, позбутися людей, проблем, необхідності боротися, мріяли потрапити в НІЩО, але замість НІЧОГО потрапили в second life. А вони його не хочуть. Вони хочуть чорного, бездонного НІЧОГО.

– У вас же, по ідеї, повинно бути все. Навіть чорне, бездонне НІЩО.

– В тому-то й річ. У нас є воно – чорне, бездонне НІЩО, але воно має зовсім інший зміст, аніж вони собі думають. Ця категорія в нас майже божественна. Його, цього чорного НІЧОГО, треба заслужити. НІЩО – це не кінець, а навпаки – те, що існує в точці сингулярності... То я пішов?

– Що-що? Ти знаєш, що таке сингулярність? – вражено перепитав Артем.

Серафим якось утомлено кивнув:

– Прогрес починається тут, а не на землі. Я тобі це втовкмачую цілу вічність!.. – він з жалем подивився на Артема. – Бувай. Мені треба йти.

– Ми ще зустрінемося? – запитав Артем.

Серафим не відповів. Він зміряв його якийсь майже відчуженим поглядом. Це був погляд учителя, який спостерігає за своїми, тепер уже колишніми, учнями на випускному балу: мовляв, моя функція вже виконана. Тепер я вам нічим не допоможу, навіть якби й хотів...

Артем спробував ступити на мігруючу рейку. Вона вислизала з-під його ніг. Він ледь устиг заскочити назад на карниз і вхопитися за цвях.

Ні, ще не час. Він іще не готовий на неї ступити.

Цікаво, в чому вимірюється готовність?

В очищенні? В усвідомленні своїх помилок і покаянні?

Це було б надто тривіально.

Однак іншого варіанту нема. Може, згадати те, чого не хотілося б згадувати, наприклад тих, кого образив?

Варто спробувати.

Такі люди були в його житті.

Лі та Елізабет. В'єтнамська емігрантка й англійська леді. Представниця соціального низу і представниця соціального верху.

Низ і Верх. Все за Біблією. Чи за Марксом. Чи за тим і тим водночас.

Отже, Низ.

У його житті це був China Town⁴³ у північноамериканському місті, де він учився в університеті.

China Town у Північній Америці – не найкраще місце для життя інтелігентного європейського хлопчика. Мешкати довгоному, білошкірому і синьоокому юнакові в такому China Town – це все одно, що бути гулівером у країні ліліпутів: що б ти не зробив, ти завжди на виду.

Його привела сюди сама Лі. Раз, другий, третій... А потім... а потім усі до нього звикли. Там не прийнято було питати, хто ти і чого ти тут. Там ніхто не перевіряв твого ID⁴⁴. Власне, в тому куточку China Town, де жив Артем, було в'єтнамське гетто, яке, за його підозрами, складалося значною мірою з нелегалів. Вони тут роками хронічно мешкали, – маринували імбир, стругали палички, варили рис, ліпили *dim sum*⁴⁵, розмальовували штучні нігті на продаж, – ніколи не виходячи за ворота з Червоним Драконом⁴⁶.

Він познайомвся з Лі в університетській бібліотеці. Вона вчилася на бібліотекаря на стипендію від одного з ветеранів в'єтнамської

⁴³ «Китайське містечко» (англ.) – райони всередині північноамериканських міст, де компактно проживають іммігранти зі Східної Азії (переважно китайці, корейці, в'єтнамці).

⁴⁴ ID – identification, картка з фотографією й ініціальними даними, яка посвідчує особу людини (замість паспорта).

⁴⁵ Китайські «пельмені» з рисового тіста.

⁴⁶ Зазвичай «чайна-тауни» маркують початок і кінець своєї території спеціальними воротами у вигляді дракона (прим. автора).

війни. Є такі дивні екземпляри, яких досі мучає совість за минуле, і вони такими маленькими вчинками, упереміш із великими дозами алкоголю чи наркотиків, намагаються позбутися своїх неприємних снів і думок.

Грошей ветерана в'єтнамської війни вистачало на те, щоб заплатити за навчання, а на проживання Лі повинна була заробляти самотійно. Розмальовування накладних нігтів у манікюрному салоні її тітки покривало їй дешеві обіди, які вона отримувала в тітчиному домі.

Однак їй потрібні були живі гроші, кеш. І вона їх заробляла старим перевіреним жіночим способом серед тих самих ветеранів в'єтнамської війни, які дуже своєрідно мучилися докорами сумління і у такий старий дідівський спосіб позбувалися їх.

Лі була маленькою і гарненькою, як лялечка. Її пухленькі губки вигиналися, як перевернута японська пагода; а через свої коротенькі ніжки і непропорційно довгу шию вона була схожа на маленьке гусеня.

Артем її так і називав: Гусятко. Лі не знала, що означало це слово по-українськи, і навіть вимовити його не могла, однак завжди щасливо усміхалася. Він називав її так у рідкісні хвилини зворушення.

Зараз Артем міг би звинуватити себе в тому, що приділяв мало уваги Лі, говорив їй мало теплих слів, рідко дякував, не робив подарунків.

Але то був такий час. Час іммігрантського виживання. Вони обоє думали про те, як вистояти в чужому і суворому для них світі. Їм було не до романтики.

Іммігранти всіх часів у перші роки перебування на чужині переживають депресивний період звикання, який ретельно приховують від оточення: адже кожен може їм закинути: не подобається – шуруй у свою fucking country⁴⁷! І, по суті, матиме рацію.

Артем у глибині душі був дуже задоволений собою: він подолав цей «брудний» і принизливий період, не зламався. Звичайно, якби його, як інших представників пострадянської «золотої молоді», утримували батьки, йому б не довелося борсатись у брудному чайна-тауні, економлячи на житлі, працювати на кухні французького ресторану, економлячи на їжі і заробляючи на навчання. Однак він побачив країну зсередини, з дна, і це йому дало набагато більше, ніж маминим і татовим утриманням.

Артем пишався тим, що зміг вибратися із самих низів на «пентхауз» північноамериканського суспільства.

Власне, подумав Артем, Лі була поряд із ним майже весь час, допоки він не поїхав учитися в магістратуру в Оксфорд, а це майже п'ять років. Лі була поряд із ним, як і годиться східній жінці, тихо, майже непомітно і віддано.

Артем так і не зрозумів, ким вона була для нього. Так і не зрозумів, що вона почувала до нього. Як справжня східна жінка, вона не демонструвала своїх почуттів. Вона йому служила.

⁴⁷ Грубий термін, який можна перекласти як «паскудна країна».

Отже, вони зустрілися в університетській бібліотеці. Він помітив її, коли вона забила-ся в куточок читального залу і сльози котилися з її очей. Перший рік Артем учився в університеті за батьківські гроші. Жив в університетському гуртожитку, але друзів іще не завів. Почував себе дуже самотнім. Хотів навіть завести кошеня, щоб було кого погладити, пригріти на грудях...

Аж тут нагодилася Лі, маленька бездомна тваринка з губками перекинутої пагоди.

Артем підсів до неї і спитав, як і годиться в північноамериканському світі: «May I help you?»⁴⁸

Трішки повагавшись, вона з жахливим в'єтнамським акцентом пояснила, що їй на завтра треба підготувати доповідь про цю товстелезну книгу, яка лежить у неї на столі, а вона знає, точно, що цього зробити не зможе.

Він поглянув на книгу – типова північноамериканська муть, де, як у голлівудському кіні, можна завжди передбачити, що в цей момент скаже герой і чим закінчиться сюжет... Він півгодини погортав сторінки, навздогад виписав кілька цитат і скомпонував їй проект, поки вона їжачилася на стільчику, прикриваючи куцою спідничкою стрілку на колготках.

Звичайно, вона провела ніч із ним у гуртожитку. І була потрібна йому не стільки як жінка, скільки як кошеня, яке спатиме, згорнувшись калачиком, під боком. Так їхні

⁴⁸ Чим я можу Вам допомогти? (англ.)

стосунки тривали перший семестр, потім другий, не претендуючи на щось серйозне чи сентиментальне. Все було схоже на бізнесову угоду: вона отримувала ідеально виконані проекти, а він, перевіrivши її довідку від лікаря, свою дозу тепла.

Коли перший – оплачуваний – рік навчання в північноамериканському університеті закінчився, Артемові довелося подумати про новий спосіб життя. Йому треба було знайти дешеве житло і пристойну роботу, достатньо пристойну, щоб оплачувати навчання. Артем спитав у Лі, чи немає в її China Town якоїсь дешевої кімнати. Вона сказала, що є, але попередила, що це дуже погана кімната. Артем сказав: нічого, хай буде.

Вона сказала: Тім, ти не розумієш, це справді дуже-дуже погана кімната.

Артем наполягав на своєму.

Цікаво, що коли Лі привела його до помешкання, яке нагадувало класичні шанхайські трущоби, він подумав: вона мала рацію, це справді дуже-дуже погана кімната. Але це було дуже добре для нього. Бо й ціна була дуже-дуже смішна.

Ціна була настільки смішна, що його не дратували ні запахи перегорілої олії, ні бруд, ні комахи, ні сумнівні пожильці, ні порушення його приватності. Ціна за кімнату давала йому велику свободу в розпорядженні заробленими грошми.

Артем завдячував Лі й роботою в ресторані, куди він влаштувався офіціантом, а трохи згодом шеф-кухар вивчив його на

непоганого соусьєра⁴⁹. Саме цей кухар був постійним клієнтом Лі.

На цьому список послуг, які Лі надавала Артемові, Тімові, не закінчувався. Вона була дуже майстерна в побутових дрібничках – шитті, залатуванні, заштопуванні, прасуванні, пранні, чистці. Його одяг завжди був у бездоганному стані, вона його зберігала в старій дерев'яній скрині, аби вони не просякалися запахом в'єтнамської кухні.

Щоранку Артем вистрибував з ліжка і мчав до університету, вечорами, крім понеділка і середи, працював у ресторані соусьєром, а у вихідні давав уроки прикладної математики маленькому індуському вундеркіндові Джессі. Власне, коли Артем прийшов у родину дантиста Лола, ніхто не підозрював у Джессі маленького генія. Це був бовдур, ледацюга, який просиджував дні за комп'ютером і якого треба було підтягти з математики.

Однак Артем відразу помітив, що Джессі має феноменальну пам'ять і дивовижну як для малолітка здатність мислити про гроші абстрактно. Крім того, коли Артем дав йому кілька уроків про те, як працює біржа, з'ясувалося, що індусик отримує кайф від споглядання того, як скаче на біржі стовпчик цін. Він міг просиджувати за комп'ютером годинами, поки його родичі були впевнені, що він грає «в стрілялки» або, в кращому разі, мандрує віртуальним світом *second life*. Артем зрозумів, що Джессі – ідеальний кандидат на трейдера.

⁴⁹ У французьких ресторанах спеціаліст з приготування соусів (*прим. автора*).

Артем із Джессі уклали таємну угоду, зареєструвалися на Артемове ім'я на біржі і поставили працювати перші гроші, які Джессі тихенько виколупав зі своєї скарбнички «Education fund»⁵⁰, куди складалася йому на свята вся величезна любляча індуська родина від самого його народження.

Їхні перші п'ятдесят тисяч прийшли до них як манна небесна. І не тому, що так завжди стається з новачками в грі. Вони вибрали для початку дуже безпечний стиль купівлі-продажу. Після того, як скарбничку знову було наповнено і Артем із Джессі позбулися докорів сумління перед люблячою індуською родиною, яка прийняла Тіма до себе з відкритими обіймами, два молоді трейдери почали грати дуже ризиково. Через недосвідченість вони кілька разів втрачали майже все і починали «з нуля». Але якось їм таки вдалося скористатися з ситуації напередодні black Friday⁵¹, яку своїм маленьким смагливим носом «занюхав» Джессі.

Тепер вони з Джессі робили гроші. Реально грубі гроші. Артем більше не жив у чайна-тауні, він кинув роботу соус'єра в ресторані і почав приглядатися до умов навчання в магістратурі в Оксфорді.

Артем переїхав у нове, тепер уже пристойне, помешкання в downtown⁵² і забрав

⁵⁰ Освітній фонд. У Північній Америці прийнято збирати і дарувати гроші дитині на її майбутнє навчання в університеті (*прим. автора*).

⁵¹ «Чорна п'ятниця» – бізнесовий термін на позначення дня, коли почалася криза.

⁵² Центр міста.

із собою Лі. Вона була дуже вдячна. І виявляла це практичними речами: була гарною господинею, слухняною жінкою і швидко вчилася всього того, чого хотів від неї Артем.

Вони спали в різних кімнатах і в різних ліжках. Лі як сексуальна партнерка цікавила його дедалі менше і менше. Однак при цьому їм було добре вдвох, як подружній парі з великим стажем.

Артем навіть не міг згадати, як сталося, що Лі зникла з його життя ще до того, як він вирушив до Британії. Вона ніби поступово розчинялася в повітрі. Артем був настільки засліплений новими відчуттями, новими перспективами, що просто не помітив цього.

У них не було тяжкого розставання, не було взаємних докорів і претензій. Вона просто перестала бути біля нього. А він ніколи не поцікавився, як у неї справи, як їй живеться. Вона справді була для нього не більше, як кошеням або гусятком.

А вона? Що думала вона?

Напевно, вона щось відчувала, бо коли зовсім зникла з його помешкання, він знайшов у себе на подушці квітку лотоса. Він тоді усміхнувся, і в цій усмішці було хіба що хвилиenne замилювання вчинком маленької тваринки з маленьким мозком. Однак тепер він думав, що та тваринка таки мала якісь почуття...

Як ведеться цій маленькій в'єтнамській дівчинці без мами й тата в чужій холодній країні?

Він не знав.

Де вона поділася?

Він не знав.

Що з нею тепер?

Він не знав.

– Ну що, ти збираєшся вічно висіти на цьому карнизі? – почув він біля себе голос Серафима.

Артем знову йому зрадив. На цей раз Серафимове запитання відірвало його від неприємних думок, від усвідомлення своєї провини.

– А куди мені поспішати? – спитав він. – Як там твої самогубці?

– Я за цей час уже встиг поспілкуватися не лише з ними, а й з атеїстками.

– Ну то як там твої атеїстки?

– Атеїстки о'кей. Вони виявилися напрочуд адаптивними. Звичайно, спершу були трохи шоковані тим, що потойбічний світ таки існує, однак сприйняли цю новину без паніки.

Артем усміхнувся, згадавши свою бабусю. Напевно, вона прореагувала б так само.

– То коли ти вже наважишся? – допитувався Серафим.

Артем перевів розмову на інше:

– Я дивлюся, отой чоловік, що забився в куток, також нікуди не поспішає.

– О, він тут давно. Навіть не знаю, що тобі сказати. Мені іноді здається, що він так і залишиться тут назавжди. Але часом він підводиться з місця і неначе готується до стрибка. Він тобі нікого не нагадує?

– У тому то й річ, що нагадує.

– Кого ж?

– Одного пролетарського письменника.
– Пролетарського? Отже, це також атеїст?
– Думаю, так, якщо це справді він. Але він помер дуже давно.

– Тут ваш земний час не має значення. Значить, він добирався сюди значно довше, ніж ти. Оце й усе. Ну то я пішов? Мій ІД, про всяк випадок, ти знаєш. О'кей?

Артем кивнув.

Рейка знову наблизилася до Артема. Він оцінив її положення і зрозумів, що все ще не готовий на неї ступати. І не лише він вагається. Отой чоловік, схожий на великого пролетарського письменника, також не поспішає.

Цікаво, що він тут робить?

Дивна річ, люди, які все життя жили без Бога, опинилися на півшляху до нього, тоді як ті, котрі йому ніколи не зраджували, розпачливо товчуться на першому рівні і навіть не збираються шукати другий. У чому річ? Це як вивчення мови. Навчити людину нової мови часом легше, аніж перевчити не вживати діалект чи говірки. Саме тому ревним парафіянкам важче змиритися з думкою, що Бог насправді не такий, яким вони собі його уявляли все життя...

Однак це все рефлексії, які не мають нічого спільного з його теперішнім станом.

Отже, на чому він спинився?

Ага, на самоаналізі. Спершу була маленька в'єтнамська дівчинка Лі – представниця соціального Низу. А потім з'явилась Елізабет. Представниця соціального Верху.

Холодна англійська леді з білою веснянкуватою шкірою і густим рудуватим волоссям.

Власне, холодною вона була лише ззовні, насправді в ній нуртували шекспірівські пристрасті. Напевно, саме тому вони зустрілися на спецкурсі з англійської літератури про Шекспіра та його добу.

Взагалі Артем вивчав економіку, однак мав право щосеместру взяти кілька курсів не зі своєї спеціальності. Тож він, крім початкового курсу з астрономії, відвідував також шекспірівський. Не те, щоб він захоплювався першим і другим, це було радше снобістське, а ще точніше – прагматичне рішення щодо того, як потрапити в коло англійських снобів. А якщо бути зовсім щирим, то потрапляти в коло англійських снобів він насправді наміру не мав, а лише хотів, щоб його таким сприймали. Тож він до деталей відпрацьовував свій новий імідж «синьоокого смаглявого красунчика з шляхетними манерами, витонченим смаком, легкою рукою, тугим гаманцем, гострим аналітичним мисленням і вишуканим почуттям гумору». Знання Шекспіра в оригіналі і орієнтація в сучасних теоріях «великого вибуху», «сингулярності», «розширення Всесвіту» тощо, на його думку, повинні були стати складниками його іміджу.

Йому досить добре жилося з Джессі, який вступив на перший курс Оксфорду. Вони винаймали напрочуд комфортне житло у прес-тижному районі, по черзі готували здорову їжу, по черзі трейдували⁵³ за комп'ютером. У будні намагалися по черзі ходити на

⁵³ Тут: торгувати на біржі (англ.).

заняття, по черзі займатися спортом, аби не лишати свою відкриту трейдерську позицію без нагляду. Часу на особисте життя лишалось не так і багато, та й, чесно кажучи, особливої потреби не було, Артему подобалося холостякувати.

Тож коли він побачив, що Елізабет, яка відвідувала разом із ним шекспірівський курс у першому семестрі магістерської програми, у другому записалася на всі ті самі додаткові курси, що й він, – латину, вступ до космології, – він зрозумів, що вона його переслідує. Ні, «переслідує» – невдале слово, щоб охарактеризувати її мудру поведінку: вона педантично його добивалася, дуже продумано й логічно. Вона хотіла створити враження жінки, яка має те саме коло інтересів, що й він: цікавиться тими самими питаннями, виходить на пробіжку в той самий парк, купує продукти в тих самих магазинах здорової їжі...

Артем кілька разів навіть подумував, чи не розпочати з нею роман, щоб зробити їй приємне, однак її англосаксонська зовнішність його аж ніяк не збуджувала. Біла веснянкова шкіра, бляклі очі, великі зуби, руде волосся, невиразна манера вдягатися, стримана поведінка – все це не давало жодної зачіпки, аби він міг на неї «запасти». Проте вони стали добрими друзями, настільки добрими, що любовна інтрижка була б недоречною. Вона тільки зруйнувала б їхню гармонію. Тим більше, завжди в їхній компанії був Джессі, яким Артем, за обіцянкою, даною великій індуській родині, опікувався у Британії.

Вони навіть на літні канікули полетіли на Кубу втрьох, а потім у те північноамериканське місто, де Артем провів своїх п'ять екстремальних років і де досі жила родина Джессі.

Саме під час тих двох подорожей Артем звернув увагу на те, що Елізабет уже не схожа на ugly Betty⁵⁴. Це була дуже інтелігентна молода жінка з вишуканими манерами. Її маленькі очі не здавалися такими безбарвними, як раніше, а її «коняча» усмішка вже не дратувала його.

Але вони не спали разом, а лише байдуже спостерігали за короткими романами одне одного, час від часу обмінюючись враженнями про своїх сексуальних партнерів.

Так могло б тривати цілу вічність, усе йшло до того, що вони збиралися створити втрьох брокерську компанію і заякоритися десь на «цілінному» (з погляду біржової практики) просторі, скажімо в тій самій Україні, аби стати піонерами в революційній зміні інвесторської культури – від дикокапіталістичної до модерної. Їм здавалося, що для цього були всі підстави. Елізабет закінчувала бізнес-адміністрування. Артем, хоч і вчився на девелоперській програмі, проте був «на ти» з кількома біржами, крім того, трохи орієнтувався в умовах роботи на пострадянському просторі і мав, ще з північноамериканського університету, товаришів

⁵⁴ Дослівно «Потворна Бетті» (Бетті – скорочення від Елізабет) – назва американського телесеріалу, аналога російського серіалу «Не родись красивой».

з України, на яких для початку можна було б обіпертися. А Джессі – молодий геній Джессі, який запросто міг би закінчити університет удвічі швидше, ніж інші, якби не займався трейдерством, – а Джессі був просто молодим біржевим богом. Він був здатен вести свої (трейдерські) і чужі (брокерські) проекти, не вилазячи зі своєї комфортної кімнатки і не жертвуючи навчанням в університеті. Цей амбітний проект цілком вписувався в їхні уявлення про інформаційне суспільство і захопив усіх трьох друзів не на жарт. Власне, вони таки реалізували його, але пізніше і трохи не так, як собі уявляли. А тоді...

А тоді... Елізабет після третього семестру запросила Артема і Джессі до себе додому на різдвяну (а практично передріздвяну) вечерю.

Саме це стало поворотним пунктом у їхніх стосунках.

Напередодні Елізабет прийшла до їхнього помешкання, неначе жартома відкрила гардероб Артема і показала, що він має вдягти до неї в гості. Щодо Джессі їй довелося попрацювати трохи більше: на відміну від сноба Артема, який любив час від часу купувати і носити стильні речі, Джессі був типовим витвором північноамериканського суспільства, тож відчував абсолютну байдужість і навіть зневагу до свого зовнішнього вигляду. Тому Елізабет майже силоміць притягла його до Harrods⁵⁵ і перевдягла з ніг

⁵⁵ Престижний «універмаг» в Лондоні.

до голови, чим той страшенно обурювався: як можна так по-дурному витрачати гроші?

Потім вона поїхала додому, сказавши якось між іншим, що за ними заїдуть.

Коли Артем із Джессі стояли біля вікна своєї престижної квартири і дивилися на дорогу в очікуванні машини, вони спершу навіть не звернули уваги на лімузин, який завчасно запаркувався біля виходу з їхнього під'їзду, і, лише подивившись на годинник та зрозумівши, що машина від Елізабет ніколи б не запізнилася, вийшли надвір і непевним кроком наблизились до лімузиня. Звідтіля вийшов водій у білих рукавичках і чемно спитав: «Mister Shulika? And Mister Lahl?», – а коли вони майже перелякано кивнули, послужливо відчинив перед ними дверцята.

Сидячи на задньому сидінні і попиваючи мінеральну воду, Артем із Джессі обмінялися поглядами, які означали приблизно таке: «Це не більше, як витівки Елізабет з її специфічним англійським гумором. Зараз цей лімузин завезе нас у лейбористську околицю Лондона, де на весь оцей цирк вибіжить подивитися вся місцева малеча».

Однак лімузин привіз їх у старий маєток зі старим парком і майже середньовічним замком.

Коли Артем переступив поріг і побачив старого, але підтягнутого лорда та його манірну дружину, він відчув себе маленькою комашкою. Елізабет стояла поряд з батьками у вечірньому платті, і це вже була не «ugly Betty», це була «Queen Elizabeth»⁵⁶.

⁵⁶ Королева Єлизавета (англ.).

Артем зібрав усі свої внутрішні сили і зіграв того Арчі, роль якого він відпрацьовував протягом останніх років – витонченого, розумного і перспективного красеня. Цього разу роль коштувала йому величезних зусиль. Однак воно було того варте.

Артем справив гарне враження на батьків Елізабет. Її батько, сер Гамільтон, навіть повів його в свої конюшні. По тому, як пережилися після цієї пропозиції Елізабет із матір'ю (кожна зробила майже непомітний порух бровою), він зрозумів, що сер Гамільтон у свою святая святих, як правило, гостей не запрошує. І якщо він, Арчі, став винятком... то це щось означає.

Арчі витримав екскурсію конюшнями лорда Гамільтона як іспит на вміння вести розмови про те, про що він не мав чіткого уявлення. Безперечно, лорд Гамільтон помітив його невігластво, проте сприйняв це досить поблажливо і терпляче відповідав на всі запитання, які Артем ставив, демонструючи високий ступінь зацікавлення.

Артем був задоволений собою. Задоволений своєю передбачливістю, завдяки якій він заздалегідь вибрав для сера Гамільтона різдвяний подарунок. Він уявляв собі, як завтра, різдяного ранку, розгортаючи подарунок, сер Гамільтон округлить очі. Бо це буде антикварна киргизька нагайка, яку колись купив собі Артем, відпочиваючи на Іссик-Кулі. Не те, щоб Артем був великим любителем коней, просто він інтуїтивно відчув, що колись йому ця річ знадобиться. І ось цей момент настав. Отримавши запрошення від Елізабет,

Артем згадав, що її одяг і аксесуари були часто пов'язані з «кінною» тематикою. І коли він якось спитав, чи не випадково це, вона недбало кинула, що її батько тримає коней. Тоді Артем чомусь уявив собі червонопикого мордатого сільського дядька з конячою усмішкою, але аж ніяк не лорда.

Нагайка була дуже колоритна, а головне, не декоративна, а «робоча»: сплетена зі шматочків шкіри косичка, що закінчувалася довгим міцним «хвостиком», рукоятка з козячого копитця із шматочком дротяної шерсті.

Різдвяний ранок для Артема і Джессі почався пізно. В цей день біржі не працювали, тому хлопці дозволили собі виспатися. Вони б проспали цілий день, якби у двері не подзвонили. На порозі стояв посильний з подарунками від сера Гамільтона. Власне, свої подарунки вони отримали ще вчора – по комплекту чорнильних ручок із золотими перами. Однак ті подарунки були виявом британської чемності, сьогоднішні ж демонстрували особисті симпатії лорда.

Артем повільно розгорнув іменну обгортку з вензелем Гамільтонів на маленькій коробочці з таким самим вензелем, обережно відкрив її і побачив золоту булавку для краватки, знову ж таки з вензелем Гамільтонів.

Він зрозумів, що його прийняли «в клуб».

Відтоді його стосунки з Елізабет кардинально змінилися. Він став її добиватися. І ненавидів себе за це, адже це було шите білими нитками. До того, як він дізнався про благородне походження Елізабет, він був до

неї байдужий, а варто йому було побачити маєток з лордом, як його неначе муха вкусила! Але нічого не міг з собою вдіяти. Він дуже хотів переспати з нею і це бажання розцінював не як любов, а як прагматичний намір завоювати територію і поставити на ній найпримітивніші мітки. І за це зневажав себе. Бо Елізабет заслуговувала на більше.

Елізабет же довго не пручалася. Вона чудово все розуміла і, звичайно, торжествувала, що її тактика виявилася правильною: вона його таки добила, ця некрасива, зубата британка з нездоровою генетикою від інцестуальних чи внутрішньокорпоративних шлюбів, де дітей народжують не з кохання, а тому, що «так треба». Вона добила цього синьо-окого смаглявого красунчика з шляхетними манерами, витонченим смаком, легкою рукою, тугим гаманцем, гострим аналітичним мисленням і вишуканим почуттям гумору.

Артем також знав, що вона все розуміє, і, зі свого боку, визнавав, що це її перемога. Вона стала бажаною. Оцей красень з усіма переліченими вище доблестями зі шкіри ліз, аби продемонструвати їй свою привабливість як коханця. Здається, якраз цього Елізабет і не треба було, її цілком задовольнили б простенькі, але регулярні стосунки. Але вона з королівською милістю приймала все, що він їй давав, усі його імітації любові. Так, вона була достатньо кмітливою, щоб усвідомити, що це саме імітація любові, і достатньо розумна, щоб сказати собі: на це можна заплющити очі заради чогось набагато важливішого.

Адже цим «набагато важливішим» була можливість розбавити свою вироджену породу свіжою кров'ю і в такий спосіб врятувати хай не ім'я (Елізабет була одиначкою, яка, судячи з усього, дуже тяжко далася її батькам), але хоча б рід Гамільтонів. Артем навіть не виключав, що саме батько з дитинства настроював її на такий підхід до вибору партнера. Їхньому роду потрібен був здоровий молодий чоловік із свіжою генетикою і високим рівнем IQ. І вони його знайшли.

Артем-Арчі став частим гостем у їхньому домі, більше того, він відчув чоловічу симпатію сера Гамільтона. Так-так, не батьківську, не дружню, а саме чоловічу – таку, яку може мати мужчина, що належить до певного men's club, до іншого чоловіка з цього самого клубу. Артем підозрював, що якби склалася інша ситуація, то їхня дружба могла б перетворитися у щось інше... Природно, як і кожен чоловік, він притлумлював у собі ці підозри і намагався ставитися до батька Елізабет як до батька Елізабет. Проте... рука, особливим жестом покладена на плече, поправляння комірця з неначе випадковим доторком пальця до шиї, виправляння постави під час уроку верхової їзди, дорогі подарунки, погляди зі значенням, слова з підтекстом... Артем боявся всього цього. Боявся не тому, що це було відразливо і протиприродно, а тому, що це його збуджувало.

Єдиним виходом уникнути непотрібних наслідків було одруження. Артем знав, що у такому разі сер Гамільтон ніколи не дозволить

собі переступити межу. Звичайно, завжди можна було втекти. Артем не боявся цього, але й не хотів. Він хотів стати членом клану Гамільтонів.

Та запропонувати Елізабет одруження він не міг, його стримував чинник соціальної нерівності. Він знав, що це упередження, що він достатньо заможний і перспективний, щоб не зганьбити честі самого лорда, однак це його муляло. Тому він вирішив зробити інакше: завести з Елізабет дитину і жити нешлюбно, а пізніше, коли він досягне супервисокого соціального статусу, формально укласти шлюб. Здається, і сама Елізабет була не проти. Але виникла одна проблема: вона не вагітніла. Вони перепробували всі способи, всіх лікарів. Та дарма.

Так, це було саме те, чого боялася Елізабет, чого боялися її батьки. Це було виродження породи. Природа не хотіла продовжувати цей рід. Елізабет мала дисфункцію яєчників, однак приймати гормони, з особистих міркувань, відмовилася.

Такі стосунки з Елізабет тяглися до закінчення магістратури. Паралельно розвивалися стосунки Артема з її батьком. Батько Елізабет докладно розповів йому про свій родовід, про те, як його родина поступово все втратила, як він починав з нуля, аби викупити свій родовий маєток і повернути статус – пропитий, програний у карти, проциндрений його предками. Він відбудував фортецю свого добробуту, створив заново добру репутацію своїй родині, поставивши її на верхівку соціальної ієрархії, як багато

століть тому. Вони проводили у спілкуванні десятки годин – біля каміна, в конюшні, на полі для гольфа, в театрі. Артем навіть подумував, що сер Гамільтон – це його власний портрет у майбутньому, настільки добре вони розуміли одне одного і переймалися інтересами одне одного.

З наближенням кінця магістратури сер Гамільтон (для Арчі він став просто Чарльзом) став усе наполегливіше виявляти знаки симпатії. Це помітили в сім'ї. Леді Гамільтон ставилася до цього досить толерантно, і це бентежило Артема. У глибині душі він хотів, щоб леді Гамільтон влаштувала своєму чоловікові кілька скандалів і це допомогло б їм позбутися нездорової чоловічої приязні. Однак цю жінку нічим не можна було здивувати. Вона трактувала двозначні стосунки її чоловіка з кандидатом у зяті як щось подібне до захоплення кіньми або гольфом.

Роман Чарльза Гамільтона і Арчі-Артема продовжував бути цілком платонічним або принаймні майже платонічним. Хоча... мабуть, усе-таки це був не роман. Це була тепла чоловіча дружба. Трішки занадто тепла. Часом Артемові здавалося, що це схоже на фрагмент знаменитого розпису Мікеланджело «Творення Адама»: руки людиноподібного Бога-отця і богоподібного Адама тягнуться одна до одної, от-от вони доторкнуться, от-от з'єднаються. Але цього не стається. Не стається фізично, хоча фактично їхні руки вже поєднані, бо це сталося в їхніх думках.

Дружба Артема з батьком Елізабет на певному етапі досягла тієї критичної точки,

коли треба було щось міняти: або переступити межу, або покласти цьому край. Це стало явним, коли Арчі впав з коня і вивихнув ногу. Лорд Гамільтон кинувся йому допомагати. Больовий шок, співчуття, кінь, що зненацька збунтувався, відсутність будь-кого навколо, – все це створило ситуацію, яка закінчилася обіймами, які значили для обидвох більше, ніж проста дружня підтримка.

За вечерею лорд Гамільтон був дуже мовчазним. Під час десерту він завів розмову про майбутню кар'єру Арчі і пообіцяв посприяти. «Сприяння» обернулося тим, що девелоперським проектом Арчі, що його він подав як магістерську тезу, зацікавилася одна престижна фірма у Північній Америці, чийм співзасновником був лорд Гамільтон. Чарльз прийняв рішення. І Арчі підкорився...

...Артем пробудився від спогадів. Він роззирнувся навкруги по другому рівневі свого second life. Наплив людей різко зменшився. Запанувало затишшя, спала метушня. Ніхто не падав з криками вниз. Ніхто не пхався. ВХІД став абсолютно вільним.

«Невже і тут є якийсь цикл?» -- здивувався Артем.

Він пошукав очима «старих знайомих». Фронтівичка зникла з горизонту. Артем поглянув ліворуч. На нього уважно дивився чоловік у довгому чорному пальті й капелюсі, схожий на великого пролетарського письменника.

«Чому він не зніме капелюха?» – подумав Артем.

Чоловік, якого, за північноамериканською звичкою він прозвав аббревіатурою ВПП (Великий Пролетарський Письменник), стояв на прогнилій драбині, яка брала початок унизу, у воді, потім досягала Артемового рівня, «переламувалася» там майже буквою «Г» і вела до виходу так, що по ній пролетарському письменникові, – якби він нарешті рушив уперед, – довелось би повзти навкарачки. Але він не рухався. Він замислено дивився кудись донизу. Артем і собі спрямував туди погляд: чорна каламутна вода під ними вже була не стоячою, а повільно рухалася і тягла за собою райдужні бензинові плями.

– «Так называемая христианская культура – нечто подобное радужному пятну нефти на широкой, мутной реке»⁵⁷. Так? Ви про це зараз думаєте?

Артем здригнувся від несподіванки, бо це сказав не ВПП.

Серафим стояв на кінчику заіржавілої труби і лукаво дивився то на одного, то на другого свого клієнта.

ВПП підняв на нього важкий погляд, не в змозі приховати здивування.

– Що ви маєте на увазі? – спитав він.

– Нічого. Просто цитую.

– І що?

Серафим розсміявся:

– Нічого. Прикольно.

– Що це значить «прикольно»?

⁵⁷ Цитата з роману Максима Горького «Життя Кліма Самгіна».

– Ну, це значить влучно і весело.

Пролетарський письменник замислився, натомість Артем зі свого карниза вступив у розмову:

– Серафими читають земну літературу?

– А що тут такого? Ми також хочемо знати, що ви про нас думаєте. І свою думку про письменників маємо.

– І що ви думаєте про мене? – з підозрою спитав Серафима ВПП. – Що я старий дурень?

– Ви? Та ні! Ви навіть не уявляєте, скільки серед нас, Серафимів, є ваших фанатів!

Тепер настала черга розсміятися Артемові і пролетарському письменникові. Вони вибухнули сміхом, і від того, що це сталося водночас, презирнулись і перемигнулися. Між ними встановився контакт.

– Чого ви смієтеся? – ображено закусивши губу, спитав Серафим.

– Як «чого»? Бо я марксист! – розкотисто сміявся ВПП.

– Ну то й що? Ми і Маркса шануємо.

– Маркса? Ви?

– Аякже. Він наблизив людство до розуміння Бога.

– Він же був атеїстом!

– Знов за рибу гроші! Ви, на землі, змішуєте два поняття: перше: Бог – творець і вседержитель, а друге – це той імідж, який йому створили різні релігії, тобто Бог як об'єкт поклоніння, ідол. А ви, товаришу, бунтували не проти Бога, а проти ідола, якого створили люди. Ми це прекрасно розуміємо.

Пролетарський Письменник посерйознішав. Він стояв на останній перетинці драбини

перед її зламом під кутом 120 градусів, неначе вагаючись, ставати йому навкарачки чи ні. Він автоматично рукою промацував перетинку драбини, неначе хотів упевнитися, що вона витримає його вагу.

– А я? Ви вважаєте, я теж наблизив людей до розуміння Бога? – невпевнено спитав він.

Серафим театралью перекрутився на кінчику тонкої заіржавілої труби.

– Ні, ваша заслуга в іншому, – відповів. – Ви свого часу зробили докладний звіт про ставлення до Бога і до віри людей вашої епохи.

– Звіт?

– Саме так. Ми ж повинні бути в курсі, як змінюється світогляд і ставлення до Бога у людей на землі. А відстежувати кожную розмову на цю тему, кожную думку кожної людини ми не в силі. Тому й моніторимо письменників, філософів, науковців. Ви – класний, це факт.

– А як же Достоевський і Толстой?

– Вони передавали лише свої відчуття, створивши світ «достоевщини» і «толстовщини», які нас цікавили лише як одиничні факти. А ви «пробраузерили» все: і перших, і других, і дарвіністів, і марксистів, і традиційно віруючих, і бозна ще кого. Так що для нас тривалий час ваш «Самгін» був настільною книгою, довідником. Але головний ваш фінт полягає в тому, що ви так і не призналися світові: а яке ваше власне розуміння Бога? Дивовижно! Ми дискутували на цю тему між собою до піни на губах. До речі, дозвольте вас спитати, яке ж воно, ваше розуміння? Які ваші особисті стосунки з Богом?

Великий Пролетарський Письменник дуже уважно слухав Серафима. На його обличчі не було ні крапельки гордощів, ні крапельки втіхи, лише бажання щось зрозуміти.

– В тому то й річ, що я сам не знаю. Якраз задля того, щоб зрозуміти це, я тут і теліпаюся.

Він показав на драбину, на якій стояв. Здавалося, йому було найтяжче пересилити себе і з вертикального положення перейти в позу навкарачки. Це принижувало його гідність. ВПП легенько пострибав по драбині, перевіривши її на міцність. Він озирнувся на Серафима, котрий балансував, стоячи однією ногою на іржавій трубі.

– Оце стою я тут і думаю, – продовжив ВПП, – а чи варто мені ставати навкарачки, аби дістатися ВИХОДУ? Що там? Істина? Правда в останній інстанції? Але навіщо мені правда про Бога? Чи не краще було б лишитися на першому рівні, в своїй старій Москві 20-х, мігрувати з редакції до редакції, від одного літературного кафе до іншого, писати запоем на клаптях жовтого паперу... Принаймні ніяких мук сумління, спокій... А головне, не треба ставати в цю принизливу позу!

Серафим замахав руками:

– Е ні, тут ви помиляєтесь. Те, що на першому рівні, – то не спокій. А точніше, для вас то не спокій. Бо питання: «Хто ВІН?» вас мучитиме постійно і ви ніколи не заспокоїтеся, поки його не осягнете. Саме тому ви і вирушили на пошуки Істини, бо хочете спокою. Пам'ятаєте? «Нет людей, которым истина была бы нужна ради ее самой, ради

насладження ею. Я повторюю: человек хочет истины, потому что жаждет покоя».

– Чия це цитата?

– Ваша.

ВПП наморщив чоло:

– Моя? Мені треба себе перечитати... Ну так що там з істиною? Невже все-таки дух первинний, а не матерія?

– Ні, матерія залишається первинною. І навіть те, що люди на землі називають «духом», насправді особливий вияв діяльності матерії. Все за наукою. Та ви ж самі писали про це: «Эту нужду (тобто потребу пізнання істини) вполне удовлетворяют так называемые научные истины, практического значения коих я не отрицаю».

ВПП замислився, схиливши голову на перетинку драбини, а потім привітно подивився на Серафима:

– Дякую тобі, ти мене підбадьорив. Зараз зберуся з силами і полізу далі.

– Вже лишилося зовсім небагато, – усміхнувся Серафим і заглянув у свій фолдер. – Адью! Мені треба змиватися. Кличуть.

– Хто тепер? – спитав його Пролетарський Письменник. – Старі більшовики?

– От і не вгадали. Я на інший етнічний простір. Дервіші на зв'язку.

– Там чи там? – ВПП кивнув головою спершу на вхід до другого рівня, що мав означати напрямок до першого рівня, а потім на ВИХІД, який вів до рівня третього.

– Там, – показав рукою на ВИХІД Серафим. – Дервіші вже давно там.

– Усі?

– Ще чого! – розсміявся Серафим.

Коли він зник, Великий Пролетарський Письменник миролюбно сказав Артемові:

– Юначе, чи не складете мені компанії в досягненні ВИХОДУ? Вдвох якось веселіше!

Артем погодився:

– Із задоволенням!

ВПП міцніше натягнув на вуха чорного капелюха, підняв поли довгого плаща і, притримуючи їх під пахвами, поліз по драбині. Навкарачки.

Артем провів його поглядом. Страх, непевність, сумніви – все, що його обтяжувало досі, вмить розвіялося.

Він дочекався, поки до нього наблизиться мігруюча рейка, стрибнув, згрупувавшись у стрибку, як кіт, і опустився на неї...

– ...Ласкаво просимо у новий вимір!

Це була молода худенька дівуля, дуже схожа на японку, в білому діловому костюмі – піджак на голе тіло, коротка спідничка, чорне гладеньке волосся зібране на потилиці в гульку, з якої стирчали шпильки з кульками на кінцях.

Дівуля, як і Серафим, тримала в руках фолдер.

– А ви хто така, дамочко? – спитав ВПП.

Артем хотів спитати те саме (щоправда, без фамільярного «дамочко»), проте ВВП його випередив.

«Дамочка», на відміну від Серафима, не була схильна до балаканини, однак службове становище зобов'язувало її дати точну відповідь клієнтам.

– Я не можу пояснити це вам обом одним словом, бо ви з різних часових потоків. Тому називайте мене «Архангелом». Так буде зрозуміліше.

– А де Серафим? – спитав Артем.

Архангел підвела на нього запитальний погляд, ніби хотіла сказати: та в нас цих Серафимів як гною.

– Серафим 2353950, – уточнив він. – Чому його забрали від нас?

Архангел смішно наморщила чоло і склала губки трубочкою:

– Тут не прийнято обговорювати рішення начальства.

– Яка ти сувора! – посміхнувся ВПП.

Архангел ніяк не зреагувала на жарт.

Артем роззирнувся навкруги. Те саме зробив і ВПП.

Дивно. Навколо не було нічого. Зовсім нічого. Все було біле, майже як у дитячому віршику про білі мухи. Білий гелевий простір. Тут не було нічого, за що можна було б зачепитися поглядом. Це і простором не можна було назвати. Бо простір завжди має початок і кінець, схід, захід, північ і південь, його завжди можна вкласти в систему координат. Але те, в чому вони опинилися, було позбавлене цих параметрів. Будь-яких ознак простору.

«Невже це і є “НІЩО”?» – подумав Артем.

Архангел у білому костюмі зливалася з білим гелевим тлом, лише її чорна зачіска з червоними кульками на шпильках давала Артемові та пролетарському письменникові орієнтацію.

– За мною! – скомандувала вона.

Артем із ВПП слухняно рушили за нею, навмисне трохи відстаючи, щоб мати змогу перекинутися слівцем.

А вона не дуже привітна!

Неначе тут нам не раді. Мовляв, «чого ви приперлися: сиділи б, як усі нормальні люди, на першому рівні... а то тепер клопоту з вами...».

Вони тихо засміялися.

– А ви класно балансуєте на рухомій колії, – зробив комплімент Артемові Великий Пролетарський Письменник.

– А ви класно повзаєте по драбині!

І вони знову розсміялися. На цей раз голосніше. Архангел обернулася і суворо на них поглянула.

Артем і ВПП на мить замовкли.

– Вас як звуть?

– Артем.

– Що за дивне ім'я?

– Нормальне. Я щойно з того світу.

– Як ви швидко дісталися сюди! Неймовірно! Як вам це вдалося?

– Краще спитайте, як мені вдалося померти в свої тридцять три роки.

– То як вам вдалося це зробити? Ви що, застрелились, як Маяковський, чи повісись, як Єсенін?

– Ні, я помер звичайною смертю.

– Звичайною смертю у тридцять три роки?

– Ну, я помер від серцевого нападу.

– Ви що – слабували на серце?

– Та наче ні. Принаймні я про це не підозрював.

ВПП замислився.

– Слухайте, – озвався він. – Яке зараз століття?

– Двадцять перше.

– Радянський Союз є?

– Ні. Розпався...

– Я так і знав... – зітхнув ВПП і замовк.

Вони продовжували йти білим коридором, де не було ні стелі, ні підлоги, ні стін. Це навіть не можна було назвати тунелем. Це було справді «ніщо».

– А чим ви займалися в житті? – знову озвався ВПП.

Артем замислився: як би популярно пояснити йому слово «девелопер»?

– Мамонами, – сказав він, не знаючи, чи зрозуміє його ВПП, тому скористався лексикою періоду життя ВПП: – Я – буржуй.

– Буржуй? Ніколи б не сказав! Яка дивна логіка потойбічного світу: ми опинилися в одній зв'язці... Пролетарський поет і буржуй! Ми колись вірили, що в майбутньому гроші зникнуть... Наївні, так?

Артем хотів був погодитися, проте зненацька його осяяла думка:

– Власне, вони таки зникли... Тобто зникають... До речі, вони почали зникати насамперед у «буржуїв». «Капіталісти» тепер практично не користуються папірцями чи монетами, а лише картками. Лишилося тільки слово, а самих «грошей» нема...

– Так ви кажете, капіталісти перебрали наші ідеї?

– Не скажу, що вони перебрали ідеї, просто так само собою сталося. Логіка розвитку ринкової економіки.

– Логіка, кажете... ринкової...? А як же соціальна справедливість?

– Знаєте, у деяких так званих капіталістичних країнах усе діється так, як про це колись мріяли ви. Немає ні супербагатих, ні супербідних, всі більш-менш рівні в матеріальному плані, стирається грань між містом і селом... Словом, усе за марксизмом-ленінізмом. Теоретичним, звичайно.

– То чому ж ці країни називаються капіталістичними?

– Взагалі, якщо чесно, то цей термін вже став архаїзмом.

– Як же їх тепер називають?

– Розвинені країни...

– Розвинені, кажете... А ми, значить, так і лишилися нерозвиненими?

– Ну, – зам'явся Артем, – зараз понапридумували різні терміни, аби не ображати країни чи народи...

ВПП важко зітхнув. Розмова виявилася для нього травматичною.

– Навіщо я заговорив до вас? Я був таким самовпевненим, таким цілеспрямованим, а ви розбурхали в мені...

– Що саме?

– Сумління... Виявляється, те, у що ми вірили, не вартує й ламаного шеляга... Значить, ми помилялися. Значить, усе було марно.

Артем замислився. Він не міг відповісти, хоча відчував, що пролетарський письменник помиляється.

Однак тут до них обернулась Архангел і втрутилася в розмову:

– У цьому світі немає нічого марного. Все передбачене Богом. Усе стається з його відома...

– Навіть соціалістична революція? – перепитав ВПП.

– Навіть соціалістична революція... І не треба робити такі круглі очі! Твердити, що це народні маси під керівництвом лідерів, закономірний рух суспільства, колесо історії і все таке... Знаєте, в чому ваша проблема? Ви робите з Бога безпорадного спостерігача, який не може впоратися з тим, що діється в світі. Якби все залежало лише від вашої людської волі, то що йому тоді лишається? Яка його в такому разі місія? Бути весільним генералом, який тільки те й робить, що красується на іконі? А ще ви робите з НЬОГО юриста, який обслуговує ваші ж уявлення про мораль. Але ВІН – не суддя, не адвокат і не прокурор. Він не поліція моралі. Бог – це щось інше. Бог – це могутній творець, і нічого в історії – розумієте – нічого! не відбувається без його відома... Аргументи щодо втручання диявола в ЙОГО творіння – вигадки. Дитяча казка. Диявола нема. Існує лише закон боротьби і єдності протилежностей. За Марксом. Цей закон, як і всі інші, встановив БОГ. А Маркс сформулював. Процес творення у космосі, на землі, у суспільстві, в історії триває, і хтось мусить тримати все це під контролем. Саме тому ВІН називається ВСЕ-держитель. Творення відбувається ПОСТІЙНО. Щодня і щохвилини. ВІН творить світ щосекунди.

Архангел випалила тираду, як із кулемета. Судячи з усього, їй доводилося говорити ці слова не вперше.

– Як? – спитав Артем. – Як практично відбувається процес творення?

– А ви як думаєте? – замість відповіді спитала Архангел і подивилася на ВПП.

– Подібно до приготування хліба? – посміхнувся той. – Спочатку кидаємо зерна в землю, а в кінці рушник піднімається разом із дріжжовим тістом, і так аж до перетравлення його в шлунку? Чи подібно до написання роману? Адже письменник може в романі зробити що завгодно: і вбити, і воскресити. Так і ВІН?

Архангел скривилася:

– Ні, насправді цей процес нагадує створення комп'ютерної програми, хірургічну операцію, вакцинацію, інженерний проект.

– Тобто?

– Бог закладає або запускає програму і спостерігає, як поводить ся суспільство в цій ситуації. Різні соціуми в одній і тій самій ситуації поведуться по-різному.

– А навіщо це йому?

– В такий спосіб він удосконалює світ. Однак складність полягає в тому, що світ – це система взаємозалежностей: якщо зрушиш щось в одному місці, реагує вона вся: десь вона валиться, а десь – навпаки: нарощує потенції, мобілізує імунітет. От ви, товаришу Великий Пролетарський Поете, – звернулася Архангел до ВПП, – ви представник того часу, коли Бог запрограмував кардинальні зміни на базі свіжих ідей справедливості. Коли він запустив у соціуми цю програму, або вакцину, або соціохімічний реактив, – називайте це як хочете, – то із здивуванням

побачив, що нову ідею справедливості різні соціуми протрактували по-своєму. Настільки по-різному, що це спричинило багато історичних перверзій і навіть катастроф. У деяких регіонах «новий соціохімічний реактив справедливості» викликав бурхливу «соціохімічну реакцію». Соціуми під час неї викинули на поверхню лідерів, які, по суті, не були ідіотами чи маніяками, як їх часто тепер, заднім числом, малюють. Це були харизматичні лідери, фанатики ідеї або псевдоідеї справедливості, в яку свято вірили. Їхню віру в те, що справедливість має бути саме такою, а не інакшою, поділяли люди, мільйони людей, бо якби вони її не поділяли, лідери не змогли б протриматися жодного дня...

– Підтверджую, свято вірили... – кивнув Пролетарський Письменник. – А що з цього вийшло?

– Ситуація зашкалила, система почала самознищуватися... Богу довелося знову все перепрограмувати. Вже обережно, не так радикально, як на початку минулого століття... Тепер, власне, йде регенерація.

– Тобто ви хочете сказати, що со-ці-ум, – по складах промовив нове для нього слово ВПП, – це фізична субстанція, матерія, яка розвивається за фізичними законами?

– Майже. Все як у фізиці і хімії: поки АШ і О існують окремо, то вони щось одне, а коли об'єднуються за пропорцією 2:1, то стають молекулою води і отримують зовсім інші властивості. Так і соціуми: це складні соціохімічні формули, біохімічні маси, жива матерія. Компоненти (тобто атоми, люди)

в усіх соціумах однакові, але молекули різні. Саме тому в різних соціумах усе відбувається по-різному. Залежно від соціальної гравітації, соціомагнітного поля... Бог – це великий соціохімік, соціофізик.

– Ми це називали вульгарно-матеріалістичним підходом... – насупився ВПП.

– Називайте як хочете, адже будь-які розмови про Бога – це лише метафора. Я намагаюся лише наблизити вас до ЙОГО розуміння.

Пафос Архангела трохи занепав.

«Здається, і Архангели здатні втомлюватися», – подумав Артем. Її тирада справила на нього величезне враження. Його, немов океанічна хвиля, накрила нова інформація, і він в ній захлинався. Сотні питань виривали в його голові, немов піщинки, збурені хвилею.

Він зрозумів, що питання, з яким він збирався звернутися до Бога: «Чому я помер так рано?» – було просто смішним. Бог – не бухгалтер, не чиновник «Собезу», який каже: «Цьому дам, а цьому не дам». Тисячі людей, мільйони «соціохімічних атомів» звертаються до Бога зі своїми проблемами, скаргами, скигленнями, наріканнями. А це, виявляється, не має ніякого сенсу. Бо лише вони самі творять своє життя в межах соціобіологічного і соціохімічного поступу, який планує і запускає в життя ВІН...

Архенгел відвернулася від них і знову пішла вперед.

Артем із Пролетарським Письменником поволі почовгали за нею. Кожен думав про своє.

«Власне, хто винен у моєму депресивному зриві, через який я просидів у глухих преріях кілька місяців? – міркував Артем. – Тільки я сам».

Смерть Чарльза була лише приводом. Артем уже до того почав відчувати дику відразу до всього того, чого так несамоовито добивався: грошей, статусу, своєї «кульності»⁵⁸ і «болдності»⁵⁹. Чарльз розбився на своєму маленькому літачку, яким керував сам. Усе було протрактовано як нещасний випадок. І Артему було б набагато легше сприйняти його смерть саме так. Але він знав про неї більше за інших, бо напередодні отримав від Чарльза електронне повідомлення. Чому Чарльз написав йому? І тільки йому? Невже він вважав його близькою людиною? Настільки близькою, щоб довіритися йому перед смертю? А може, це було застереження? Мовляв, на тебе це також чекає? Чарльз написав, що смертельно хворий. Тільки не на фізичну хворобу. Фізично він абсолютно здоровий. Це хвороба, на яку хворіють багаті інтелектуали. Не просто багаті і не просто інтелектуали, а саме багаті інтелектуали. Часом цей стан діагностують як біполярну депресію. Але це не так. На біполярну депресію хворіють усі, незалежно від інтелектуальних здібностей і соціального статусу. А Чарльз має на увазі професійну

⁵⁸ Так сучасний український і російський сленги адаптували слово «cool» («крутий») (прим. автора).

⁵⁹ Так сучасний український і російський сленги адаптували слово «bold», що можна перекласти як «значущий» (прим. автора).

хворобу певної категорії людей. Хворобу без спеціальної назви. Це душевна пустка. Душевна прірва. Ти маєш усе. І ти всього цього досяг сам. Лише зусиллями своєї сірої речовини. Ти створив фортецю матеріального добробуту. І ти вже без цього не можеш жити. І водночас усвідомлюєш, що це заважає твоїй особистості реалізуватися. Ти не для того прийшов у світ, щоб вилізти на верхівку соціальної драбини і насолоджуватися своїм статусом: «Ай да Пушкин, ай да сукин сын!» Тобі не для того був даний високий інтелект, щоб ти мізинцем лівої ноги досягнув успіху лише для себе. Ти був народжений, щоб змінити світ. І знаєш, що зумів би це зробити. Для цього були всі передумови. Але ти цього не зробив. І вже не можеш. Бо тобі лінь. Бо ти розтратив свої сили на неістотне. Ти все ще відчуваєш в собі грандіозні інтелектуальні потенції, помножені на життєвий досвід, але не маєш стимулу їх реалізовувати. Натомість ти займаєшся чимось другорядним, «затикаєш діри», «робиш хвили», «блазнюєш», живеш серед непотрібних речей, розмов, контактів, займаєшся переливанням із пустого в порожнє, одне слово, поводишся так, як хоче від тебе суспільство, обивательське за своєю суттю. Але ти знаєш: все це не те. Не те. Не те. І от настає та критична точка, коли твоя прірва в грудях розширюється до неможливості, стає неспівмірною з життям...

Артем, отримавши цього листа, негайно набрав лондонський номер Чарльза і сказав, що вилітає. Але той віджартувався із

властивим йому британським гумором і відповів: «Не треба. Я в порядку».

Звістка про смерть Чарльза приголомшила Артема. Прибила його. Той лист був попередженням. «Слухай, – немовби писав Чарльз, – з тобою буде те саме. Роби щось, поки можеш. Бачиш, мені вже пізно...»

Артем зрозумів, що Чарльз мав рацію. Віднедавна у нього в грудях почало щось діятися. Він ще не відчував болю. Він відчував там холод. Реальний холод у маленькій порожнині, що утворилася в грудній клітині. Тепер він розумів, що то й була та діра, яку мав на увазі Чарльз. То була прірва. Поки що зовсім маленька. Прірва-дитинка. Але він знав точно: діти ростуть... Логіка.

З цим треба було щось робити. Терміново. І він прийняв рішення розчинитися в просторі й часі. І зробив це. Він утік в «нікуди», в nowhere.

Йому треба було кілька місяців, щоб повернутися до нормального стану. Вібрація двигуна трактора пробудила його з депресії. Він повернувся до життя, але не попереднього. Він повернувся додому...

Архангел зупинилася.

Артем і ВПП підійшли до неї і розгледіли на білому гелевому фоні лише білий, схожий на прогулянковий, трамвайчик із незаскленими вікнами.

Архангел показала рукою: заходьте! Артем і Пролетарський Письменник зайшли, сіли поряд.

Трамвайчик нечутно рушив.

Вони відразу навіть і не зрозуміли, що діється. Адже на землі око визначає рух лише на тлі інших предметів, які лишаються у відносному спокої. А тут не було того тла. І роботи двигуна чи чогось такого подібного було не чути. Артем весь час підсвідомо напружував очі, намагаючись зором пробити білу телеву речовину без явних ознак простору. Це йому щось нагадувало. Що саме?

Несподівано його осяйнув спогад. Він згадав цитату з роману Пролетарського Письменника і відразу ж повернувся до нього:

– Пам'ятаєте, як у вас: «Ты думаешь, как образовался глаз? Первый глаз? Ползало какое-то слепое существо, червь, что ли, – как же оно прозрело, а? Наверное – от боли. Тыкалось передним концом, башкой, в разные препятствия, испытывало боль ударов, и на месте их образовалось зрительное чувствилище, а?»

ВПП з цікавістю подивився на Артема, але нічого не відповів. Здавалося, він не пам'ятає своїх романів, але йому соромно зізнатися в цьому. Натомість Артем екзальтовано продовжував:

– Мені хочеться зараз зробити те саме: тикатися оком об цю білу масу, поки не прозрію.

– Не намагайтеся бути дарвінішкою, юначе, – охолодив його запал Пролетарський Письменник.

– А ви хіба не дарвініст? Як марксист ви мали б поділяти ідеї Дарвіна.

– Я маю до Дарвіна упередження, – сказав ВПП. – У ньому є щось від «попівщини», не знаю що.

Він хотів був ще щось додати, проте запнувся.

– Дарвінізм – це лише «обнауковлена» форма християнства, – втрутилася в розмову Архангел. – Дарвін був глибоко віруючою людиною. Його теорія цілком може бути трактована як деталізація християнського дискурсу, «розшифровка» з незначними корекціями ступінчастого, поденного процесу творення Богом різних явищ природи. І це цілком вкладається в християнську логіку: Біблія – текст метафоричний, вона розрахована на людей різного рівня освіченості. Кожен, казали богослови, трактує Святе писмо в міру свого інтелекту. І вони мали рацію. Тож Дарвін аж ніяк не втрутився в головний дискурс християнського творення. І розумні церковники це усвідомлювали. Потрібен був лише час, щоб старе консервативне покоління богословів відійшло і народилося нове, яке б дивилося на ці речі по-новому. Власне, так і сталося – еволюційно. Так що Дарвін насправді дуже зручний для християнства. А ключове питання творення – це питання ПОЧАТКУ, в яке він не втручався.

– Логічно, – сказав ВПП. – Я завжди інтуїтивно відчував неприязнь до Дарвіна. Невже він мав рацію?

– Багато в чому так. Не він, так хтось інший зробив би його відкриття. Проте його головна помилка – вважати еволюцію абсолютною закономірністю, вирішенням усіх проблем. А насправді поступ відбувається не лише еволюційно, а й революційно, і навіть

подібно до закону розширення простору або взявши за модель аваланш⁶⁰.

І після цих слів трамвайчик дуже логічно виїхав назовні з білого позавимірного антипростору.

Артем і ВПП автоматично схопилися за поручні, неначе боячись вивалитися з трамвайчика. Насправді ж трамвайчик і не думав хитатися. Він плавно їхав, а точніше, плив у повітрі.

Однак те, що зненацька відкрилося перед їхніми очима – а це був якийсь новий, кількавимірний простір, – ударило по їхніх загальмованих у білому гелевому антипросторі відчуттях. Те, що вони побачили, ніяк не вкладалося в їхні уявлення про реальність. Знову хотілося відкрити очі широко-широко, але тепер не для того, щоб прозріти, а щоб увібрати нові зорові образи.

Простір був кількавимірний, це факт. А якщо бути точнішим, то це з їхніх очей було знято обмеження бачити світ лише в одній проекції, але очі ще не справлялися зі сприйняттям і обробкою багатовимірної зорової інформації. Тому спершу перед ними постав ніби калейдоскоп візуальних образів. Від цього крутилася голова і нудило.

Артем і ВПП в муках адаптувалися до нових відчуттів: морщилися, терли очі, примружувалися, кліпали, щоб дати очам перепочити.

– Боляче! Грець би його побрав! – вигукнув ВПП нетерпляче.

⁶⁰ Лавина, зсув.

І зненацька Артема осяяло: вони можуть відчувати біль! Дивовижно! Адже на попередніх рівнях цього не було!

– Ми б'ємося оком... Скоро прозріємо! – повторив Артем слова Пролетарського Письменника.

Різкий, подібний до світла блискавки біль востаннє протнув Артемові очі і зненацька стих. Відбулась адаптація.

Він обережно, боячись повторення недавніх неприємних відчуттів, став роззиратися навкруги.

Трамвайчик повільно плив у повітрі, і все можна було добре роздивитися. Око набуло здатності бачити об'єкти здаля і зблизька водночас. Простір, охоплюваний оком, став набагато ширшим. З'явилася безмежна перспектива. Все відбувалося супроти законів оптики: не світлові хвилі від предметів потрапляли на сітківку ока, а неначе око посиляло потік хвиль, які, виходячи з двох точок спершу двома тонкими струменями, розширювалися, подібно до того, як розширюється Всесвіт, і обплітали простір, брали його в кулак і зтягували інформацію назад в око, як у чорну діру.

У ВПП адаптація до нових відчуттів відбувалася повільніше. Він крутив очима, тряс головою, натягував капелюха на очі, піднімав його і час від часу кидав безпорадні погляди то на Артема, то на Архангела.

Архангел, стоячи проти руху трамвайчика, уважно, як лікар, спостерігала за своїми пацієнтами, неначе готова в будь-який кризовий момент стати на допомогу.

Коли Артем звернув погляд на ВПП, мовляв: «З ним усе о'кей?», Архангел лише заплющила очі і тричі кивнула головою, ніби кажучи: «Зараз усе стабілізується».

І справді, Пролетарський Письменник заспокоївся і також почав роздивлятися навкруги, втягнувши голову в плечі.

Артем і собі зацікавлено роззирнувся.

Це була горбиста місцевість, невисокі гори і неглибокі яри. Все було зроблено (чи створено?) не з каменю, а з дивної речовини, яка нагадувала закам'янілий розтоплений білий віск. Пагорби були порізані печерами так, ніби в горах застиглого білого воску хтось вогнем протопив діри. Віск топився, стікав по стінках, аж поки не охолоджувався, видно було геть і краплі, які застигли, не встигнувши відірватися від основи. І навіть береги річечки, що прорізувала собі дорогу в каньйоні із закам'янілого воску, теж були витворені з такої самої речовини явно неземного походження.

Небо було майже білим, однак воно не зливалося з восковим ландшафтом, який дуже чітко проглядався з висоти.

Тут не було ні дерев, ні трави. Лише складчаста субстанція.

А у її складках снували люди. Артемові було видно, що вони роблять в улоговинах і впадинах.

Часом краєвид мав неприродний, декоративний вигляд. Ось на одному березі річечки, а точніше струмка, стоїть кінь, прикрашений, як на українське весілля: з лентами, дзвіночками. А з іншого боку потічка

стоїть дівчина в українському народному костюмі, вбрана так само врочисто – у вінку зі стрічками, вишиванці, керсетці... Це було б схоже на ілюстрацію з книжки, якби дівчина не заглядала в сталактитову білу печеру, де на престолі стоїть іконка і блимає лампадка.

В іншій зморшці ландшафту на невеличкому плацу черниці, схожі на сестер-служебниць, грають у хокей. Щось подібне Артем бачив колись на фотографії в Північній Америці. Черниці весело сміються, вони динамічні, енергійні й життєрадісні.

А ось і дервіші. Можливо, ті самі, до яких поспішав Серафим. Вони танцюють свій магічний танок, безперестанку кружляючи на одному місці. Їхні «спідниці» то піднімаються, то опускаються шарами. Згори вони схожі на дзиги. Голови з високими ковпаками закинуті назад, очі заплющені, а на обличчях – блаженство.

А он чоловік в одязі із звірячих шкур. Сидить навпочіпки, обличчя не видно з-під капюшона, а навколо нього стрибають і лащать північні пси з однієї упряжки. Здається, він струже їм заморожене м'ясо.

Артем дивувався. Все було нелогічним. Штучним. Ясно, що рай повинен бути якимось інакшим, аніж його малюють на землі. Тому білу речовину, подібну до закам'янілого розтопленого воску, з якої створено цю реальність, можна було б прийняти. Однак усі ці кітчеві картинки... Артем поглянув на ВПП, неначе питаючи його думки з цього приводу.

Той так само збентежено роззирався навкруги.

Артем звернув погляд в інший бік: в уловині із закам'янілого розтопленого воску сиділи кримськотатарські вишивальниці. Вони гаптували золотими і срібними нитками.

Ось гвинтовий літак 20–30-х років. Біля нього стоїть льотчик у чорній шкіряній шапці «з навушниками» і в круглих, оправлених у чорну гумову оправу, окулярах, що присмокталися до обличчя.

А ось... Ні, не може бути. Першотравнева демонстрація з червоними прапорами і гаслами: «Мир – труд – май».

Вдалині сяють бані київських церков, так, неначе він їх спостерігає з лівого берега в ХІХ столітті. Вони скидаються на іграшкові.

Артем і ВПП презирнулися.

Разом набрали в груди повітря і разом випалили:

– Це що – пропаганда?

– Це що – реклама?

Архангел розміялася. Строга і неприступна досі, вона сміялася, як дівчинка, до сліз.

– Бінго!⁶¹ – вигукнула вона і глянула на годинник. – Ви чемпіони з розгадки цієї фішки! Я програла вашому Серафимові цей кулончик з ангелочком, на який він давно вже зариться.

І вона показала рукою на дивовижну вишюльку на шії: амурчика з натягнутою тятивою.

«Цікаво, а чи є тут любов?» – запитав себе Артем.

⁶¹ Вигук, що вживається під час гри в бінго (різновид лото), коли в когось сходяться всі номери; в північно-американській говірці вживається і поза ситуацією цієї гри.

– То ви заклалися? – перебив його думки своїм запитанням ВПП.

– Саме так, – несерйозно процвірінькала Архангел.

– «Человек – это мыслящий орган природы, другого значения он не имеет. Посредством человека материя стремится познать саму себя. В этом – всё», – знову почули вони знайомий голос. Це був Серафим. І він пояснив своїм клієнтам:

– Я їй казав, а вона не вірила, що ви – клієнти з супервисоким IQ.

– То цитата з мого роману, – шепнув Пролетарський Письменник Артемові. – На цей раз я впізнав.

Артем кивнув. Та він і сам знав. Адже Серафим більше нікого іншого й не цитував. Логіка.

– А як ви так швидко здогадалися, що це не рай? – спитав у них Серафим. – Інші новачки легко «купуються» на цю принаду.

– Просто я собі уявив, – сказав Пролетарський Письменник, – що коли мене посадять десь в одну з цих цукрово-рафінадних долин, аби я писав свої романи, то я не відчуватиму особливого блаженства. Отже, це не рай. А щось інше, імітація раю.

– Ага, типове твердження практика. А ти? – звернувся Серафим до Артема.

– Мені це видалося подібним до величезної різдвяної шопки або вертепу: відкриваєш магічну скриньку, або книгу, або завісу сцени, а там – різні кітчеві дійства.

Серафима це потішило.

– Дуже влучно! Коли мій товариш – Серафим 2344506 – робив цей проект, він, власне, використав вінтажну ідею «боже-ственного вертограду», трішки модернізувавши її.

– То ці всі люди насправді не пройшли на третій рівень?

– Пройшли.

– Тоді що вони тут роблять?

Серафим зробив паузу, немовби вагаючись: казати їм чи ще рано?

– Вони стають членами нашої спільноти. Мусить же хтось допомагати Богові в його креативній праці...

«Логічно», – подумав Артем. Це пояснювало багато чого: найкращі проходять на третій (невідомо, чи найвищий) рівень не для того, щоб байдикувати, прогулюючись едемським садом. Навпаки, їхній досвід і духовна витривалість мають продовжувати працювати, а не деградувати.

Значить, і вони... Значить, і Артем прийшов сюди, щоб... для... здійснення нових девелоперських проектів. Грандіозних, світового значення проектів! Які потім запускати-муться на землю! Нічого собі перспективка!

Артема ця думка трохи налякала.

Трамвайчик повільно плив повітрям. Артем знову був поруч із ВПП, Архангел із Серафимом сиділи перед ними, тепер уже за рухом трамвайчика.

Несподівано Артем відчув іще чийось присутність за їхніми з Пролетарським Письменником спинами. Точніше, не відчув, а побачив, бо його очі зараз мали надприродну

здатність охоплювати світ великими сферичними сегментами. Той, іззаду, якраз потрапляв у поле Артемового погляду.

Артем не знав, хто то був, однак не смів обернутися.

Аби краще «роздивитися», він повернув голову до Пролетарського Письменника, який сидів ближче до «вікна», у такий спосіб рухаючи сферу свого зору далі назад, щоб охопити обриси Того-Хто-Був-Позаду.

Це не був чіткий образ у візуальному сенсі.

Однак енергетично цей образ екстремально чітко окреслювався.

Натомість ВПП, здавалося, навіть не помічав чужої присутності. Справді не помічав? Чи робив вигляд?

Артемова спина напружилася від присутності Того-Хто-Був-Позаду. Він відчував його. І це відчуття обгортало, зігрівало, п'янило, оберігало...

ВПП роззирався навкруги, як дитина, дивуючись цьому ні на що не схожому світові чи, радше, антисвітові.

Нарешті трамвайчик зупинився.

Аргангел і Серафим зійшли з нього і стали біля сходів, що вели вниз. Артем із Пролетарським Письменником теж вийшли, не обертаючись на Того-Хто-Був-Позаду. Вони неначе стояли на великій скелі або на схилі каньйону, аде східці були вирізані в камені.

Артем і ВПП почали спускатися тими сходами донизу. Сходинок були нерівними, неохайно витесаними, проте можна було вчепитися за дерев'яні поручні збоку.

Великий Пролетарський Письменник обігнав Артема, до нього приєднався Той-Хто-Був-Позаду. Тепер він став Тим-Хто-Попереду. Артем не бачив його обличчя, лише спину.

ВПП і Той-Хто-Попереду спускалися сходами перед ним. Здавалося, Пролетарський Письменник і не підозрює, хто йде поруч. Він просто балакав із ним, як колись з Артемом.

Артемові було прикро, що Той-Хто-Попереду приєднався не до нього, а до Пролетарського Письменника, хоча насправді ВПП був ніяким не пролетарським письменником. З погляду вічності він був просто письменником.

Зазираючи вниз, Артем не побачив кінця сходів. «Здається, це триватиме довго. Дивно, що всі наші уявлення про третій рівень, або, як його називають за архаїчною термінологією, «рай», асоціюються з Верхом. А тут – безкінечна дорога Вниз».

– ...«Путь к истинной вере лежит через пустыню неверия. Вера, как удобная привычка, несравнимо вреднее сомнения...» – почув він уривок з розмови ВПП і Того-Хто-Попереду. Пролетарський Письменник ніби виправдовувався.

Артем подумав, що право йти поруч з Тим-Хто-Попереду треба заслужити. А хто він такий – Артем? Пацан, та й усе. Нахабний хлопчисько, якому чи не випадково вдалося потрапити на третій рівень. Чого він їх може навчити? Натомість Пролетарському Письменникові є про що розповісти. Він знає

про природу людської віри значно більше, ніж Артем. Природно, що Тому-Хто-По-переду набагато цікавіше поговорити саме з ним, а не з Артемом.

Власне, Артем почав розуміти своє призначення у житті лише після Чарльзового листа, після кількамісячного перебування в «пустелі», після повернення додому.

...Україна після багатьох років відсутності вразила його. Люди, які емігрували з неї, нерідко казали, що це не найкраща країна для життя. І він, зіставляючи їхні слова зі своїми спогадами про пізній радянський і ранній пострадянський період, автоматично погоджувався.

З цими уявленнями він приїхав назад, додому. У літаку в Україну він почував себе місіонером, апостолом Андрієм. Він купався в наївних мріях про те, як може стати в пригоді своїй неньці-Україні.

Однак, коли повернувся, то побачив, що Україна – це не старенька ненька. Це молода хижачка. Це жінка, яку колись малоліткою віддали заміж і яка нарешті зуміла втекти від свого полігамного патріархального чоловіка, але, втративши голову від радості, прокліпала все, що мала або по праву могла б мати: ядерну зброю, «нульовий варіант»⁶², по-дурному втратила непогані стартові позиції.

⁶² Йдеться про угоду про врегулювання питань правонаступництва щодо зовнішнього боргу й активів колишнього СРСР.

Щоб надолужити втрачене, вона вирішила самотійно облаштовувати своє життя, але, не маючи досвіду самотійного господарювання поза патріархальною родиною, зав'язла в боргах, у невиконаних обіцянках, корупції, незакінчених починаннях, сварках, брехні, ревнощах. Її розбирала то сльозлива сентиментальність, то дика лють, часом вона билася в істериці, а часом влаштовувала пафосні театральні шоу. Вона робила все, крім справи.

Артем побачив, що всі його добрі наміри «бути корисним батьківщині» – не більше, як смішні ілюзії, дитячі фантазії. Не потрібен був він Україні. Точніше, сам він знав, що Україні якраз і потрібні такі молоді люди, як він, – вишколені на Заході, які вміють працювати в економіці в кризовій ситуації, нарощувати крок за кроком потенції, працювати з інвесторами, однак Україна його та йому подібних «в упор не бачила».

«Я сама! – кричала вона. – Я все знаю! Ви всі дурні, тільки я розумна!»

Артем навіть хотів був на все плюнути і поїхати назад – у Європу або Північну Америку. Але потім подумав: стоп!

Як казала його товаришка дитинства Марина: легко любити батьківщину, коли їй добре. А треба любити її й тоді, коли їй погано. І не тікати від неї, а залишатися з нею «в біді і радості, аж поки смерть не розлучить вас».

Артем оговтався від культурного шоку. Він започаткував свій бізнес. Відкрив брокерську компанію. Він уже не претендував на місіонерську роль, а вирішив стати просто хорошим

громадянином своєї, а не чужої держави. Платити податки своїй, а не чужій державі. І не треба ніяких наполеонівських планів.

Оцінивши ситуацію своїм натренованим девелоперським оком, Артем зрозумів, що Україна – це країна величезних можливостей. Треба лише вміти цим скористатися.

Він вклав гроші в нерухомість і всього за кілька років ахнув: якщо потенційних клієнтів своїх північноамериканських девелоперських проектів він переконував стати інвесторами під 10 відсотків річних, то їхні очі божевільно округлювалися: як багато! А в Україні він через кілька років отримав 200 відсотків прибутку. Все чисто, легально і просто: купив, заплатив податок і почекав. І ніякої магії. Хочеш – віддав гроші на друк книжки, хочеш – підтримав художників, хочеш – спонсорував групу талановитих студентів, хочеш – вклав у науку. Купа задоволення.

Він почав отримувати кайф від життя в цій країні. Кайф від того, що яка вона не є, але вона СВОЯ.

Ніде в цілому світі так не дихається, як УДОМА.

«Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек!»

...Серцевий напад стався під час відпустки на морі, в момент ранкової пробіжки він відчув пекучий біль у грудях.

Останнє, що він пам'ятав, – то був не страх, не розпач. То було здивування.

«І це все?» – тільки й устиг подумати...

– І це все? – спитав Пролетарський Письменник у Того-Хто-Попереду.

Відповіді Артем не почув.

Вони всі нарешті спустилися вниз, у місце, звідки можна було пройти до біло-воскової закам'янілої долини.

Поки що вони опинилися в яру. У вузькому яру з такого самого білого розтопленого закам'янілого воску. На обох схилах яру височіли якісь споруди, що нагадували храми різних конфесій, але щось у них було інакшим. Причому істотно інакшим.

Праворуч по ходу був красивий храм – Артем не міг упізнати, з якої саме культури, – неначе обплетений різнокольоровою гірляндою новорічних лампочок, що принадно миготіли. «Дивна естетика, – подумав Артем. – Поєднання високого і низького в одному і тому самому об'єкті».

Той-Хто-Попереду вів Пролетарського Письменника до іншого храму, що його Артем, на основі своїх знань з архітектури, ото-тожнив би з культурою Кижів. У храмі були прочинені двері...

Артем хотів був наздогнати їх, однак відстань між ними різко збільшувалася і він зрозумів, що повинен прийняти це: у них свій шлях, а в нього свій... Чи то так, у них свій храм, а у нього свій.

Його торкнув за плече Серафим.

Артем зрадів, що також має співрозмовника, тож спитав його про Того-Хто-Попереду:

- Це Бог?
- Ні, це Ісус.
- Я саме це й спитав.

– Ти спитав, чи це Бог. Ісус не Бог. Ісус – винахідник і покровитель християнства. Великий Учитель, Ідеолог, executive director⁶³, головний девелопер. Або, за старою термінологією, пророк.

– Ви ламаєте основу християнства.

– Ми не ламаємо. Люди так хочуть його бачити, це їхнє право.

– Отже, мають рацію мусульмани, коли вважають Ісуса Пророком?

– Серед релігій немає тих, хто «мають» чи «не мають» рації. У світі немає жодної релігії, яка б пояснила докладно, що таке Бог. Однак кожна наблизилася, зі свого боку, до його розуміння.

Вони продовжували іти вузьким яром. Артема бентежили ті споруди в складках закам'янілого розтопленого воску. Він ніяк не міг дати їм визначення. З одного боку, вони нагадували храми різних релігій. Водночас вони були неначе створені в дивовижному божественному пориві.

– Розумієш, – продовжив свою думку Серафим, – індуїстські Аватари, християнська пресвята Трійця, буддистські Колісниці, китайське «Дао» – все це способи пояснення божественного різними культурами. Ці уявлення виникли дуже давно і, природно, відрізняються не лише одне від одного, але й від самої суті божественного, якою вона є насправді.

– То чому ви не даєте людям можливість прозріти? Раз і назавжди.

⁶³ Виконавчий директор (англ.).

– Навіщо?

– Щоб вони заспокоїлися.

– Дивак ти... Прозріти – це значить пізнати Абсолютну Істину. Якщо всі одного дня пізнають Абсолютну Істину, світ зупиниться і почне деградувати. Бог навмисне робить усе різнобарвним, різноваріантним, різноманітним. Він навмисне створює багато варіантів Істини. Це свого роду фольклор. А ти хочеш – раз! – і зробити все монотонним, уніфікувати світ. Для Бога це було б заввиґрашки: так навіть легше було б цим світом управляти. Але ВІН не хоче, щоб світ був подібним на інкубатор. Тому ВІН творить і творить, аби вам, людям, було цікаво жити, а йому, зі свого боку, цікаво спостерігати.

– Ну, нехай би хоч наука знала секрет.

– Бог дає шанси для цього. Він помалу розкриває секрети буття. Але малими дозами. Раз на століття або на кілька століть. Відповідно до готовності суспільства сприйняти нові ідеї. Так, у першій половині ХХ століття він запустив у західне суспільство теорію відносності, теорію Всесвіту, що розширюється, і квантову теорію. Наука стала активно рухатися в напрямку пізнання божественного. Все наче йшло до того, але... Суспільство проковтнуло ці ідеї, майже не переживуючи, і... не справилося з перетравленням. І Бог сказав: break⁶⁴. Ти помітив, що кінець ХХ і початок ХХІ століття – це криза науки і культури? Нічого нового не створюється в сфері пізнання, відбувається лише

⁶⁴ Тут: пауза, досить, перерва (англ.).

пережовування, а точніше, ферментація старого. Ні в точних науках, ні в філософії, ні в гуманітарних науках. Ні в літературі. Є окремі особи, які намагаються тримати науку в тонусі. Але Бог навмисне загальмовує її поступ. Бо суспільство не готове. На даному етапі дуже важливий стан відносного спокою. Щось на кшталт болота.

Артема це обурило:

– Чому болота?!

– А тому, що природа людського пізнання подібна до процесу травлення. Чим менше їжі, тим швидше і безпроблемніше вона перетравлюється, засвоюється, позбувшись непотрібних шлаків. Інформацію найкраще споживати малими порціями, а коли її забагато, процес перетравлювання сповільнюється, ферментизація загальмовується, організм починає хворіти. Треба перечекати, поки він самоочиститься. Все має перебродити, а істина випасти в осад. Тоді можна говорити про нову, свіжу порцію пізнання.

– Отже, пізнання світу – це система травлення? Рот, стравохід, шлунок, тонкий кишківник, товста кишка?

– І підшлункова, і жовчний міхур, і сліпа кишка... – засміявся Серафим.

Артем скривився.

– Це в часи Великого Пролетарського Письменника називали вульгарним матеріалізмом, – пожартував Артем, повторивши слова ВПП.

Серафим був готовий до цього жарту.

– Це світовий закон, закон травлення, що його встановив Бог іще перед створенням

світу. Все навколо – історія цивілізацій, поступ пізнання, життя всього живого і навіть чорних дір у космосі, – все відбувається за цим законом. Бог «вкидає» у світ свої девелоперські проекти, а ви їх ковтаєте або переживуєте, перетравлюєте як можете, а потім на їх основі самі творите конкретну науку, конкретну культуру, свою історію, своє суспільство. Ідея абсолютна, а її втілення – це вже її вульгаризація.

– Це що, Гегель?

– Нехай буде Гегель... – здвигнув плечима Серафим. – Називайте це як знаєте.

«Ось навіщо я їм! – подумав Артем. – Їм потрібні професійні девелопери!»

Серафим усміхнувся, неначе прочитав думки свого клієнта.

Стежка по яру і далі вилася поміж пагорбами, поміж чудернацькими храмоподібними спорудами. Серафим випередив Артема і завів у якийсь закапелок. За земною логікою, за законами земного простору в тому закапелку мав би бути сховок, звідкіля ні тебе не було б видно, ні ти нічого не побачив би. Але тут діяли інші закони простору. Тому перед Артемом відкрилася величезна панорама на всю химеристику третього рівня.

Він побачив перед собою експозицію з історії світового храмобудування. Однак це була виставка не тих храмів, якими вони ставали на землі, а тих, якими вони були задумані «на небесах», у небесному проектному бюро або в небесному девелоперському офісі. Саме тому вони, з одного боку, були подібні до своїх земних копій, а з іншого –

відрізнялися від них. «Це вдалий приклад того, як відбувається спотворення божественних абсолютних ідей після того, як вони потрапляють на землю», – подумав Артем. Він поки що не розумів, у чому полягає відмінність між оригіналом і копією. Як там казав Серафим? Оригінал – це свого роду абсолют, а копія – це його вульгаризація.

Серед тих абсолютних конструкцій були різні церкви, каплички, мечеті, синагоги, святилища, ступи⁶⁵, костели, печерні монастирі...

– Вибирай! – сказав Серафим, поклав одну руку на Артемове плече, а іншою, немов крилом, описав півколо, демонструючи красу Абсолютного.

Артем обернувся на нього. Він чекав цієї пропозиції, однак вирішив уточнити:

– Навіщо?

– Так треба, – сказав Серафим тоном, який не допускав заперечення.

Артем подумав, що саме в цьому, напевно, і полягає місія новоприбульців: потрапити в один із тих Абсолютних храмів задля чогось дуже важливого. Ініціації?

Він почав уважніше своїм – тепер уже сферичним – зором оглядати споруди.

– За яким принципом треба вибирати? – спитав Артем, тонучи в різноманітності побаченого.

– Головне – не застосовувати конфесійного принципу: мовляв, оскільки я християнин, оберу будівлю, схожу на церкву, – порадив Серафим. – Ці споруди набагато

⁶⁵ Ритуальні споруди в буддизмі.

старіші за самі конфесії. Їх було створено ще задовго до релігій. Так що вони абсолютно нейтральні в цьому плані. Тож вибирай за естетичним принципом: що тобі більше до душі.

Артем як девелопер із досвідом, звичайно, мав свої естетичні вподобання, хоч і не завжди міг їх реалізувати, оскільки зазвичай над ним тяжіла мода. В моді останнього десятиліття якраз переважали правильні геометричні форми, нерідко ламані лінії, гострі кути.

А він любив сфери. Старомодні сфери. В сферах не було бунту, в них було дипломатичне ставлення до простору.

Тому він довго й не думав, а інтуїтивно зупинив погляд на сферичній будові, що нагадувала здаля гігантську мечеть.

Артем показав рукою на неї.

Серафим задоволено кивнув.

І вони рушили в напрямку до сферичної конструкції.

По дорозі Серафим відкрив свій фолдер і, щось побачивши там, зненацька закричав:

– Швидше, швидше, за мною! – і побіг уперед.

Артем кинувся за ним.

– Що сталося? – тільки й устиг він гукнути навздогін.

– Потім зрозумієш, швидше, я сказав!

Артем був колись непоганим бігуном. Виявляється, – подумав він, – на третьому рівні дуже легко бігати. Ні задишки, ні болю в грудях, ні напруги в ногах.

Вони обидва майже летіли, лише перебираючи ногами в повітрі.

Артем із Серафимом буквально влетіли у вхідний отвір вибраної Артемом споруди. Артем на мить завмер: він збентежено роздивлявся навкруги – виявляється, насправді це була не мечеть, а астрономічна обсерваторія, хоча її стіни було розписано середньовічними фресками.

Йому впала в око мозаїка на стіні якраз перед його очима, навпроти входу до обсерваторії: золотавий вихор на чорному зоряному небі. Вихор закручувався спіраллю і, здавалося, потроху зменшувався. Зорі і планети рухалися одним потоком, величезною рікою. Мозаїка переливалася, і їхній рух у напрямку золотавого вихору було помітно майже фізично.

«Чорна діра, чи що? – запитав себе Артем. – І Всесвіт, що його вона поглинає?»

– Та швидше, швидше, телепню! – сердито репетував Серафим. – Ще нароздивляєшся!

Артем пробудився від роздумів.

Під розписом із «чорною дірою», в кінці величезного круглого залу, були східці, дуже широкі білі східці. Чотири-п'ять бездоганно відшліфованих, схоже, мармурових сходинок. На верхній сходинці стояло щось подібне до вівтаря, але в модерному виконанні: проста біла трубчаста рама. «Абсолютний Вівтар?» – подумав Артем.

Серафим, уже з нижньої сходинки, нетерпляче махав рукою, нервово посмикуючись.

Артем зрозумів, що той не жартує, і щосили рвонув уперед, перетнув зал, заскочив на першу сходинку і птахом злетів нагору.

Перед ним повільно відкривалася сфера, як в астрономічній обсерваторії, розпластувалася космічна безодня. Артем своїм сферичним ящірковим зором міг охопити величезний зоряний простір, велику зоряну статистику.

Він відчув легенький поштовх, як буває в сучасних швидкісних ліфтах хмарочосів, і статика зруйнувалася: той увесь зоряний простір почав буквально мчати на нього (за теорією відносності). Артем продовжував стояти на місці, а космічна безодня навалювалася зусібіч.

– Схопись за поручні! – гукнув Серафим, Артем ледь розчув його слова крізь чи то шум, чи то свист, який зненацька здійнявся навкруги, заповонивши його слух.

«Ага, це просто поручні, а не модерний віттар!» – посміявся із себе Артем, відчувачи, як йому перехоплює подих, ніби на американських гірках.

Він міцно вхопився за поручні і відчув, що його долоні зволожились від нервового збудження.

Навколо зненацька потемніло, і йому здалося, що він летить (чи то пак Всесвіт на нього мчить) зі швидкістю, яка, судячи з руху астрономічних об'єктів назустріч, значно перевищує швидкість світла, хоча це, відповідно до законів фізики, неможливо. Артем долав за одну мить сотні мільйонів світлових років, залишаючи позаду рідний «Чумацький шлях» і минаючи чужі галактики.

Він чув на своїх космологічних читаннях, що насправді космос не є площинним, що простір і, відповідно, час у космосі

викривлюються. Справді, упевнився Артем, космос нагадує пожмаканий і хаотично закручений шматок матерії, однак усередині цього зіжмаканого простору є тунелі, якими можна значно скоротити шлях до мети, на досягнення якої потрібні були б більйони світлових років. І летіти в цьому тунелі приємно, адже все навколо видно: як у кіно...

Простір, що розширюється, намагається «випрямити» ту зіжмакану матерію, вона надувається і вигинається, проте нерівномірно, в різних місцях по-різному.

Між астрономічними об'єктами пролягала «порожнина», темрява. Однак це була не просто темрява. Це було якесь чорнило, старе загусле чорне чорнило. «Чорна матерія». Антиматерія?

У вухах лунав різкий свист і стояло довге відлуння від удару у величезний дзвін. Чулося скреготіння, ніби гальмував гігантський поїзд.

– Тримайся добре... У нас мало часу! – долинав здаля переривчастий голос Серафима.

Артем бачив, як просто на нього летять маленькі сяючі крапочки, як вони на очах збільшуються і перетворюються на величезні астрономічні об'єкти, що хаотично рухаються, час від часу зіштовхуючись і розлітаючись у різні боки.

– Керуй вівтарем! – командував Серафим, і Артем зрозумів, що, виявляється, поручні, за які він тримається, – це таки вівтар, місце, де відбувається контакт із Богом або Божественним. Отже, він таки не помилився, це був Абсолютний Вівтар.

Поручні були нерухомі, тому він, віддавши своєму гірськолижному інстинкту, спробував розвернути тіло, аби змінити курс «польоту», і відчув, що йому вдалося вплинути на траєкторію руху й обігнути величезний астрономічний об'єкт, який перед тим загрозливо насувався на нього.

– Серафиме, де Бог? – закричав Артем. Це було дуже важко, як буває уві сні, коли хочеш крикнути, але не можеш.

Здається, Серафим не почув його.

Артем набрав повітря в легені і зусиллям виштовхнув із себе запитання іще раз:

– Де... Бог?

І почув у відповідь переривчасте:

– Дивись уперед!

Артем побачив далеко попереду те, про що він читав, про що він слухав, про що він думав, що він уявляв собі сотні разів. Це була Вона – Чорна Діра, ця субстанція, що пожирає і відтворювала все суще.

Отже, він досягнув тієї точки, де розширений до неможливості простір потрапляє у пастку.

Він побачив, як навколо Чорної Діри грають неймовірні кольори: вогненно-помаранчеві, вогненно-білі, жовто-червоні, бузково-сині, фіолетово-сірі язики барв були розмазані, як на палітрі. Це було справді божественне видовище.

Він бачить це на власні очі! Він особисто спостерігає, як це відбувається, як у цю пащеку летить якась галактика, а можливо, не одна галактика, а весь Всесвіт, разом з усіма зірками, і планетами, і купою всякого іншого

космічного трешу⁶⁶, того, що досі не отримало імен у астрономів, разом із чорною анонімною матерією. А пащека Чорної Діри тим часом стискається, стає все меншою і меншою. А різнобарвний потік спіраллю в'ється над нею, аби потім бути засмоктаним.

Артем розвернувся, щоб змінити ракурс і побачити Чорну Діру згори, і його шокувала картина, яка перед ним відкрилася: це нагадувало дзигу з величезною віссю, ні, не на дзигу, а на дервіша, який крутиться, розкинувши руки, з усіма його різнокольоровими спідницями, які то піднімаються вгору, то опускаються, то розкидають веселку кольорів, то сходяться в якийсь один колір. Але все одно вісь залишається: це дервішеве тіло.

– Де Бог? – закричав Артем знову і знову не почув відповіді.

Він спробував іще раз розвернутись і змінити кут зору.

Маленька і при цьому могутня Чорна Діра продовжувала всмоктувати в себе Всесвіт.

«Це що – астробіологія? Чорна Діра теж хоче їсти? Може, це і є місце, де закінчується простір і час? Або, як нас учили, часопростір, що є єдиною субстанцією?».

– Тебе хочуть повернути до життя! – почув він Серафимове.

Артем прислухався до себе.

Так, він справді відчував слабкість у ногах і руках. Тепер він зрозумів, чому Серафим прискіпував його. Він прочитав це в його файлі життя. Артем ще сильніше стиснув пальцями «вівтар».

⁶⁶ Від слова «trash» – сміття (англ.).

– Ти хочеш лишитися тут чи хочеш жити? – кричав, зриваючи голос, Серафим.

– Де Бог? – натовість кричав Артем.

– Ти хочеш лишитися тут чи хочеш жити? – надрирався Серафим, не зважаючи на запитання.

Артем вихоплював очима зорові образи, як хворий хапає ротом повітря. Він знав відповідь на Серафимове запитання, але він хотів додивитися до кінця це божественне видовище, **ВІН ХОТІВ ЗАПАМ'ЯТАТИ ЙОГО.**

Він бачив (або уявляв, що бачить) на власні очі, як поле Чорної Діри неймовірно стислося. Ось-ось буде ця точка, знаменита точка сингулярності: Чорна Діра дійде до тієї стадії, коли її гравітаційне поле збільшиться, а вона стиснеться до «далі нікуди», і тоді станеться Big Bang, Великий Вибух, від якого колись утворився Всесвіт, де ми живемо тепер.

Ще трохи, і він дочекається Великого Вибуху, і тоді час потече у зворотному напрямку і у зворотному ж напрямку трансформується часопростір. Часопростір не лінійний, а осьовий. Тому він не має ні кінця, ні початку, лише цю вісь, цю сакральну точку. Точку сингулярності.

А по тому? По тому постане новий Всесвіт. Новий Всесвіт?

Отже, насправді, цей процес «вживання їжі та її перетравлення» – ковтання космосу Чорною Дірою – є водночас і процесом репродукції життя, світу, Всесвіту?

Невже, невже це і є той самий Акт Творення? А де ж тоді Бог?

Несподівано Артема обпекла думка: «А що, як Бога нема?»

– Що, Бога нема? – майже простогнав він і не почув відповіді.

– Серафиме, Бога нема? – розпачливо ще раз закричав він.

«Хочемо Бога! Хочемо Бога!...» – зненацька заспівав йому у вуха цей великодній піснеспів якийсь сільський церковний хор.

«Хочу Бога, хочу Бога!» – повторював за хористами Артем.

На його чолі виступив піт, і йому потемніло в очах.

«Іще трохи, зачекайте хоч мить!» – просив Артем невідомо кого – того, хто хотів повернути його до життя в районній лікарні.

Артем хотів бачити ЦЕ. Той момент сингулярності, коли часопростір помчить у зворотному напрямі, аби через більйони сонячних років знову зникнути в Чорній Дірі і знову змінити свій напрямок.

– Ли-ша-єш-ся тут чи жи-ти-меш? – долинуло здаля Серафимове.

«Чого ти надриваєшся? Невже цього нема у твоєму фолдері?» – роздратовано подумав Артем.

Відчуваючи, що втрачає свідомість, він «заковтував» у себе ту картинку Божественного акту творення, так само, як Чорна Діра заковтувала старий Всесвіт, аби дати життя новому.

– Жити хочу, – ворухнув губами Артем.

*Літературно-художнє видання
(Серія «Déjà vu»)*

ГРИМИЧ Марина Віллівна

SECOND LIFE

(Друге життя)

Роман

*Продюсер серії Марина Гримич
Координатор проекту Тетяна Скотникова
Художнє оформлення Ніни Денисової
Літературний редактор Ольга Лисенко
Коректор Любов Дрофань
Макет і верстка Карини Орлової*

Підписано до друку 09.08.2010. Формат 43×61¹/₁₆.
Гарнітура «Thames». Папір офсетний. Ум. друк. арк. 5,06.
Наклад 3000 прим. Замовлення № 10-14 6

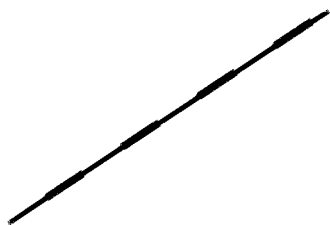
Видавець:

ПП «Дуліби»
вул. Басейна, 3, оф. 50,
м. Київ, 01004
Тел. (044) 2353950
E-mail: duliby@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2297
від 21.09.2005

Друк:

Поліграфічна фірма ТОВ «Друкарня "Бізнесполіграф"»
вул. Віскозна, 8,
Київ
Тел. (044) 503 00 45
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 27152715
від 07.12.2006 р.

Марина Гримич – письменник,
науковець-етнолог. Доктор історичних наук,
професор Київського національного
університету імені Тараса Шевченка. Автор
романів – «Ти чуєш, Марго?» (2000),
«Варфоломієва ніч» (2002), «Магдалинка» (2003),
«Егоїст» (2003), «Мак червоний в росі...» (2005),
«Фріда» (2006), «Острів Білої Сови» (2010) – та
3-х монографій

*Герой дещо єретичного роману Марини Гримич
– майже бездоганний молодий чоловік з високим
IQ, здоровим ставленням до життя і легкою
рукою, – опиняється на “тому світі”, перебуван-
ня на якому ламає всі існуючі в “цьому світі”*

*стереотипи і міфи.Щоправда,
часом виникає сумнів, чи той
простір, куди потрапляє голов-
ний герой, не є насправді
віртуальним?*

Друге життя